

JKF

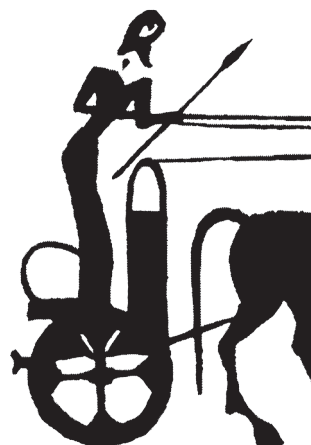

Všechny články prošly anonymním recenzním řízením.

Cover and typography © Markéta Jelenová, 2020

© Jednota klasických filologů, 2020

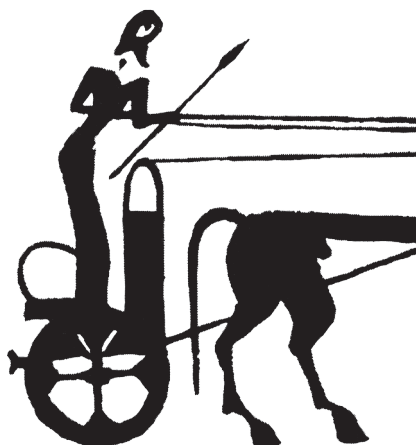
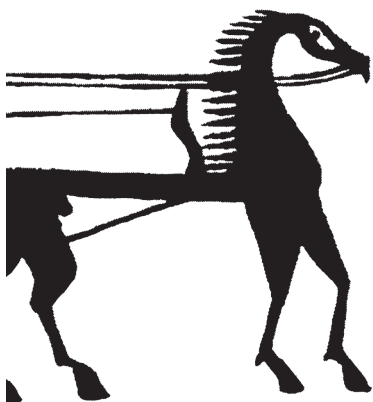
ISSN 1211-3379

LXII/2 (2020)

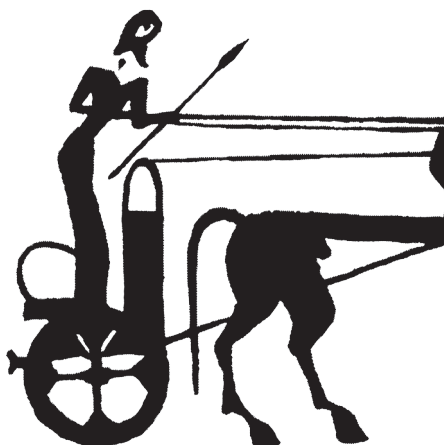
AVRIGA

ZPRÁVY JEDNOTY KLASICKÝCH FILOLOGŮ

ČLÁNKY / COMMENTATIONES

Rutilius Namatianus, Stilicho a poslední pohané Říma*

Ivan Prchlík

Abstract:

Rutilius Namatianus, Stilicho, and the Last Pagans of Rome

In the paper Stanislav Doležal's recent treatment of Rutilius Namatianus' invective against Stilicho is challenged. According to Doležal, Rutilius' attitude to Stilicho followed from his belief that he had betrayed Rome to barbarians while religious motivation played a lesser role if any. Thereby, however, the manner in which this betrayal could have been accomplished seems disregarded. In the eyes of the last pagans of Rome whose view of the world Rutilius is rightfully claimed to have shared, two conditions are easily imaginable to have been expected to be met so that Rome could be captured: the enemy had to know the secret name of the tutelary deity of Rome and the Sibylline Books had to be prevented from being consulted on looming danger. Yet precisely for removing these two obstacles from Alaric's way Stilicho can be argued to have been (in the case of the former) or manifestly was (in that of the latter) blamed by Rutilius. In his motivation for his attitude to Stilicho religion thus played a vital role.

key words: *De reditu suo*; fall of Rome in 410; Alaric; secret name of Rome; Sibylline Books; Constantius III; late Roman senatorial aristocracy; Germans in the Roman army

klíčová slova: *De reditu suo*; pád Říma v roce 410; Alarich; tajné jméno Říma; Sibiylské knihy; Constantius III.; pozdně římská senátní aristokracie; Germáni v římské armádě

Tento článek je zamýšlen jako polemika s článkem, který nedávno v *Aurigovi* publikoval Stanislav Doležal a v němž se široce zabýval vztahy Rutilia

* Tento příspěvek byl podpořen programem Univerzitní výzkumná centra UK č. 204053.

Namatiana ke Stilichonovi a Constantiovi III.¹ Rutiliovu hlavní motivaci k tomu, jak oba vojevůdce vnímal, viděl v jejich jednání s Vizigóty – Stilichonovo taktizování skončilo dobytím Říma, Constantiovi se naopak podařilo se s nimi vypořádat. Přitom ale přinejmenším podcenil náboženský aspekt Rutiliovy motivace.² Pokud jde o Rutiliův vztah ke Stilichonovi, s náboženstvím jako se součástí jeho motivace se však počítá často, a podle mě i zcela oprávněně, protože Doležalovi se jeho podíl na této motivaci ani jeho důležitost v jejím rámci vyvrátit nepodařilo.

Na úvod ale jedna poznámka ke kontextu tohoto sporu v moderním bádání. Doležal se ve svém článku, zdá se, snaží kráčet ve stopách Alana Camerona, který se v knize *The Last Pagans of Rome* pokusil zcela systematicky popírat existenci čehokoli, co by bylo takového označení hodno,³ ne ve všem s ním ale souhlasí. Tím se ovšem dostává trochu do pastí: Cameronovi totiž lze vytknout leccos, ne však to, že by jeho výklad nebyl vnitřně koherentní. Doležalovy jinak rozumné ústupky od některých Cameronových těžko udržitelných představ ale vedou právě k tomu, že jeho vlastní výklad naopak trpí vnitřními protimluvy.

Příkladem Doležalova nesouhlasu s Cameronem je už otázka Rutiliova náboženského přesvědčení (byť příkladem netypickým v tom, že méně problematický je zde postoj Cameronův). Doležal totiž říká: „Jestliže u Rutiliových přátel, a dokonce i u samotného Rutilia musíme jejich náboženské přesvědčení prokazovat (a v některých případech jen odhadovat), pak to není dobrý základ pro argumentaci ve prospěch tvrzení atd.“⁴ Rutiliovo pohanství tedy

¹ DOLEŽAL 2018.

² DOLEŽAL (2018, s. 69) dokonce konstatuje, že „[n]áboženství tu pak zcela jistě nehrálo roli vůbec žádnou“, ale tím zřejmě myslí jen ve vztahu Rutilia ke Constantiovi, poznámka o němž je ovšem poněkud nešťastně vložena do aktuálního výkladu o jeho vztahu ke Stilichonovi. Formulace v abstraktu, tedy *tamtéž* (s. 50), „[p]ersonal or religious reasons of Rutilius' hatred seem to [have] play[ed] a lesser role“ však přinejmenším podcenění naznačuje, i pokud jde o vztah ke Stilichonovi. V samotném článku už sice podobně aspoň takto jednoznačně vyjádření chybí (k jednomu méně jednoznačnému srov. níže na s. 36), polemizovat se však dá s mnoha dílčími vyjádřeními, metodologií i jeho celkovým vyzněním.

³ Což korunuje ilustrativně rezolutním závěrem (CAMERON 2011, s. 801): „There was no pagan revival in the West, no pagan party, no pagan literary circles, no pagan patronage of the classics, no pagan propaganda in art or literature, no pagans editing classical texts, above all, no last pagan stand.“

⁴ DOLEŽAL 2018, s. 63.

nezpochybňuje, a nakonec ani jeho náboženský zápal, ale vytváří dojem, že ani o jednom nejsme informováni dostatečně jistě, aby na tom bylo lze dále stavět. To je ovšem názor zcela ojedinělý: dosud platilo, že nejen Cameron, ale kdokoli, kdo chtěl operovat s jinou představou než Rutilia jakožto zapáleného pohana, se cítil v pozici, že právě on musí svůj přístup obhajovat. Doležal se v této pozici být necítí, a to zřejmě proto, že se sám důvody, proč je Rutilius považován za zapáleného pohana, vůbec nezabýval.⁵ Proto je třeba právě těmito důvody začít.

Standardně se, kromě momentů, které jsou níže v tomto článku probrány detailněji, poukazuje na následující pasáže *De reditu suo*: na invektivy proti Židům a mnichům, na rozsáhlou modlitbu k bohyni Romě, na zmínku oslav svátku znovuzrození Osíridova a eventuálně i na narážky na obscenní podobu a kult boha Inua, aniž by se od těchto praktik Rutilius jakkoli distancoval, či

⁵ Srov. DOLEŽAL (2018, s. 57–58 s pozn. 39 a 40), kde se pouze odvolává na dvě autority. Tou první je CAMERON (2011, s. 217), podle něhož měl Rutilius být pravděpodobně pohan, zatímco jinde (2011, s. 209–210 a viz též 1967, s. 31–32) prý váhavě zvažoval, zda nebyl křesťán. CAMERON (1967, s. 31–32) však o tomto vůbec neuvažoval, pročez je odkaz na tento výklad se slovy „a viz též“ zavádějící. I CAMERON (2011) je však Doležalem misinterpretován, či spíše se Doležal stal obětí Cameronova poněkud schizofrenního postoje. Ve skutečnosti totiž CAMERON (2011, s. 217) píše: „I am happy to agree that Rutilius was probably, though perhaps not (as his latest editors claim) ‘incontestably’ a pagan.“ Jinde (2011, s. 209–210) se však jen vymezuje proti tomu, že Rutilius bývá chápán jako oponent křesťanství, potažmo Augustinův, takže o tom, že by byl křesťán, neuvažuje ani váhavě. Jeho postoj je ovšem daný především tím, že přesvědčený pohan Rutilius nekoresponduje s jeho závěrem citovaným výše v pozn. 3. Protože však jeho pohanství nemůže zpochybnit ani on, bazíruje na tom, že není jisté (k čemuž obecně srov. *tamtéž*, s. 206–207), ale na rozdíl od Doležala už na této údajné nejistotě nijak nestaví, pouze, opět na rozdíl od Doležala, ponechává jakási nejasně otevřená vrátka k možnosti, že pohanem nebyl. Druhou Doležalovou autoritou je MALAMUD (2016, s. 10), která se zase nechává příliš unést faktem Rutiliovy úřední kariéry: „It is more than likely that Rutilius was not a Christian himself, but that does not mean he could not work for and with Christians, as his career in the Christian imperial court indicates.“ Podle Doležala je toto velmi přijatelný závěr – a vlastně i je, leč současně je překážkou, pokud chceme pochopit Rutiliovo myšlení a postoje prezentované v jeho básni. V takovém případě je mnohem případnější konstatování, k němuž veden týmž důvodem dospěl VILJAMAA (1994, s. 58): „Whether or not he was a nominal Christian, it does not matter: his poetry surely stands firmly in the classical literary tradition [...] The poem mirrors the minds of pagan nobility.“

na dojemnou vzpomínku na hry pořádané v Římě.⁶ Domněnka, že i těmto pasážím navzdory byl ve skutečnosti heretikem, nebo aspoň zpochybnování jeho pohanství, se sice mihly, reakce však byly odmítavé.⁷ Jiní ho naopak nejen považovali za pohana, ale zmíněné invektivy prohlásili přímo za protikřesťanské.⁸ Proti tomu nepřekvapivě protestoval Cameron, podle něhož je mohl napsat i křesťan, přesto však za něj Rutilia neprohlásil a spokojil se jen s mlhavým naznačováním.⁹ Jeho argumentace však ani tak není pře-

⁶ Srov. postupně RVT. NAM. I, 381–398 (invectiva proti Židům); I, 439–452 a 515–526 (dvě invektivy proti mnichům); I, 47–164 (modlitba k Romě); I, 371–376 (svátek Osírdův); I, 227–236 (Inuus); I, 201–204 (hry).

⁷ K prvním srov. SCHENKL 1911, k druhému LIÉNARD 1934, s. 81–82. K následné debatě, v níž byl Schenkl mnohokrát odmítnut a podpořen jen výjimečně, zatímco Liénard rovnou ignorován, viz resumé DOBLHOFFEROVO (1972, s. 28–31). Příznačně WOLFF (2007, s. XIII s pozn. 16) už ani necítí potřebu se s těmito nápady vypořádávat a s odkazem na Doblhoffera Rutilia prohlásil za pohana nepochybně.

⁸ Srov. PASCHOUD 1978, s. 324–325 a další odkazy u DOBLHOFFERA (1972, s. 27–33) a CAMERONA (1999, s. 117 v pozn. 62) a nakonec i níže v pozn. 85.

⁹ Podle CAMERONA (1967, s. 31–32; 1999, s. 117; 2011, s. 209–211) je totiž RVT. NAM. I, 395–398 *Atque utinam nunquam Iudaea subacta fuisset / Pompeii bellis imperioque Titi! / Latius excisae pestis contagia serpunt / uictoresque suos natio uicta premit* („Když-li by podrobenou Júděa se nestala nikdy / válkami Pompéia, pod velením Titovým! / Náказа infekce zničené se do dálky rozlézá, / národ podmaněný vítěze utlačuje.“ Přel. IP) ohlasem Senekova jen fragmentárně dochovaného spisu *De superstitione*, konkrétně SEN. *apud AVG. civ. VI, 11 cum interim usque eo sceleratissimae gentis consuetudo conualuit, ut per omnes iam terras recepta sit; uicti uictoribus leges dederunt* („Když se zatím zvyk toho zločinného národa rozšířil tolik, že byl už přijat ve všech zemích, dali poražení zákony vítězům“; přel. Julie NOVÁKOVÁ, sv. I, s. 223). V něm však Seneca dle vyjádření AVG. *civ. VI, 10 multo copiosius atque uehementius reprehendit ipse ciuilem istam et urbanam theologian quam Varro theatricam atque fabulosam* („odsoudil tohle občanské i státní náboženství mnohem výmluvněji a důrazněji nežli Varro ono divadelní a báječné“; přel. Julie NOVÁKOVÁ, sv. I, s. 221, vypustil jsem přebytečné výrazy) a srov. i následující citáty *tam-těž*, které státní náboženství znevažují vskutku značně. Cameron proto nepochyboval, že Rutilius takový spis ve své knihovně neměl, ale znal ho právě z Augustina. Avšak zatímco CAMERONA (1967, s. 31–32) toto přesvědčení nerušilo od představy Rutilia pohana a přinejmenším obhájce pohanských tradic, *tenýž* (1999, s. 117) už formulací „Rutilius too may well have been a pagan“ připouštěl, že také pohanem být nemusel, a navíc dodal, že invectiva, v níž si stěžuje na židovského hostinského, který ho ošidil, vyplynula z okolností plavby a její začátek, kde se znevažuje obrázka, kterou křesťané odmítali, prý vzdělané čtenáře vedl k tomu, že invektivu chápali jako protizidovskou, a nikoli protikřesťanskou. A podle CAMERONA (1999, s. 117 a systematictěji 2011, s. 211–213) z okolností vyplynula i druhá

svědčívá.¹⁰ O Rutiliově náboženském přesvědčení i jeho míře svědčí kromě mnoha konkrétních vyjádření, na která poukazovali dřívější badatelé,¹¹

z invektiv proti mnichům, respektive ostrovním poustevníkům, jejichž extrémními životními podmínkami bývali zděšeni i měšťtí křesťané, jak má dokazovat např. *HIER. epist.* 3, 4–5 vyjadřující prý obdiv stejně jako hrůzu. CAMERON (2011, s. 213) proto neviděl důvod, proč by obě invektivy proti mnichům měli současníci chápat jako útok na křesťany obecně.

¹⁰ Pokud jde o protizidovskou invektivu, Rutilius nemusel reflektovat právě Seneku, neboť motiv samotný je proslulý *HOR. epist.* II, 1, 156 *Graecia capta ferum uictorem cepit* („Zdolalo zdolané Řecko zas drsného vítěze“; přel. Rudolf MERTLÍK a Jaroslav POKORNÝ, s. 261), což byl CAMERON (1967, s. 31 a 2011, s. 209) schopen odbýt jen poukázáním na to, že u Horatia nefigurují Židé. Navíc přímo od Augustina víme, že přinejmenším první tři knihy *Boží obce* četli i jeho odpůrci, srov. *AVG. civ.* V, 26 *quorum tres priores cum edidisset et in multorum manibus esse coepissent, audiui quosdam nescio quam aduersus eos respensionem scribendo praeparare. deinde ad me perlatum est, quod iam scripserint, sed tempus quaerant, quo sine periculo possint edere* („Když vyšly první tři knihy a již se octly v rukou širší čtenářské obce, doslechl jsem se, že někteří připravují jakousi písemnou odpověď na ně. Pak se ke mně doneslo, že ji už mají napsánu, ale čekají na vhodnou dobu, kdy by ji mohli bez nebezpečí vydat.“ Přel. Julie NOVÁKOVÁ, sv. I, s. 202–203). Názor Dufourcqův referovaný CAMERONEM (1967, s. 31; 2011, s. 208–209), že právě Rutiliova báseň je odpovědí pohanů na tyto tři knihy, sice nesdílím, respektive ne tou, o níž referuje sám Augustinus, že však Rutilius něco z Augustina četl, jistě možné je, ostatně srov. i FO (2002, s. 184) ke konkrétní možnosti, jak se první tři knihy k němu mohly dostat. Pokud by ale jeho invektiva měla být skutečně pouze protizidovská, je především záhadou, co přesně by měl mít na mysli tvrzením, že zrovna Židé v 5. stol. utlačují své přemožitele. Sám Seneca měl na mysli zvyk sedmý den odpočívat, který by křesťan sotva takto kritizoval a který RVT. NAM. I, 391–392 opravdu kritizuje (k tímto jen naznačenému závěru dospěl sofistikovaneji už VERBAAL 2006, s. 165–168). K invektivám proti mnichům lze, pravda, poukázat i na výhrady a problémy, které vůči nim či s nimi mívali výkonní římstí magistráti: nejspíše křesťan Timasius, každopádně křesťan Orestés a dost možná křesťan Leontios, k nimž srov. postupně PRCHLÍK (2012b, s. 63–64 v pozn. 95), *tentýž* (2011, s. 72–73 s pozn. 25) a *tentýž* (2012a, s. 92–93). Operovat s líčením Hieronymovým však je naopak cameronovsky zavádějící, protože vyjadřuje-li jakoukoli hrůzu, má nanejvýš zvyšovat obdiv. To ostatně ilustruje sám *HIER. epist.* 3, 6, když k tomuto líčení odkazuje formulací *aliquid de Bonosi nostri laude*. Navíc srov. RIBAGORDA (1997, s. 184), který zdůrazňuje „pohanský“ charakter Rutiliovy kritiky mnichů, přestože postřehl i její společenský aspekt, na němž bazíruje Cameron, a ještě jasněji se v tomtéž smyslu vyjadřuje WOLFF (2007, s. XIV), zatímco AGOSTI (2013, s. 137) stejně jasně odmítá, že by Rutiliovi mohlo jít pouze o kritiku protispolečenského fanatismu.

¹¹ Srov. jejich resumé plus jeden vlastní postřeh u DOBLHOFERA (1972, s. 27–33); dalším, v tomto resumé opomenutým, přispěl do tohoto portfolia i CAMERON (1967, s. 38, pozn. 24) a ještě dalšími pozdější badatelé, kteří jimi už ani nedokazovali, ale ilustrovali Rutiliovo pohanství, např. RIBAGORDA (1997, s. 182–184), RATTI (2010, s. 292–293; 294–295) a další, jejichž postřehy budou vzápětí představeny detailněji. Naopak pozdější tvrzení CAMERONOVO

např. jeho představa významu Říma a jeho (sotva křesťanských) chrámů („Rodičko lidí, mě poslyš, ty, jež jsi i rodičkou bohů: / že jsme k nebesům blíže, zásluhou chrámů jest tvých.“)¹² či jeho pochopení pro oslavy svátku Osíridova, možná už zakázané („K rozcestím ze všech stran kvapí vesničan v zástupech jarých / srdce své přetěžké tu obřadem ukonejšit.“)¹³ Pokusy posledních let pochopit povahu Rutiliových náboženských představ hlouběji sice mohou na první pohled budit dojem, že situaci komplikují, rozhodně však nelze říci, že by byly jakkoli kompatibilní s křesťanstvím, ba naopak.¹⁴ Další aktuální postřehy navíc podporují přesvědčení, že se Rutilius opravdu také vymezoval vůči křesťanství, totiž polemikou s Prudentiovým oslavným

(1999, s. 118), že Rutiliova oslava Říma povstávajícího s novými silami ze svých porážek není výrazem přesvědčení pohanů o jeho věčnosti, ale důsledkem aktuálního vítězství Constantiova nad Góty, je jen ukázkou, k čemu až může vést snaha prosadit černobílý obraz čehokoli na úkor jakýchkoli indicií, které mu odporují.

¹² RVT. NAM. I, 49–50 *exaudi, genitrix hominum genitrixque deorum, / non procul a caelo per tua templa sumus*. Přel. Karel HRDINA, s. 130. Podle DOBLHOFFERA (1977, s. 44) je sice sporné, zda se chrámy o blízkost nebesům zasluhují svým počtem a posvátností, nebo prostě jen svou výškou, ani v tom druhém případě bych však nepočítal s tím, že by takovou myšlenku hlásal křesťan nebo jen vlažný pohan. A to tím méně, platí-li možnost, na kterou upozornil WOLFF (2007, s. 52 v pozn. 28), totiž že jako rodičku bohů bylo lze Řím chápat právě proto, že každé božstvo v něm mělo svůj chrám.

¹³ RVT. NAM. I, 373–374 *Et tum forte hilares per compita rustica pagi / mulcebant sacris peccata fessa iocis*. Přel. Dana SVOBODOVÁ, s. 68. Podezření, že oslavy probíhaly „not without the encouragement ... of some local landowner of conservative sympathies“, vyslovil MATTHEWS (1975, s. 353), zatímco DOBLHOFFER (1977, s. 176–177) sice poukázal na Honorioův zákon COD. *Theod.* XVI, 10, 17, který oslavy, obešly-li se bez kultických úkonů, povoloval, ale také, na základě právě Rutiliovy formulace, naznačil možné pochybnosti o tom, že nebyl obcházen. K zmíněnému zákonu však srov. i PRCHLÍK (2013, s. 40 s pozn. 73): o jeho vydání se totiž zřejmě zasloužil Stilicho, což by vzhledem k tomu, o čem bude řeč dále, bylo přímo ironií osudu.

¹⁴ Srov. VERBAAL (2006), který si (*tamtéž*, s. 159) klade otázku: „Can Rutilius indeed still be called a traditional pagan, as he often is?“ Odpověď však nemusí být černobílá, Verbaalovy postřehy rozhodně stojí za pozornost, ale nanejvýš z nich vyplývá, že Rutilius eventuálně mohl být pohanem ražením např. Ciceronova, i když mnohem náboženštěji založeným, a každopádně s kladným vztahem k tradiční složce těchto představ. K tomu ostatně srov. i RIBAGORDA (1997, s. 184–187), jehož vlastní postřehy nejsou s Verbaalovými přinejmenším vždy snadno kompatibilní, ale také WOLFF (2007, s. XIII). Kdo je pravdě nejbliže, však není třeba řešit zde, protože v žádném případě ani jeden nesměruje k tomu, že by Rutilius mohl nebýt pohan.

uchopením Říma zbavujícího se znečištění pohanskými obřady,¹⁵ nebo odpovědí na snahu zejména téhož Prudentia a Paulina z Noly o christianizaci západního prostoru spojováním jeho různých lokalit zejména s památkou místních světců, čímž vytvářeli jakousi síť křesťanských posvátných míst, na což Rutilius reagoval tím, že takový význam těchto míst okázale ignoroval a naopak zdůrazňoval jejich úlohu v tradiční římské mytologii.¹⁶ Méně průkazná je domněnka, že nactiutřačně naráží na křesťanskou eucharistii,¹⁷ a ještě méně přesvědčivým, co do své identifikace i případného významu, se zdá to, že by Rutilius reagoval na Hieronymovu představu, či zásluhou byl celý svět sjednocen pod vládu Římanů.¹⁸ I tak jsou ale všechny tyto postřehy

¹⁵ Srov. ROBERTS (2001, s. 547–550) a dále srov. *tamtéž* (s. 538–541) k diametrálně odlišnému uchopení postavy personifikovaného Říma, v případě Prudentiově maximálně využití k demonstraci jeho přesvědčení, v případě Rutiliově, pokud by měl být křesťan, přinejmenším překvapivě nevyužitě, ale spíše naopak, z hlediska tradičních pohanských představ dokonce pozoruhodně inovativní, k čemuž srov. VERBAAL (2006, s. 158–159).

¹⁶ Srov. SOLER (2005, zejm. s. 315–326), která mezi jinými důležitými postřehy poukázala na jisté protestní opomenutí sepulkrální baziliky místního biskupa Hippolyta v *Portus Augusti*, místo níž je RVT. NAM. I, 179–182 připomenuto slavné přistání Aeneovo. K podobné protestnímu opomenutí křesťanské složky Říma v modlitbě k Romě srov. i Fo (2002, s. 178). Polemiku s Prudentiem se zabývala i SCHIERL (2013), která ji viděla i např. v chvále Rutiliových přátel mezi senátory oproti Prudentiovým senátorům křesťanským, ovšem na základě důvodu, k němuž srov. níže v pozn. 50, a odvolávajíc se porůznu na Camerona a Verbaala (k jehož pojetí srov. především výše v pozn. 14) chápala Rutiliův přístup jen jako snahu o „dechristianizaci“, ale už nikoli o „repaganizaci“. Zmínkami pohanských božstev prý jen dokazuje svou sečtělou a více mu jde o ideu Říma, kterou nadřazuje náboženským vazbám, nepropaguje žádný pohanský revival, nepléduje za obnovení tradičních obřadů, ba dokonce není křesťanství jeho primárním terčem, k čemuž srov. postupně *tamtéž* (s. 237–238), *tamtéž* (s. 246), *tamtéž* (s. 250–251) a *tamtéž* (s. 257–258). Odlišnost tohoto přístupu však je až na některé excesy spíše jen terminologická. Rutiliem prezentované představy jsou s křesťanstvím nekompatibilní, zato stojí na tradičním pohanském myšlení, jakkoli inovativně může být pojato. Ale protože není pojato natolik inovativně, aby bylo lze mluvit přímo o „dereligionizaci“, pak tomuto pojetí těžko lze upírat označení „repaganizace“.

¹⁷ Podle WOLFFA (2007, s. 94 v pozn. 216) ji mohl mít na mysli RVT. NAM. I, 525–526, podle něhož je aktuální proměňování duší horší, než když Kírké proměňovala těla. Otázkou, k níž prozatím nehodlám zaujmout nějaký rozhodný postoj, však je, zda se Rutilius mohl natolik detailně vyznat v křesťanské teologii, stejně jako zda tato teologie už tehdy byla natolik pokročilá, že měla jasno v otázce transsubstanciacie.

¹⁸ Srov. RATTI 2010, s. 304. Myšlenku samotnou totiž jednak mohl mít Rutilius na srdci bez toho, aniž musel znát tu Hieronymovu, a jednak i jeho formulace případné zásluhy Kristovy spíše jen naznačuje, takže je otázkou, zda zrovna ta za reakci vůbec stála. V následném

dostatečně výmluvné na to, aby přinejmenším břemeno důkazu přesouvaly na ty, kdo Rutiliovo pohanství chtějí jakkoli problematizovat, což současně znamená, že základ pro jakoukoli argumentaci, která s ním jako s pohánem počítá, je Doležalovi navzdory mimořádně dobrý.

Tím se můžeme přesunout k hlavnímu zájmu Doležalova článku, tedy další Rutiliově invektivě, totiž proti Stilichonovi. Ta je Doležalem i přeložena,¹⁹ ale pouze prozaicky, aniž by ovšem byla plně využita možnost, kterou takový překlad dává, totiž překládat zároveň přesně, jednoznačně a do obstojné češtiny. Doležalův překlad se totiž sice zdá být v zásadě přesný, byť jedna možná výhrada níže vyplyne, přinejmenším na jednom místě je ale nejednoznačný²⁰ a každopádně je velmi kostrbatý. Proto se zde pokusím o překlad vlastní, stejně přesný, jednoznačnější a snad i do obstojnější češtiny navzdory tomu, že jde o překlad časoměrný:

výkladu *tamtéž* (s. 304–307) se pak Ratti zabývá vazbami mezi texty dalších posledních pohanů a i s nimi by samozřejmě bylo možné operovat jako s důkazy Rutiliova pohanství, problémem však je, že Ratti tento výklad buduje i na problematických indicích či poznacích, o jejichž platnosti je leckdy přesvědčen jen on sám. To částečně platí i pro výklad *tamtéž* (s. 307–308), v němž se Ratti snaží prokázat, že Rutilius reagoval i na křesťanské invektivy *Carmen contra paganos*, případně *Carmen ad quendam senatorem*. Přitom ale popustil uzdu své fantazii už přespříliš, což nemusí vadit tehdy, jsou-li výstupy prezentovány patřičně zdrženlivě, tak tomu ale právě v Rattiho případě nebývá.

¹⁹ Srov. DOLEŽAL 2018, s. 62. Starší překlad zřejmě skutečně neexistuje, z Rutiliovy básně jsou totiž českému čtenáři dosud přístupné sice slušně reprezentativní, ale přesto bohužel jen jednotlivé pasáže, konkrétně RVT. NAM. I, 47–50; 53–54 a 63–66 (spojené nešťastně do jediného celku bez jakéhokoli naznačení vynechaných veršů) a I, 515–526 v překladu Karla HRDINY, dále I, 43–66 v překladu Ferdinanda STIEBITZE (jeho znalost Hrdinova znění příslušných veršů je však patrná) a I, 277–385; 399–444 a 453–514 (vynechávky také nejsou nijak indikovány, zato množství trojteček a vynechaných řádků působí opačně nešťastným dojmem, tedy jakoby jich bylo více) v překladu Dany SVOBODOVÉ. Z výše v pozn. 7 uvedených klíčových pasáží je tedy v češtině k dispozici začátek modlitby k Romě, zmínka oslavy svátku Osíridova, několik málo veršů invektivy proti Židům (její obsah aspoň shrnuje DOLEŽAL 2015, s. 35) i první proti mnichům a celá druhá invektiva proti nim, respektive v tomto případě proti jednomu mnichovi.

²⁰ Třetí verš invektivy přeložený „[z]atímco se snažil přežít římský národ“ je totiž pravděpodobně myšlen tak, že „římský národ“ je předmětem, zatímco podmětem je Stilicho, což je správně, leč formulace sama svádí k tomu chápat římský národ jako podmět, což nejen správně není, ale dosti hrubě to Rutiliovo myšlení zkresluje.

„Tím je zločin Stilichóna krutého žalostný více,
 neb se podlým zrádcem říše tajemství stal.
 Když se pokoušel být římského potomstva pohrobkem,
 hrozný vztek smísil nízké se vznešeným,
 a když bál se činů, co dosáh', aby sám strachu nahnal,
 pustil barbarské šípy pobít Latium,
 v útroby obnažené nepřítelé ve zbrani ukryl
 tím, že předstíral lstivě, že byl poražen.
 Kumpánům oděným v kožiších sám Řím dokořán zel,
 ještě dříve dobyt, nežli dobýván byl.
 Zrádce však nekráčel jen spolu ve zbroji getské,
 spálil prospěšné věštby sibylské dřív.
 Odsuzujem' Althájínu vraždu polínkem v ohni,
 nad kadeří Nísa ptáci prý plakají.
 Však Stilichónovi sudbou věčné záruky vlády
 zachtělo se svrhnout i přesličky plné.
 Všechna mučidla Neróna ochabnou v Tartaru nechat',
 zasmušilejší stín louče hubí styžské.
 Matku smrtnou tento srazil k zemi, on nesmrtnou,
 tento svou vlastní, on světa matku srazil.“²¹

Přítomnost náboženských motivů v této invektivě Doležal připouští, a dokonce uznává, že Rutilius v ní „zaujal postoj pohanského intelektuála“, jejich význam však snižuje a coby Rutiliovu motivaci zdůrazňuje jiné, které v ní sice ani všechny nejsou, ale přesto prý mohly působit spíše než ty náboženské.²² Níže se pokusím ukázat, že tak činí nepodloženě. Tomu je

²¹ RVT. NAM. II, 41–60: *Quo magis est facinus diri Stilichonis acerbum, / proditor arcani quod fuit imperii. / Romano generi dum nititur esse superstes, / crudelis summis miscuit ima furor, / dumque timet quicquid se fecerat ipse timeri, / immisit Latiae barbara tela neci. / Visceribus nudis armatum condidit hostem / illatae cladis liberiore dolo. / Ipsa satellitibus pellitis Roma patebat / et captiua prius quam caperetur erat. / Nec tantum Geticis grassatus proditor armis: / ante Sibyllinae fata cremauit opis. / Odimus Althaeam consumpti funere torris, / Nisaeum crimen flere putantur aues; / at Stilicho aeterni fatalia pignora regni / et plenas uoluit praecipitare colos. / Omnia Tartarei cessent tormenta Neronis; / consumat Stygias tristior umbra faces. / Hic immortalē, mortalem perculit ille, / hic mundi matrem perculit, ille suam.* Přel. IP.

²² Srov. DOLEŽAL 2018, s. 61–71, cit. na s. 69.

však třeba předeslat jednu metodologickou poznámku. Nelze totiž opomíjet, že Rutilius nám nezanechal objektivní zprávu o Stilichonově činnosti, kterou lze rozklíčovat poměřováním jejího obsahu objektivními okolnostmi, nakolik je známe. Rutilius především sledoval své vlastní literární cíle,²³ a to dost možná i v této invektivě,²⁴ a proto musejí větší váhu mít argumenty založené na pochopení jeho myšlení a nuancí jeho vyjadřování. Co přesně tím mám na mysli, velmi dobře ilustruje hned první sporný bod mezi mým a Doležalovým pochopením toho, co se nám vlastně Rutilius snaží sdělit.

Ještě předtím však stojí za to letmo upozornit na něco, čím se Doležal naopak vůbec nezabýval, totiž na kontext invektivy v Rutiliově básni. Přitom není třeba mu věnovat prostoru mnoho, stačí si jen položit otázku, proč se vlastně v jejím prvním verši objevuje komparativ, respektive, ve srovnání s čím je Stilichonův zločin žalostnější. Odpověď totiž vyplývá z veršů, které invektivě bezprostředně předcházejí:

„Přiznáváme-li, že svět vznik’ s nějakým rozmyslem,
usnesení že boží byl takový nástroj,

...

²³ Jak na to velmi názorně upozornil zejména PASCHOUD (1978), ale srov. např. i FO (2002). Na druhou stranu však ukázal BRUGGESSER (2011), že ne nutně vše, s čím Rutilius operuje, ale jinak to není doloženo, musí být podezíráno jako úprava reality z jeho strany. Bruggisserem probíraný (a dříve opomíjený) *CIL* 41378 totiž dokazuje, že i v Rutiliově době byl v Římě uctíván tzv. *Genius senatus*, jehož zmiňuje i RVT. NAM. I, 15–18, a není tak třeba hledat, co jiného měl mít tímto spojením na mysli, přestože právě to dříve činila většina badatelů, lehce paradoxně s výjimkou také Paschoudovou. Přesto však jsou jeho a Foova varování oprávněná a platná.

²⁴ K této možnosti srov. zejména BROCCA (2005, s. 141–157), podle níž (a jejích předchůdců, na něž odkazuje *tamtéž*, s. 141, pozn. 13, přičemž je zajímavé, že k nim patřil i Cameron, který na to však ve svých pozdějších výkladech o Rutiliovi nijak zvlášť neupozorňoval) je první část invektivy, respektive RVT. NAM. II, 41–52, sérií ironických aluzí na chválu Stilichona v básních Claudianových. Tyto případné aluze – ne všechny se jako takové jeví přesvědčivě – však nejsou takového charakteru, aby budily dojem, že by Rutiliova invektiva mohla být pouhou fabrikací sloužící právě těmto aluzím, což ostatně ani sama tato badatelka nikterak nenaznačuje. BROCCA (2005, s. 157–160) pak uvažuje i nad možností, že se Rutilius vztahoval také k biografím Galliena a Claudia Gothica v *Liber de Caesaribus* Aurelia Victora. Tyto postřehy rozhodně jsou pozoruhodné, ale také nezakládají důvod k pochybnostem o historicitě příslušných jinak důvěryhodných prvků Rutiliovy invektivy.

Tehdy již obklopený být rozmanitou zasloužil
Řím hradbou, bohové péči o něj chtěli mít.²⁵

Podle Rutilia tedy byla i sama přirozená ochrana Itálie, a potažmo Říma, dílem prozřetelnosti tradičních božstev, a tím žalostnější tak bylo, že právě této prozřetelnosti se Stilicho postavil.

Výše zmíněným prvním sporným bodem je ale význam spojení *arcanum imperii*, jehož zrádcem se Stilicho údajně stal. Zajímavé je, že Doležal příslušný verš překládá „že vyzradil tajemství říše“, čímž vlastně oproti Rutiliovi interpretativně specifikuje, že zrádcem se Stilicho měl stát aktem vyjádření něčeho tajného. Kontext tohoto verše mu ale podle mě dává za pravdu (i tak je ovšem otázkou, zda je přípustné takto formulovat už samotný překlad), protože Stilichonovu zradu prezentuje jako vědomé jednání směřující k nějakému cíli, a tedy nikoli něco, co vyplynulo z jeho činnosti jen bezděčně. Perfektum *fuit* je zase lépe kompatibilní s nějakým jednorázovým aktem. Obojí je důležité, protože to některé možnosti interpretace spojení *arcanum imperii*, které Doležal sám zcela neodmítl, přinejmenším výrazně oslabuje.²⁶

Z následujících veršů je dále zřejmé, že toto tajemství Stilicho vyzradil Alarichovi, který (zřejmě díky tomu) následně dobyl Řím. Možnost, že jím mělo být tajné jméno ochranného božstva města Říma, Doležal zmiňuje, neodmítá ji, ale ani nedoceňuje. Operuje totiž pouze s jedním z pramenů, které k této představě máme, totiž Pliniem Starším, který tuto možnost zdánlivě problematizuje: „Verrius Flaccus uvádí autory, kterým důvěřuje, že při

²⁵ RVT. NAM. II, 31–40: *Si factum certa mundum ratione fatemur / consiliumque dei machina tanta fuit, ... Iam tum multiplīci meruit munimine cingi / sollicitosque habuit Roma futura deos.* Přel. IP.

²⁶ K těmto možnostem a Doležalovu postoji k nim srov. níže v pozn. 39, na jednu však je třeba upozornit už zde, protože ji sice spíše odmítá, ale proto, že ji omylem identifikuje s tou, která je zde níže obhajována. Ve skutečnosti však jde o dvě rozdílné interpretace. DOLEŽAL (2018, s. 63) totiž mluví neurčitě o pohanských tradicích Říma, které měl mít na mysli i Claudianus, ale ten měl podobným spojením na mysli konkrétní chrámy či něco, co souviselo přímo s nimi, srov. CLAUD. XXVI, 100–103: *procul arceat altus / Iuppiter, ut delubra Numae sedemque Quirini / barbaries oculis saltem temerare profanis / possit et arcanum tanti dependere regni* („Vznešený kéž chrání / Iuppiter, ať Numovy svatyně s bydlíšti Quirína / barbari byt jen okem zaneřádit znesvěčujícím / mohli by a spatřit takové mocnosti tajemství“. Přel. IP). K věci samé srov. DOBLHOFFER 1977, s. 275–276.

obléháních prý bylo zvykem především vyvolávat prostřednictvím římských kněží božstvo, v jehož ochraně to město bylo, a slibovat mu, že u Římanů bude mít stejné, nebo ještě lepší obřady. Tento posvátný úkon je stále součástí nauky pontifiků a je známo, že je proto v utajení, které božstvo chrání Řím, aby nějací nepřátelé nepostupovali podobným způsobem.²⁷ Proč podle Doležala tato pasáž problematizuje možnost, že Stilicho měl podle Rutilia vyradit toto tajné jméno, vyplývá z jeho doprovodných komentářů „Plinius Starší referuje o tajemství, známém pouze pontifikům, ohledně jména božstva chránícího Řím“ a „[t]o, že šlo o tajemství, známé pouze pontifikům, je samozřejmě jedním z problémů této interpretace“.²⁸ Jenomže dotyčné pasáži špatně porozuměl. Tajemstvím známým pouze pontifikům totiž nebylo tajné jméno Říma, které ostatně ani není Pliniem přímo zmíněno, byť je zřejmé, že je na mysli měl, ale *id sacrum*, tedy „obřad“, „úkon“ vyvolání ochranného božstva z města,²⁹ zatímco o tom, které božstvo chrání Řím, je pouze řečeno, že to je utajeno, aniž by byli jakkoli identifikováni ti, komu je tajné jméno známo.

Kromě Plinia Doležal už jen letmo odkázal na výklad Paschoudův, vůbec však nezohlednil další pozoruhodné pramenné pasáže, na které poukázal právě on.³⁰ Už samotný Plinius totiž jinde zmínil přímo existenci tajného jména, jehož vyslovování patří mezi *arcana*: „[...] a nadto samotný Řím, jehož druhé jméno říkat jindy než při tajných posvátných obřadech se považuje za zakázané a díky prospěšné a užitečné víře je jeho znalost vymýcena. Vyslovil

²⁷ PLIN. *nat.* XXVIII, 4, 18: *Verrius Flaccus auctores ponit, quibus credat in obpugnacionibus ante omnia solitum a Romanis sacerdotibus euocari deum, cuius in tutela id oppidum esset, promittique illi eundem aut ampliorem apud Romanos cultum. et durat in pontificum disciplina id sacrum, constatque ideo occultatum, in cuius dei tutela Roma esset, ne qui hostium simili modo agerent.* Přel. IP.

²⁸ DOLEŽAL 2018, s. 63 v pozn. 59.

²⁹ Čímž by se, pravda, mohlo zdát, že se problém jen přesouvá k tomu, že Alarich nebyl pontifikem ani jistě neměl římské pontifiky ve svém vojsku, leč není tomu tak. Z této i z pasáží probraných vzápětí plyne dostatečně zřejmě, že vyzrazení tajného jména ochranného božstva svého města považovali Římané za nebezpečné bez ohledu na reálné možnosti nepřítele spolupracovat s pontifiky.

³⁰ Srov. PASCHOUD 1967, s. 162 s pozn. 38 a 39 a s odkazem v pozn. 37 na původce této interpretace jako takové.

je Valerius Soranus a brzy odpykal trest.³¹ Tentyž incident s několika důležitými detaily ovšem referuje i Vergiliův komentátor Servius, tedy autor, jehož obzory jistě mohou hodně napovědět i o těch Rutiliových: „NAZVE ŘÍMANY DLE SVÉHO JMÉNA: poučeně neříká Řím, ale Římány. Právě jméno tohoto města totiž nikdo nevyslovuje ani při obřadech. Posléze se to jméno odvážil vyslovit nějaký tribun lidu Valerius Soranus, jak říká Varro a mnoho dalších, a podle některých se na něj vrhl senát a vyzdvihl ho na kříž, podle jiných ze strachu z hrdelního trestu uprchl, na Sicilii ho dopadl prétor a na příkaz senátu byl zabit. Toto jméno města pak neuvedl ani Hyginus, když vykládal o poloze města.“³² Serviovi tedy nepřípadalo nic zvláštního na tom, že tajné jméno Říma měl znát tribun lidu, ale navíc předpokládal, že ho znal i učený propuštěnec Hyginus, o němž není známo, že by zastával jakýkoli politický či kněžský úřad, a je znám jen jako *praefectus bibliothecae Palatinae*.³³

Rozsáhlý výklad k věci podává i Macrobius:

„Z chrámů a oltářů svých již prchli bohové všichni,
na nichž Ília zdar byl založen.

Tato zmínka se vztahuje k nejstaršímu z římských zvyků a k těm nejtajnějším náboženským rituálům. Je známo, že každé město spadá pod ochranu určitého boha, a u Římanů existuje tajný zvyk, jenž ovšem není každému znám, evokovat určitými formulemi ochranná božstva toho obsazovaného nepřátelského města, kde si mohli být jisti, že uspějí. A to

³¹ PLIN. *nat.* III, 5, 65: *superque Roma ipsa, cuius nomen alterum dicere nisi arcanis caerimonia-
narium nefas habetur optimaque et salutari fide abolitum enuntiauit Valerius Soranus luitque
mox poenas.* Přel. IP.

³² SERV. *Aen.* I, 277: *ROMANOSQVE SVO DE NOMINE DICET perite non ait Romam, sed Roma-
nos. urbis enim illius uerum nomen nemo uel in sacris enuntiat. denique tribunus plebei qui-
dam Valerius Soranus, ut ait Varro et multi alii, hoc nomen ausus enuntiare, ut quidam dicunt
raptus a senatu et in cruce leuatus est, ut alii, metu supplicii fugit et in Sicilia comprehensus
a praetore praecepto senatus occisus est. hoc autem urbis nomen ne Hyginus quidem cum de situ
urbis loqueretur expressit.* Přel. IP, citát z Vergilia dle Michala CTIBORA, s. 85, s úpravou po-
doby jména Římanů.

³³ Srov. *PIR*² I 357, kde je k tomu odkazováno na SVET. *gramm.* 20, 2, ale také na GELL. *XVI*, 6, 14, odkud se zdá, že se skutečně vyznal v *ius pontificum*.

buď proto, že to považovali za nutné pro úspěch obléhání, anebo spíše proto, že obsazení města by sice zvládli, ale považovali by za přestupek vůči náboženským zákonům vlastnit bohy coby zajatce. Proto Římané dbali, aby nebylo známo ochranné božstvo Říma ani jeho latinský název. Jméno tohoto boha však uvedli mnozí staří spisovatelé ve svých knihách (třebaže se neshodují) a milovníci starobylostí se zde mohou poučit. Někteří se domnívali, že jde o Iova, jiní, že tímto božstvem je Luna, a další, že jde o bohyni jménem Angerona, která s prstem před ústy vyzývala k mlčení. Mně však připadá pravděpodobnější názor těch, kteří toto božstvo ztotožňují s bohyní Ops Consivia. Vlastní jméno města však neznali ani největší učenci, neboť Římané se obávali, aby jim někdo neučinil to samé, co sami často činili nepřátelským městům, a nevyvolal jejich ochrannou bohyni, kdyby snad její jméno bylo prozrazeno.³⁴

I v tomto výkladu padne výraz *arcanum*, ovšem v souvislosti s tajným obřadem vyvolání ochranného božstva z nepřátelského města a nikoli přímo tajným jménem Říma. Přesto je jeho další užití v náboženském významu hodno pozornosti stejně jako to, že Macrobius tvrdí a uvedením několika možností potvrzuje, že tajné jméno Říma bylo lze najít v knihách. Rutilius se proto jistě mohl domnívat, anebo se aspoň snažit vyvolat dojem, že i Stilicho ho našel třeba právě v nich a vyzradil Alarichovi.

³⁴ MACR. *Sat.* III, 9, 1–5: *Excessere omnes adytis arisque relictis / di quibus imperium hoc steterat. et de uetustissimo Romanorum more et de occultissimis sacris uox ista prolata est. constat enim omnes urbes in alicuius dei esse tutela, moremque Romanorum arcanum et multis ignotum fuisse ut, cum obsiderent urbem hostium eamque iam capi posse confiderent, certo carmine evocarent tutelares deos; quod aut aliter urbem capi posse non crederent, aut etiam si posset, nefas aestimarent deos habere captiuos. nam propterea ipsi Romani et deum in cuius tutela urbs Roma est et ipsius urbis Latinum nomen ignotum esse uoluerunt. sed dei quidem nomen non nullis antiquorum, licet inter se dissidentium, libris insitum et ideo uetusta persequentibus quicquid de hoc putatur innotuit. alii enim Iouem crediderunt, alii Lunam, sunt qui Angeronam, quae digito ad os admoto silentium denuntiat, alii autem quorum fides mihi uidetur firmior, Opem Consiuiam esse dixerunt. ipsius uero urbis nomen etiam doctissimis ignoratum est, cauentibus Romanis ne quod saepe aduersus urbes hostium fecisse se nouerant, idem ipsi quoque hostili euocatione paterentur, si tutelae suae nomen diuulgaretur.* Přel. Jakub HLAVÁČEK, s. 238–239, opravují vadný český akuzativ jména Iovova.

Fakt, že se tajným jménem Říma zabývali i Servius a Macrobius, ovšem může budít i otázku, proč také oni ve svých výkladech neodkazují k tomu, že Řím aktuálně padl právě kvůli jeho vyzrazení Stilichonem. Odpovědi jsou ale nasnadě. V Serviově komentáři k *Aeneidě* jsou odkazy k pádu Říma postrádány všeobecně, a proto se oprávněně usuzuje na to, že vznikl ještě před rokem 410.³⁵ Macrobius se zase musel držet dramatického data svého dialogu, jímž je prosinec roku 381 nebo 382, případně ne přesně daný prosinec počátku 80. let 4. stol.³⁶

Vše výše zvažované pak v zásadě potvrzují i informace, které byl schopen získat ještě Ióannés Lýdos: „Město má tři jména: tajné, posvátné a občanské. Tajné je jakoby Láska, aby byli všichni okolo města v držení božskou láskou, pročez bůkolský básník město kryptonymicky nazývá i Amaryllidou. Posvátné je Flóra, tedy kvetoucí. Odtud je podle ní svátek Anthestérij. Občanské je Řím. Posvátné bylo pro všechny zjevné a bylo bez obav sdělováno. Tajné bylo dovoleno pronášet jenom velebnějším při posvátných obřadech. Jakýsi úředník jednou údajně odpykal trest za to, že se otevřeně odvážil vyslovit tajné jméno města před lidem.“³⁷

³⁵ Nejde sice o bezvýhradný konsenzus, odpůrci však jsou vedeni především svým nepochopením literárních postupů Macrobiovy, jak je detekoval Cameron, a jejich konstrukce je sama o sobě nepravděpodobná, k čemuž srov. PRCHLÍK (2015, s. 16–18).

³⁶ Srov. CAMERON 2011, s. 258 s komentářem PASCHOUDOVÝM (2012, s. 362 s pozn. 5).

³⁷ LYD. *mens.* IV, 73: ὀνόματα δὲ τῆ πόλει τρία, τελεστικὸν ἱερατικὸν πολιτικὸν· τελεστικὸν μὲν οἰοεὶ Ἔρωσ, ὥστε πάντας ἔρωσι θεῖω περι τὴν πόλιν κατέχεσθαι, διὸ καὶ Ἀμαρυλλίδα τὴν πόλιν ὁ ποιητὴς αἰνιγματωδῶς βουκολιάζων καλεῖ· ἱερατικὸν δὲ Φλόρα οἰοεὶ ἄνθουσα, ὅθεν κατὰ ταύτην ἡ τῶν Ἀνθεστηρίων ἑορτή· πολιτικὸν δὲ Ῥώμα. καὶ τὸ μὲν ἱερατικὸν πᾶσιν ἦν δῆλον καὶ ἀδεῶς ἐξεφέρετο, τὸ δὲ τελεστικὸν μόνοις τοῖς ἀρχιερεῦσιν ἐξάγειν ἐπὶ τῶν ἱερῶν ἐπετέτραπτο· καὶ λόγος, ποινὰς ὑποσχέειν τινα τῶν ἐν τέλει ποτέ, ἀνθ' ὧν ἐπὶ τοῦ πλήθους τὸ τελεστικὸν ὄνομα τῆς πόλεως ἀναφανδὸν ἐθάρρησεν ἐξειπεῖν. Přel. IP.

Jak už však bylo řečeno, Doležal tuto interpretaci zcela neodmítá,³⁸ pouze k ní zvažuje alternativy.³⁹ Její význam v invektivě však nepostřehl, jak

³⁸ Neberu v potaz jeho námitku směřující údajně proti ní, k níž srov. DOLEŽAL (2018, s. 63–64): „Proč by je (sc. pohanské tradice Říma, ale ve skutečnosti jde o námitku proti těm, kteří operují s tajným jménem, k čemuž srov. výše v pozn. 26) také Rutilius pouze letmo zmiňoval, ale blíže nevysvětloval? Očekával snad, že jeho čtenáři okamžitě pochopí, co měl na mysli? Tajemství nejlépe udržíme, pokud zajistíme, že nikdo nebude vědět, že nějaké tajemství vůbec existuje. Je-li však tajemství už jednou prozrazeno, proč jen naznačovat?“ Jelikož totiž Rutilius v každém případě význam spojení *arcantum imperii* pouze letmo zmiňuje a jen naznačuje, je toto námitka proti úplně jakékoli jeho interpretaci (včetně Doležalovy vlastní, k čemuž srov. v násl. pozn.). Z výše probraných pramenných zpráv však jasně vyplývá, že bez ohledu na naše spekulace byl samotný fakt existence tohoto jména znám, a jednou dokonce už bylo vyzraženo, ale přesto bylo i nadále udržováno v tajnosti. A co je ještě důležitější, v Rutiliových kruzích představa jeho významu evidentně stále žila, takže ano, v případě že ho Rutilius měl na mysli, mohl očekávat, že ho jeho publikum pochopí, dost možná i okamžitě.

³⁹ Podle DOLEŽALA (2018, s. 62–63) je klíčovým výrazem invektivy *proditor*, který se v ní vyskytuje dvakrát, „příčemž druhý výskyt tohoto výrazu se zdá být opakováním výrazu prvního“. Smysl i význam tohoto postřehu mi bohužel uniká, podle mě je však klíčové především to, v čem Rutilius tuto zradu mohl nejspíše spatřovat. Dále Doležal uvádí dvě možnosti, totiž že Stilicho svou liknavostí ukázal Gótům, jak snadné je zmocnit se západní říše, nebo že svým vlastním příkladem ukázal, že jí může fakticky ovládat barbar. Tu první přitom prohlašuje za nejpřirozenější vysvětlení, současně ale obě hodnotí jako ne zcela uspokojivé. K tomu (*tamtéž*, v pozn. 58) připojuje odkazy na užití spojení *arcantum imperii* či *arcana imperii* u TAC. *hist.* I, 4, 2 a *ann.* II, 36, 1. Sám mohu jen podotknout, že všechna tato či z toho vyplývající vysvětlení mi naopak připadají velmi nepřirozená, protože přednost, jak už bylo výše na s. 17 vysvětleno, je třeba dát takovým, která počítají s nějakým konkrétním aktivním aktem zrady a nikoli vyplývajícím ze Stilichonovy činnosti jen mimoděk. Takové, coby svůj vlastní vklad do diskuse, ovšem DOLEŽAL (2018, s. 68) nabízí také: Stilicho měl Alarichovi vyzradit nějaké státní tajemství, totiž informaci z jednání konzistoře. Tento návrh však neobstojí ani v konfrontaci s Doležalovou vlastní argumentací, totiž s jeho v předch. pozn. citovanou otázkou „[p]roč by je také Rutilius pouze letmo zmiňoval, ale blíže nevysvětloval?“ Na rozdíl od tajného jména Říma by totiž takový význam spojení *arcantum imperii* bylo třeba čtenáři objasnit, zatímco kdyby toho nebylo třeba, protože tajemství už bylo prozraženo, pak neplatí argument DOLEŽALŮV (2018, s. 68) „[ž]ádný jiný z našich zdrojů sice nic takového neříká, ale žádný z těchto autorů také nikdy nebyl členem konzistoře“. Buďť taková podstata Stilichonovy zrady byla už známa, a pak by ji Rutilius nemusel vysvětlovat, ale problémem je mlčení ostatních pramenů, nebo známa nebyla, ale pak by Rutiliovi nemohlo rozumět než jen několik zasvěcených členů konzistoře. V dosavadní diskusi však padlo ještě několik dalších alternativ, které Doležal nezmiňuje vůbec. Činí tak ale DOBLHOFER (1977, s. 275), který odkazuje na badatele, podle nichž Stilicho nevyzradil *arcantum imperii*, ale zradil *arcantum imperium*, tedy „uzavřenou“ nebo „nepřístupnou část říše“, a upozorňuje i na možnost chápat i samo spojení *arcantum imperii* jako „nejskrytější

je patrné z poznámek „spojení *arcanum imperii* ... dále není vysvětleno a řeč je pouze o Gótech“ a „převážná část první poloviny digrese – celých osm veršů – se neoddiskutovatelně týká Vizigótů a klíčovým slovem Rutiliova výpadu v žádném případě není ‚tajemství říše‘, ale Stilichonova zrada římské věci“. ⁴⁰ S tím bych si dovilil nesouhlasit. Jednak mi totiž, byl-li Stilicho *proditor arcani ... imperii*, není jasné, čím lze obhájit tvrzení, že klíčovou úlohu hraje jen zrada římské věci, ale *arcanum imperii* nikoli. A dále, Stilichonově ze svého pohledu podvrtné činnosti, která ovšem Alarichovi pouze umožnila se k Římu přiblížit, se Rutilius věnuje v sedmi, či spíše jen šesti verších. Jako součást Stilichonovy zrady tuto činnost jistě vnímat mohl, a nejspíše také vnímal, otázkou však je, proč sám Řím zel dokořán a proč byl dobyt dříve, než byl dobýván? A zda vůbec mohl, ve světle představ vyplývajících z výše probraných pramenů, být dobyt bez toho, aby nepřítel znal tajné jméno jeho ochranného božstva? Klíčem k pochopení spojení *arcanum imperii*, tedy podstaty Stilichonovy zrady, se tak zdají právě tyto dva verše, ⁴¹ které, jak si Doležal všiml, uzavírají první polovinu invektivy, ⁴² a ta je tak záramována do obvinění motivovaného náboženským viděním světa. A současně není třeba – a jak už bylo řečeno, v básnické invektivě to ani není záhodno – hledat jakékoli objektivní vysvětlení Rutiliova postoje. Fakt, že Řím padl, mohl snadno považovat za jasný důkaz, že někdo musel Alarichovi prozradit tajné jméno jeho ochranného božstva. Konkrétní důvod, proč to měl být zrovna Stilicho a ne někdo jiný, sice neznáme, ale při tom, co o celé situaci víme, Rutiliův výběr nijak překvapivý není.

místo říše“ nebo „srdce říše“, tedy Řím. Dále byl VILJAMAA (1994, s. 61–63) toho názoru, že toto spojení ani konkrétní obsah nemá, ale jde jen o topos spojovaný římskými spisovateli s postavou zrádce. K alternativnímu překladu „le cœur (caché) de l'Empire“, aniž by ovšem specifikoval, jak chápe Rutiliovo spojení gramaticky, se přiklonil i WOLFF (2007, s. 105 v pozn. 260), nicméně taktéž dodal, že podle něho „[l]es verses 42–43 relèvent plus de l'hyperbole que l'accusation précise“.

⁴⁰ DOLEŽAL 2018, s. 62 a 64.

⁴¹ Tedy RVT. NAM. II, 49–50. Srov. však i názor DOBLHOFRŮV (1977, s. 279) na druhý z nich: „Der Vers hebt die erstaunliche Schnelligkeit hervor, mit der Alarich Roms Fall bewerkstelligte.“ To by však byl z Rutiliovy strany spíše dosti černý humor.

⁴² S jinou strukturou invektivy, naznačenou ostatně výše v pozn. 24, pracuje BROCCA (2005), samotnému mi však toto její uchopení Doležalem připadá (přínejmenším) taktéž funkční.

Stilicho se totiž podle Rutilia dopustil ještě jednoho přečinu, jemuž věnuje právě druhou polovinu invektivy a který mu vytýká už evidentně jsa veden svým náboženským viděním světa, totiž spálení Sibyllských knih. Doležal ho ovšem komentuje takto: „u spálení Sibylliných knih jsme bezradní, protože žádný jiný zdroj je nezmiňuje. Nevíme, kdy mělo k takovému aktu dojít a proč by Stilicho něco takového dělal. Dokonce nevíme ani to, co vlastně Stilicho nechal spálit – byly to autentické Sibylliny knihy, jež byly senátem konzultovány v časech krize, anebo prostě jakékoli sepsané věštby? Cameron přináší rozumnou interpretaci: v době, kdy byl Alarich hrozbou pro celou Itálii, se Stilicho zřejmě postaral o to, aby jakákoli proroctví, která věštila dobytí nebo zánik Říma, zmizela.“⁴³ Na méně prominentním místě, totiž v poznámce pod čarou, Doležal dále naznačuje, co si myslí o historické realitě Rutiliova obvinění: „Pokud Stilicho vůbec něco spálil atd.“⁴⁴ A nakonec, po srovnání s tím, co ve svém komentáři k *Daniélovi* hlásal Hieronymus, konstatuje: „Nelze z toho odvodit nic jiného než všeobecný pesimismus, který v době zdánlivě beztravného řádění Alarichových Gótů v Itálii zasáhl vzdělanou elitu římské společnosti – křesťanskou i pohanskou.“⁴⁵

Sám naprosto nemohu souhlasit s metodologií tohoto přístupu. Srovnávání informací podaných pohanskými a křesťanskými autory je totiž jistě vhodné zejména při rekonstrukci dobových událostí, zajímavé může být i tehdy, pokud máme ze strany pohanů i křesťanů dostatečně kompletní podání jejich myšlenek – zejména jejich případná shoda pak jistě zasluhuje pozornost⁴⁶ –, ale není možné snažit se pochopit myšlení jedněch v aspektech, o nichž nejsme dostatečně informováni, jen na základě toho, co víme o myšlení právě těch druhých.⁴⁷ Jinými slovy, Hieronymovo podání

⁴³ DOLEŽAL 2018, s. 66 s odkazem v pozn. 64 na CAMERONA (2011, s. 217).

⁴⁴ DOLEŽAL 2018, s. 66 v pozn. 64.

⁴⁵ Tak DOLEŽAL (2018, s. 66–67, cit. ze s. 67), který přitom ovšem zřejmě neval v potaz fakt, že Hieronymus v době řádění Alarichových Gótů v Itálii už nežil v Římě, ale v daleké Palestině, takže s nějakým přehnaně společným kontextem myšlení jeho a Rutiliova příliš počítat nelze.

⁴⁶ Případně, jak činí VILJAMAA (1994, s. 60–61), je tak možné poukazovat na jejich společné formální rétorické vzdělání poskytující tutéž výstavu vzorů, frází a klišé.

⁴⁷ A tím méně možné to je tehdy, kdy se zdá, že jejich myšlení vykazuje rozdíly, za níž tuto situaci DOLEŽAL (2018, s. 66–67), možná nevědomky, považoval: „Jeronym ovšem klade zkázu římské říše až do blíže neurčené doby, kdy i celý svět skončí.“ Formulaci „až do blíže

eventuálně může napomoci k rekonstrukci toho, k čemu skutečně došlo – a právě k tomu se ho snažila využít Émilienne Demougeot, s jejímž článkem Doležal pracoval⁴⁸ –, ale nikoli k pochopení Rutilia. K tomu ovšem nepotřebujeme ani vědět, kdy a co přesně Stilicho eventuálně spálil, byť by to samozřejmě nebylo od věci, protože bychom si tak o Rutiliových myšlenkových pochodech mohli učinit komplexnější představu. K tomu základnímu, tedy posouzení jeho motivace, však úplně stačí to, co říká – a to právě proto, že to sám říká.⁴⁹ Obviňuje-li totiž Stilichona ze spálení Sibyllských knih, které měly být pro stát prospěšné, dává tím jasně najevo, že to, co bylo spáleno, považoval za pro stát prospěšné Sibyllské knihy, nebo případně očekával

neurčené doby“ totiž podle mne nelze rozumět jinak, než že Rutilius podle Doležala kladl zkázu říše do doby dřívější, tedy nejspíše své vlastní? Ve skutečnosti se však s Hieronymem zrovna v tomto bodu shodoval, srov. RVT. NAM. I, 137–140: *Quae restant nullis obnoxia tempora metis, / dum stabunt terrae, dum polus astra feret. / Illud te reparat quod cetera regna resoluit: / ordo renascendi est crescere posse malis* („Čas, jenž zůstává, naprosto nemá meze dány, / státi dokud bude zem, nést bude báň hvězdy. / Osvěžením ti totéž, co jiné rozvolňuje říše: / obnovy zákon jest neštěstím mocí růst.“ Přel. IP). V čem ale, jak vidno, odlišnost mezi postojem Hieronymovým a Rutiliovým skutečně tkví, je, že navzdory Doležalovi Rutiliův postoj naprosto nelze považovat za výraz jakéhokoli, tedy ani všeobecného, pesimismu. Ostatně k němu ani neměl důvod, protože, jak zdůrazňuje sám DOLEŽAL (2018, s. 55), samotný Rutilius už nepsal v době zdánlivě beztravného řádění Alarichových Gótů v Itálii.⁴⁸ Totiž DEMOUGEOT (1952), na niž odkazuje DOLEŽAL (2018, s. 66 v pozn. 66).

⁴⁹ Dokonce tak ani není třeba operovat s představou – pravda, velmi subtilní – RIBAGORDOVOU (1997, s. 185–186), podle něhož jsou Sibyllské knihy publiku evokovány už v RVT. NAM. I, 73–74, kde je mezi božstvy významnými pro Řím vyzdvížen také Bakchos, a to jako dárcé vína, jakožto který byl do Říma kdysi v rámci eleusínského trojice uveden na základě konzultace právě Sibyllských knih, a proto tím má být připravována půda pro invektivu vůči Stilichonovi. Tato souvislost samozřejmě možná je, ale není natolik evidentní, aby na jejím základě bylo možné dále argumentovat. A navíc jí lze oponovat souhlasem s RATTIM (2010, s. 300), podle něhož byla božstva vyjmenovaná RVT. NAM. I, 73–76 uctívána Řeky a Rutilius jimi naopak, v duchu VERG. *Aen.* VI, 847–853, poukazoval na rozdíl mezi představami Řeků a Římanů.

(či spíše a současně očekával), že je za takové bude považovat i jeho publikum.⁵⁰ Rutiliova motivace je tedy evidentně náboženská, kterýžto

⁵⁰ Což by bylo tím zajímavější, pokud tímto publikem skutečně měl být Constantius, k čemuž srov. DOLEŽAL (2018, s. 61). Rutiliův Stilicho by tak mohl být zamýšlen jako odstrašující příklad právě pro něj, aby vůči zbytkům tradičních kultů postupoval tolerantněji. S takovou taktikou jakýchsi dobrých i špatných příkladů se totiž pohané alespoň na křesťanské císaře obraceli běžně. Libanios tak v řeči *Pro templis* sugeruje Theodosiovi, že Constantinus sice chrámy okradl o jejich poklady, ale nezakázal oběti, zákaz Constantia II. byl zrušen a on sám i další ničitelé chrámů byli potrestáni, Iulianus požívá jen chvály a sám Theodosius aspoň jakési minimalistické fungování chrámů strpěl, k čemuž srov. LIB. *or.* XXX, 6–8 a 37–41. Podobně Symmachus zahajuje svou třetí relaci narážkou na zákrok Valentiniana II. proti ničitelům chrámů a dále poukazuje na pochybení Constantia II., které však bylo brzy napraveno, a proto nemá být následováno, ale i na jeho jinak vstřícné chování vůči pohanské tradici Říma, které následováno být má, k čemuž srov. SYMM. *rel.* 3, 1; 3, 4; 3, 6–7. A o díle Olympiodorově se přinejmenším TREADGOLD (2004, s. 732) domníval, že pro Theodosia II. bylo sepsáno také právě z takového důvodu. Poukázat je však třeba i na to, že s Constantiem jakožto křesťanem se v odborné literatuře operuje poněkud automaticky, jako kdyby šlo o fakt, který nemohl mít svou vnitřní dynamiku, a nestálo za to ji prověřit. Sám DOLEŽAL (2018, s. 58 s pozn. 43) se spokojuje se stručným konstatováním a odkazem na OROS. *hist.* VII, 42, 15–16, např. SCHIERL (2013, s. 237 a srov. i s. 258) ale dokonce ani necítí potřebu na cokoli odkazovat, zato na základě chvály Constantia u RVT. NAM. II, frg. B, 10 dospěla ke svému výše v pozn. 16 kritizovanému odmítnutí jakékoli Rutiliovy propohanské agendy. Nápomocna ovšem není ani jindy užitečná moderní příručka, protože v případě Constantiově neuvádí tak jako v jiných heslech indicie vztahující se k jeho náboženskému přesvědčení souhrnně na konci, ale porůznu rozesetě, a některé dokonce chybí, srov. PLRE II, s. 321–325, s. v. Fl. Constantius 17. Kompletní servis kupodivu neposkytuje ani VON HAEHLING (1978, s. 468–469, pozn. 32), který navíc přisuzuje Constantiovu vlivu vydávání zákonů namířených proti pohanům i heretikům, což ovšem nelze podpořit ničím jiným, než jen tím, že vliv opravdu měl. Skutečnými indiciemi z pramenů však je, že OROS. *hist.* VII, 42, 16 Constantiovi připisuje asistenci Honoriovi při potlačení donatismu v Africe skrze tribuna Marcellina vyslaného tam v říjnu 410, k čemuž srov. SEECK (1913, s. 599, pozn. ke s. 412, ř. 14). V roce 412 pak hrála blíž nepopsaná snaha využít jeho přízeň (*caius ... gratia quaerebatur*) roli při volbě nového biskupa v Arelate, odkud byl předtím místním obyvatelstvem vypuzen jeho údajně bezúhonný předchůdce, a mezi místními biskupy proto vznikly spory, k čemuž srov. PROSP. *chron.* 1247 [MGH AA IX, p. 466]. Obě tato svědectví samozřejmě dávají dobrý smysl, pokud Constantius byl už tehdy křesťan, ba dokonce angažovaný křesťan, ale současně jsou dostatečně vágní, a v případě Orosiově při jeho vlastní angažovanosti i nespolehlivé, aby tomu tak nemuselo být nutně. Constantiovu křesťanství samozřejmě napovídá i jeho prominentní postavení na západním dvoře a nejpozději 1. ledna 417, kdy se za něj provdala Honoriova sestra Galla Placidia, už takřka jistě nemohl nebýt křesťanem aspoň formálně. Ani z jeho – nikterak podstatného – angažmá v papežské volbě v roce 418 nebo 419, k němuž srov. AVELL. 29–30 a 32 [CSEL XXXV, p. 74–76 a 78–79],

samotný fakt nelze zlehčovat poukazováním na to, že neznáme bližší okolnosti. Ty by nám jen umožnily s tímto faktem pracovat precizněji a komplexněji, ale fakt samotný je zřejmý, i když je neznáme.

Pravdou však není ani to, že stran těchto bližších okolností jsme bezradní, a to možná právě díky Émilienne Demougeot, která je ve skutečnosti autorkou oné rozumné interpretace, kterou podle Doležala přináší Cameron.⁵¹ Podle ní totiž Stilicho zakročil proti údajně defétistickému charakteru sibylských věsteb, které měly hlásat zkázu Říma, což mohl považovat za nebezpečné zejména v době, kdy město ohrožoval Alarich. Z téhož důvodu zřejmě zakročil i proti Doležalem zmíněnému Hieronymovu komentáři k *Daniélovi*, který byl věnován křesťanskému senátorovi Pammachiovi a jeho manželce Marcelle, a tudíž byl v Římě známý. Hieronyma samého zřejmě od problémů vzápětí zachránila Stilichonova smrt – tak aspoň Demougeot interpretovala jeho narážky na tuto situaci v pozdějším komentáři k *Izajášovi*.⁵² V zásadě tutéž motivaci Stilichonovi připisovali Bernhard Kötting a Wolfgang Speyer⁵³ a lze ji jistě preferovat před tou, o níž uvažoval Otto Seeck, podle

to však nevyplývá ničím jiným než jeho samotným faktem, zatímco spadeno na apotropaické sochy měl jen zdánlivě, protože jednu na Sicílii nechal zničit nikoli on, ale správce jeho a Placidiiných statků, tedy v roce 417 či později, k čemuž srov. OLYMP. THEB. fig. 15 [FHG IV, p. 60] a TREADGOLD (2004, s. 727–728), a tři další v Thracii místní *praefectus* z oprávnění jakéhosi císaře Constantia, tedy v roce 421, pokud jím měl být myšlen on, ale mnohem pravděpodobněji jde o Constantia II., k čemuž srov. OLYMP. THEB. fig. 27 [FHG IV, p. 63] a TREADGOLD (2004, s. 715–718). Naopak právě Constantius III. byl už jako císař, tedy v roce 421, hotov umožnit pokus realizovat jeho nabídku mágovi slibujícímu, že se vypořádá s barbary bez ozbrojenců, a teprve, když se o tom doslechla Placidia a pohrozila Constantiovi rozvodem, nechal tohoto mága usmrtit, k čemuž srov. OLYMP. THEB. fig. 38 [FHG IV, p. 66]. Po ruce tak ale je i indicie, že pohané mohli mít důvod k důvěře se obracet právě na něj i jako na křesťana.

⁵¹ Sám CAMERON (2011, s. 215 s pozn. 42; s. 217, pozn. 52) na ni ostatně odkazuje, zatímco jeho vlastní výklad přináší jen další postřehy stran existence nepravých sibylských věsteb, aniž by však jakkoli objasňoval, proč právě na spálení těchto nepravých by si měl Rutilius stěžovat, pokud by očekával, že jeho publikum bude tuto stížnost sdílet.

⁵² Srov. zejm. HIER. *in Is.* XI, praef. [CCSL LXXIII, p. 428] a k němu DEMOUGEOT 1952, s. 87–89.

⁵³ Srov. SPEYER (1981, s. 137 s pozn. 38), kde avizuje, že ho na tuto možnost upozornil právě Kötting. Na článek Demougeot sice odkazuje také, srov. *tamtéž* (s. 137 v pozn. 36), je však otázkou, nakolik z něho skutečně vycházel, protože např. paralelu osudu Hieronymova komentáře nezmiňuje a srov. i níže v pozn. 62.

něhož Stilicho knihy sám konzultoval, ale v jejich předpovědích se zklamal,⁵⁴ a nejspíše i před Gézou Alfvöldym navrženou souvislostí s akcemi pohanů v době vpádu Radagaisova.⁵⁵

Jeden háček však tato interpretace má,⁵⁶ paradoxně však ještě lepší řešení nabízí opět Émilienne Demougeot. Autentické Sibyllské knihy, které měly být konzultovány v době ohrožení Říma, aby mohl být zachráněn, totiž sotva mohly mít defetistický charakter.⁵⁷ A faktem je, že není důvod, proč bychom neměli věřit tomu, že dosud nebyly zničeny,⁵⁸ ba naopak, neskrývané výzvy autora *Historie Augusty* k tomu, aby konzultovány byly,⁵⁹ a sice jistě nadnese-

⁵⁴ Tak SEECK 1913, s. 298.

⁵⁵ Srov. ALFÖLDY 1966, s. 12–19.

⁵⁶ Sám jsem si ho dříve neuvědomoval, k čemuž srov. PRCHLÍK (2012a, s. 85 v pozn. 15 a 2012b, s. 198), a proto se můj zde prezentovaný aktuální názor už liší.

⁵⁷ Natož aby šlo, dle výše na s. 23 citovaných slov Doležalových, o „prorocství, která věštila dobytí nebo zánik Říma“. Totéž ostatně měl zřejmě na mysli WOLFF (2007, s. 107 v pozn. 264), když Demougeot podezíral, že spletla dohromady autentické Sibyllské knihy s dochovanými židovsko-křesťanskými *Sibyllina oracula*, protože jejich zničení by Rutilius Stilichonovi asi nevytkl. Ale i sám Wolff, tím pádem nepochopitelně, připouštěl, že vedle pokračování v Theodosiově protipohanské politice se Stilicho spálením autentických knih také možná chtěl vyhnout demoralizujícímu katastrofismu. Navíc zřejmě Demougeot pochopil špatně jako ostatně i Cameron, k čemuž srov. níže v pozn. 62.

⁵⁸ Ač tuto možnost lehce naznačuje DUVAL (1996, s. 100–101 s pozn. 32) ironickou poznámkou, že místo nich už mohlo být přechovááno bůhvíco jiného, jeho výčet aktuálních zpráv a indicií tomu nenapovídá. Dle AMM. XXIII, 1, 7 je totiž nechal stran svého perského tažení konzultovat Iulianus a dále, u AMM. XXIII, 3, 3, je zmíněn požár Apollónova chrámu na Palatinu v roce 363, během něhož ale shořely jen málem (k tomu, že od dob Augustových byly uloženy právě tam, srov. SPEYER 1981, s. 29 s pozn. 25). Na základě zmínek aktuálně kolujících pohanských věštb u Avg. c. *Faust*. XXII, 76 fin. a *civ*. XVIII, 53 však Duval připouštěl jejich existenci i konzultaci ještě během Eugeniovy uzurpace. To první v zásadě potvrzuje zmínka, na niž, byť v jiné souvislosti, poukazuje BROCCA (2005, s. 156 v pozn. 72): ani SYMM. *epist*. IV, 34, 3 totiž v roce 395 nikterak neindikuje, že by aktuálně už neexistovaly (*monitus Cumanos lintea texta sumpserunt*). To druhé pak připouštěl také ALFÖLDY (1966, s. 14 s pozn. 52), ovšem s odkazem na HARTKEHO (1940, s. 110 v pozn. 1), jímž odkazované další dva prameny by dnes už asi bez námitek akceptovány nebyly. Dobrým ALFÖLDYHO (1966, s. 15) postřehem však je, že ani PRVD. *apoth.* 439–440, tedy někdy před rokem 405, netvrdil, že knihy už neexistují, ale jen to, že už nejsou konzultovány. A upozorňuje-li CAMERON (2011, s. 213–215) na jiné podezřelé okolnosti mihající se v dobových pramenech, týkají se v předch. pozn. zmíněných věštb židovsko-křesťanských, takže existenci autentických knih nikterak nezpochybňují.

⁵⁹ HIST. AVG. *Aurelian*. 18, 5–6; 19, 4; 20, 4–5 a 21, 4.

né líčení Claudianovo, kterak je zájem na jejich konzultaci ještě v roce 402,⁶⁰ by výrazně ztrácely na smyslu, kdyby už neexistovaly. Navíc Rutiliovi jistě bylo známo, a musel tedy předpokládat, že to je známo i jeho potenciálnímu publiku, že nepravé sibylské věštby bývaly, a to zcela legitimně, ničeny i v minulosti,⁶¹ a byť tedy nelze opomíjet, že ve snaze Stilichona znectít co nejvíce mohl skutečnost zkreslovat, jistě ještě příhodněji, a hlavně bez toho, že by sám sebe blamoval, mohl využít momentů, kdy ji zkreslovat nemusel. Zdá se tedy, že to, co Stilicho spálil, mohly velmi dobře být autentické Sibylské knihy,⁶² nicméně pak je otázkou, kdy a proč by měl něco takového udělat. Uspokojivá odpověď však po ruce je. Dle Demougeot totiž Stilicho

⁶⁰ Srov. CLAUD. XXVI, 228–232, jak na něj upozorňuje DOBLHOFFER (1977, s. 279), který se ale, zřejmě záměrně, nevyjádřil jasně v tom smyslu, zda tehdy skutečně konzultovány byly, stejně jako WOLFF (2007, s. 107 v pozn. 264) a i ALFÖLDY (1966, s. 12) poukázal na CLAUD. XXVI, 267–273 jen v tom smyslu, že Stilicho se prý jako jediný stavěl na odpor. Až CAMERON (2011, s. 216–217) to vehementně popírá, ale Claudianus to ani netvrdí, jen to, že o jejich konzultaci byl nespecifikovaný zájem – snad tedy ze strany obyvatel Říma. Navíc mi není jasné, proč Cameron toto svědectví odmítá s tím, že výstupem konzultace nemohlo být „a prophecy of doom“. Jistěže nemohlo, ale Claudianus žádný takový výstup neindikuje. A nakonec, opět *pace* Cameron, Claudianus ani nehaní sibylskou věštbu coby jednu z „womanish wailings“ (bez odkazu, ale zřejmě myšleno na CLAUD. XXVI, 270). Tak jen označuje všechna možná znamení, která zájem o konzultaci knih měla podnítit, ale jelikož o konzultaci samotné se nezmiňuje, protože nejspíše skutečně žádná neproběhla, těžko se může nějak vztahovat k jejímu výstupu. Z těchto námitek první a třetí, byť lehce nejasně a mírně jejich dopad na Cameronovo pojetí, sdílí i GUALANDRI (2013, s. 146–147).

⁶¹ Přinejmenším za Augusta, k čemuž srov. SPEYER (1981, s. 59–60), a zřejmě i za Tiberia, k čemuž srov. *tamtéž* (s. 64).

⁶² Sám Rutilius ostatně ve výše na s. 15 citovaných verších identifikuje, které knihy měl na mysli – ty, které byly zárukou věčné vlády Říma a jejichž zničením si Stilicho vysloužil přirovnání k Altháji a Skylle. První totiž, jak známo, spálila poleno, s nímž byl svázán život jejího syna Meleagra, druhá ustříhla svému otci Nísovi kadeř, díky níž byl nepřemožitelný. Některé autority proto zřejmě ani neviděly důvod, proč o autenticitě spálených knih vůbec pochybovat, srov. např. SPEYER (1981, s. 137), byť jeho výklad je tak vlastně podobně paradoxní jako Wolffův, k němuž srov. výše v pozn. 57, a sama Demougeot je spíše měla na mysli také a pouze se nevyjádřila dostatečně jasně: DEMOUGEOT (1952, s. 89–92) totiž skutečně operovala s falešnými *Sibyllina oracula*, jejichž defetistický charakter přiměl Stilichona k akci, ale zřejmě k akci vůči autentickým knihám, byť to není z jejího výkladu zcela jasné stejně jako ani to, proč mezi nimi Stilicho nebyl schopen nebo ochoten rozlišovat. BROCCA (2005, s. 166–167) tak Demougeot zřejmě chápala také, nicméně nepovažovala takový výklad za přesvědčivý. Podle mě přesvědčivý je, nicméně (spolu)působit mohla i okolnost, která je navržena zde vzápětí.

v roce 407 opustil svou dosavadní vůči římské pohanské senátní aristokracii vstřícnou politiku, protože se potřeboval prosadit proti Olympiovi a ostatním svým odpůrcům, kteří mařili jeho plány na válku proti východní části říše a mimo jiné přitom využívali Honoriovy náboženské exponovanosti.⁶³ Spálení knih tedy mohlo být důsledkem právě toho.⁶⁴

Nicméně, co je třeba znovu zdůraznit, je fakt, že Rutiliova motivace ke kritice Stilichonovy akce byla evidentně náboženská, ať už bylo obětí této akce cokoli.

Náboženskému vysvětlení Rutiliovy motivace se však Doležal snaží opovnovat i srovnáním jeho výtek s tím, co Stilichonovi vytykají jiní autoři. Fakt, že ti křesťanští mu vytykají něco jiného, nepovažují na rozdíl od Doležala při našem aktuálním zájmu za hodný pozornosti, a to právě proto, že jde o autory křesťanské, motivované odlišným viděním světa. Pokud se Rutilius v něčem shoduje s Hieronymem, je možné, jak už bylo řečeno, na tom stať při rekonstrukci událostí, ale nelze na základě toho odmítat význam těch prvků, které jsou v Rutiliově postoji idiosynkretické.⁶⁵ Co však naopak zajímavé samozřejmě je, je jeho případná shoda s těmi autory, jejichž vidění světa tomu Rutiliovu odpovídalo. Mezi nimi se pak vyjímá především tradice Eunapios/Olympiodóros/Zósimos, protože nám zachovala stopy polemiky proti opuštění tradičních ochranných kultů římským státem, jak ji vysoce pravděpodobně vedli po pádu Říma v roce 410 tradicionalisticky smýšlející římsští senátoři,⁶⁶ tedy právě tzv. poslední pohané Říma, k nimž patřil i Rutilius.

⁶³ Srov. DEMOUGEOT 1950.

⁶⁴ K této možnosti srov. i BROCCA (2005, s. 162–163) a výčet autorit *tamtéž* (v pozn. 99), které počítaly přinejmenším s touž datací zničení knih. Další možné okolnosti jsou pak zvažovány *tamtéž* (s. 167–169).

⁶⁵ Jak to ilustrativně činí zejména DOLEŽAL (2018, s. 68): „Ať už *arcantum imperii* znamená cokoli a bez ohledu na spálení Sibylliných knih, Stilicho byl neoddiskutovatelně vinen zradou římské věci; a oba autoři to dávají nepokrytě najevo.“ Ve skutečnosti nám oba autoři tím, na čem se shodují, umožňují rekonstruovat Stilichonovu činnost, ale chceme-li pochopit, v čem vlastně Stilichonovu zradu viděli, nelze konkrétně v případě Rutiliově nezohlednit význam spojení *arcantum imperii* a spálení Sibyllských knih prostě proto, že sám Rutilius považoval obojí za natolik důležité, že to učinil součástí své invectivy. A tu je třeba interpretovat v celé její komplexitě, a nikoli z ní vybírat jen to, k čemu lze nalézt paralely u jiných autorů.

⁶⁶ Ke dvěma stěžejním prvkům této konstrukce srov. PRCHLÍK (2016, zejm. s. 174–184) a *tamtéž* (s. 185–196), první z těchto odkazů k tomu, proč je možné, ba rozumné, se domnívat,

To, že Doležala tato tradice zaujala také, je tedy v pořádku, nicméně konstatování, které v souvislosti s ní padne, je přinejmenším překvapivé: „Pokud ... ponecháme stranou ... diplomata Olympiodóra, který se Stilichonem a jeho politikou sympatizuje, pak je ze Stilichonových kritiků jeho době časově nejbližší Eunapios. Ten však vytýká Stilichonovi ... pouze hrabivost ... Tyto výtky od něj přebírá Zósimos ..., který jinak nemá, co by o Stilichonovi řekl špatného.“⁶⁷ V tomto konstatování je totiž leccos nutné doslova uvést na správnou míru. Olympiodóra není v žádném případě možné ponechat stranou, protože pokud přesto, že se Stilichonovou politikou opravdu sympatizuje, poukazuje i na jeho pochybení vůči tradičním kultům a současně lze oprávněně předpokládat, že jeho postoj je ovlivněn myšlením posledních pohanů Říma,⁶⁸ jde o důležitý důkaz toho, že tito pohané byli vůči Stilichonovi kritičtí přinejmenším také z náboženských důvodů. A dále naprosto není pravda, že Zósimos kromě výtek z hrabivosti⁶⁹ nemá, co by o Stilichonovi řekl špatného. Že se Doležal v obojím mylí, dokazuje jasně následující pasáž převzatá Zósimem právě z Olympiodóra: „Vypravuje se, že Stilicho neunikl tajné pomstě Spravedlnosti pro jiné podobné provinění proti božstvu. Neboť prý dal strhnout silné zlaté pláty, jimiž byly pobity dveře římského Capitolia; vykonavatelé rozkazu našli pak na jednom křídle dveří nápis: MISERO REGI SERVANTUR, v překladu ‚Jsou uchovány pro nebohého tyрана‘. Výsledek se shodoval s obsahem nápisu; neboť konec Stilichonův

že Zósimos věrně reflektuje své prameny, tedy Eunapia a Olympiodóra, druhý k původu zmíněné polemiky mezi pohanskými senátory post-Alarichovského Říma. Sám Doležal se k povaze vzájemného vztahu těchto pramenů nevyjadřuje, takže je otázkou, zda počítá s tak těsným, nebo dokonce i s jejich vazbou na tuto polemiku, z několika poznámek u DOLEŽALA (2018, s. 64) je však zřejmé, že přinejmenším považuje Eunapia a Olympiodóra za Zósimovy prameny.

⁶⁷ DOLEŽAL 2018, s. 64.

⁶⁸ K tomu, co je řečeno výše na s. 30, srov. dále TREADGOLD (2004, s. 723–726) k Olympiodorově misi na západ a kontaktech, které tam mohl získat. S výše zmíněnou polemikou se ale seznámil spíše v nějaké její písemné podobě.

⁶⁹ K nimž DOLEŽAL (2018, s. 64) odkazuje správně na Zos. V, 1, 1–3 a 12, 2, v případě Eunapiově ale mělo být odkázáno pouze na Evn. *hist. frg.* 63 [FHG IV, p. 42] a nikoli i frg. 62 [FHG IV, p. 42], protože v něm zrovna hrabivost nefiguruje, k čemuž srov. níže na s. 32. A naopak, kritizována je i v poškozeném sice, ale přesto v tomto ohledu pochopitelném frg. 88 [FHG IV, p. 53]. I v těchto pasážích však nejde jen o hrabivost, ale i např. o olupování majetných prostřednictvím křivých soudů a kruté jednání s nimi ještě i poté, co byli oloupeni.

byl nešťastný a žalostný.⁷⁰ Toto Olympiodórovo přesvědčení pak je o důležitější, že, jak je evidentní z fragmentů, v nichž zdůrazňuje jejich užitečnost pro stát a naopak neblahé následky jejich odstranění, v ochrannou moc tradičních kultů skutečně věřil.⁷¹

Pravdou však není ani to, že Eunapios Stilichonovi vytýká jen hrabivost, jak dokazují pasáže dochované jak mezi jeho zlomky, tak u Zósima, v nichž mu je vyčítáno uzurpování si vlády nad západní říši a skryté válčení s východní vzájemným strojením si úkladů, liknavý postup proti barbarům v Řecku, které mohl zničit, ale vinou své nezřízenosti šanci promarnil, dále závistivost a nevďek a z něho pramenící podlé a bezcitné jednání vůči přemožiteli Gildona Maskeldelovi a nakonec i krutost a bezcitnost vůči poddaným.⁷² Kromě toho však víme od Fótia, že právě intenzita kritiky Stilichona byla jedním ze dvou prvků, v němž pouze se mělo Zósimovo líčení lišit od Eunapiova,⁷³ takže si lze těžko i jenom představit, jak by si vůbec mohl vystačit jen s hrabivostí. Toto konstatování přitom není třeba podezírat jako snahu nenápadně sugerovat, že snad Stilichona Eunapios kritizoval i za jeho náboženské přečiny, ale tyto pasáže se nedochovaly. Jeho líčení totiž končilo už rokem 404,⁷⁴ takže výše uvažovanou změnu Stilichonova postoje k posledním pohanům už nepokrývalo. Otázkou však je, proč Eunapios vší uvedenou a stran své oprávněnosti sotva uvěřitelnou kritikou Stilichona vůbec zahrnul. Víme-li však, že „ty, kteří císařskou vládu ozdobili zbožností,

⁷⁰ Zos. V, 38, 5: Λέγεται δὲ καὶ Στελίχων[α] δι' ἑτέραν οὐ πόρρω ταύτης ἀσέβειαν τῆς Δίκης τὰ ἀπόρρητα μὴ διαφυγεῖν· καὶ οὗτος γὰρ θύρας ἐν τῷ τῆς Ῥώμης Καπιτωλίῳ χρυσίῳ πολὺν ἔλκοντι σταθμὸν ἡμφιεσμένους ἀπολεπίσαι προστάξει, τοὺς δὲ τοῦτο πληρῶσαι ταχθέντας εὐρεῖν ἐν τινὶ μέρει τῶν θυρῶν γεγραμμένον MISERO REGI SERVANTVR, ὅπερ ἐστὶν «ἀθλίῳ τυράννῳ φυλάττονται»· καὶ εἰς ἔργον ἔξεβη τὸ γεγραμμένον· ἀθλίως γὰρ καὶ ἔλειπεν τὸν βίον ἀπέλιπεν. Přel. Antonín HARTMANN, s. 226.

⁷¹ Srov. OLYMP. THEB. frg. 15; 27; 38 [FHG IV, pp. 60; 63; 66] a k nim dále Zos. V, 35, 5; 41, 5; 51, 2, kde se operuje s myšlenkou lidstva opuštěného božstvem a vydaného všanc zlému démonu. A nikoli nezajímavou souvislostí je, že právě Olympiodórovi věnoval svůj spis περί προνοίας καὶ εἰμαρμένης καὶ τῆς τοῦ ἐφ' ἡμῖν πρὸς τὴν θεῖαν ἡγεμονίαν συντάξεως („O prozřetelnosti a osudu a vztahu našich věcí k božímu řízení“; přel. IP), a to coby jeho inspirátorovi i povolnému kritikovi, novoplatónský filozof Hieroklés, k čemuž srov. ΡΗΟΤ. *bibl.* CXCIV, 171b, 19–24.

⁷² Srov. EVN. *hist.* frg. 62 [FHG IV, p. 42]; Zos. V, 7, 1–3 a 11, 4–12, 1.

⁷³ Srov. ΡΗΟΤ. *bibl.* XCLVIII, 84b, 27–30.

⁷⁴ Jak nám sděluje opět ΡΗΟΤ. *bibl.* LXXVII, 53b, 37–54a, 4.

vším způsobem a bez skrupulí cupuje výčitkami“,⁷⁵ asi lze bez obav předpokládat, že podobným způsobem a z téhož důvodu naložil i ostatním, kdo se proti tradičním kultům provinili, přestože nebyli císaři.

Užitečné stopy nejen po myšlení posledních pohanů Říma, ale i takové, které aspoň něco málo napovídají k jejich identifikaci, nám ovšem ve svých polemikách s nimi zachovali i Augustinus a Orosius. Díky Augustinovi tak víme, že pád Říma vnímali jako katastrofu celého státu, pročež nemusí rušit fakt, že Rutilius použije pro tajné jméno Říma spojení *arcanum imperii*, ale také že problém podle nich tkvěl v omezení tradičních obřadů: „Ale musíme říci ještě něco na účet těch, kdo odpovědnost za zhroucení římského státu svalují na naše náboženství, které jim brání v obětech jejich bohům.“⁷⁶ Stejně jako Olympiodóros to tedy nebyli nějací salónní teoretikové, ale v účinnost tradičních kultů opravdu věřili. Z několika narázek se dále zdá, že šlo o senátory z Říma,⁷⁷ které Orosius vyzývá, „ať přestanou dorážet na víru a dráždit Boží trpělivost, kvůli níž jim i tohle projde bez trestu, jestliže konečně přestanou“,⁷⁸ a i jinde se na ně obrací tvary prezentu, takže se zdá, že v době, kdy své dílo psal, byli stále aktivní.⁷⁹ A byť nejsou přímo zmíněny,

⁷⁵ PHOT. *bibl.* LXXVII, 54a, 7–8: τοὺς μὲν εὐσεβεία τὴν βασιλείαν κοσμήσαντας παντὶ τρόπῳ καὶ ἀνέδην κακίῳων διασύρει. Přel. IP.

⁷⁶ AVG. *civ.* I, 36: *sed adhuc mihi quaedam dicenda sunt aduersus eos, qui Romanae rei publicae clades in religionem nostram referunt, qua diis suis sacrificare prohibentur.* Přel. Julie NOVÁKOVÁ, sv. I, s. 70. K provázanosti osudu města Říma s jeho imperiem však srov. i OROS. *hist.* VI, 1, 10–11: odpůrci údajně připisovali vznik imperia přízni bohů, které předkové uctívali a kteří odešli, když se s tím přestalo.

⁷⁷ AVG. *epist.* 138, 16 naznačuje, že šlo o lidi bohaté, OROS. *hist.* I, 6, 4, že zřejmě nepatřili k prostému lidu a byli z Říma, IV, pr., 6–10, že byli zhýčkaní výchovou, IV, 6, 34, že o minulosti četli, takže měli přístup ke knihám, a IV, 21, 9, že zřejmě vlastnili stáda dobytka. K těmto samozřejmě směřují i některé postoje, které zastávali a jak je známe z obou zde referovaných nepřímých tradic.

⁷⁸ OROS. *hist.* II, 3, 8: *desinant religionem lacerare et lacerare patientiam Dei propter quam habent, uti et hoc quoque inpunitum habeant, si aliquando desistant;* přel. Bohumila MOUCHOVÁ a Bořivoj MAREK, s. 82.

⁷⁹ Naopak Augustinus svou formulaci v *Retraktacích* může naznačovat, že přibližně o deset let později už tomu tak nebylo, srov. AVG. *retract.* II, 43 init. [69 init.]: *interea Roma Gothorum inruptione agentium sub rege Allaricho atque impetu magnae cladis euersa est. cuius euersionem deorum falsorum multorumque cultores, quos usitato nomine paganos uocamus, in Christianam religionem referre conantes solito acerbius et amarius Deum uerum blasphemare coeperunt* („Mezitím byl Řím vyvrácen vpádem Gotů pod vedením krále Alaricha a byla to

může být reakcí dokonce přímo na jejich reklamace spálení Sibyllských knih Orosiova potřeba explicitně zdůraznit, že křesťanská víra zakazuje i pátrání po budoucnosti, protože podle nich „zejména kvůli tomu se nelze vyvarovat budoucích porážek, protože nezkoumají-li se už zvířecí vnitřnosti a neprovozuje-li se věštění, není možno o nich předem vědět“.⁸⁰

Jak už bylo výše řečeno, připisuje Doležal Rutiliově motivaci k invektivě proti Stilichonovi i prvky, po nichž v ní vůbec nejsou stopy. Markantní je zejména tento: „Aristokratickému Rutiliově mohl vadit například Stilichonův nízký, a navíc pologermánský původ.“⁸¹ Jako spekulace tato úvaha samozřejmě není nesmyslná, ale jde právě jen o spekulaci, protože Doležal sám k ní u Rutilia nenachází žádný podklad,⁸² což si uvědomoval, ale byl přesvědčen, že jde o důsledek nepříznivé doby: „Pokud tomu tak bylo, je to jedna z věcí, které se (sc. Rutilius) rozhodl nechat si pro sebe. Kdyby svou báseň psal někdy v druhé polovině roku 408, mohl by si dovolit kritizovat Stilichonův původ. Krátce po Stilichonově smrti totiž na západním dvoře převládla atmosféra antigermanismu atd.“⁸³ Mimořádně, v tomto bodě

rána drtivá a veliká. Ctitelé mnoha nepravých bohů, které nazýváme vžitým jménem ‚pohané‘, snažili se svrhnout odpovědnost za jeho vyvrácení na křesťanské náboženství, a začali se rouhat pravému Bohu ještě roztrpčeněji a rozhořčeněji.“ Přel. Julie Nováková, sv. I, s. 35). Trochu zde však máte český překlad, respektive fakt, že latinskou formulaci zde asi lépe, ale současně srozumitelně a opravdu česky, vystihnout nelze. Samotný Augustinus totiž použije jediný tvar směřující do minulosti, totiž *coeperunt*, tedy „začali“, čímž se ovšem k aktuální situaci vlastně nevyjadřuje. Je ovšem pravda, že kdyby jeho odpůrci stále aktivní byli, bylo by lze očekávat, že by tuto případnou stálou aktualnost jejich aktivit ve své formulaci nějak zohlednil.

⁸⁰ OROS. *hist.* VI, 15, 12: *ob hoc ideo maxime quod, extis uaticiniisque cessantibus, futurae clades, quia sciri nequeunt, non uitantur.* Přel. Bohumila MOUCHOVÁ a Bořivoj MAREK, s. 308.

⁸¹ DOLEŽAL 2018, s. 70.

⁸² Na rozdíl od VERBAALA (2006, s. 171), který ovšem v závěru svého článku už jen letmo naznačuje tím, že staví invektivu vůči Stilichonovi proti eulogiu na Constantia a konstatuje, že tématem II. knihy *De reditu* mohla být další hrozba věčnosti Říma, totiž „the power of the barbarians“. Zmíní i spálení Sibyllských knih, ale opět jako pokus zničit záruky věčnosti Říma, čehož se prý mohl dopustit jen barbar. A zájem o konfrontaci Římanů s barbary mají naznačovat i oba nově objevené fragmenty II. knihy. V těchto postřezích snad i něco pravdy být může, ale to nikterak nevylučuje, a sám Verbaal ani v nejmenším nenaznačuje, že by to mělo vylučovat přinejmenším spolupůsobení náboženské motivace v invektivě proti Stilichonovi. Právě ta se každopádně přímo v ní zračí mnohem výrazněji než eventuální subtilní narážky na jeho původ, pochopitelně nanejvýš až v kontextu dané knihy jako celku.

⁸³ DOLEŽAL 2018, s. 70.

se Doležal opět rozchází s Cameronem, protože podle něho Rutilius „was evidently not a man who was afraid to say what he thought“,⁸⁴ ale možná nejen s ním.⁸⁵ Podle Doležala ovšem „právě v této době začínají anebo kulminují kariéry mnoha Germánů v římské armádě“,⁸⁶ přičemž na mysl má zřejmě dobu po skončení oné krátkodobé atmosféry antigermanismu, jak naznačují tři příklady, které mají těchto mnoho Germánů reprezentovat: Generid, (zřejmě) *comes Italiae* v roce 408, jmenovaný (zřejmě) *comitem Illyrici* v roce 409,⁸⁷ Allobich, *comes domesticorum equitum*, povýšený v roce 409 na *magistra equitum*,⁸⁸ a Vulfila, *magister equitum* v roce 411.⁸⁹ Ve skutečnosti však jde o jediné známé případy pro tuto dobu, zatímco pro dobu vzniku Rutiliovy básně nejsme, navzdory Doležalovu tvrzení, že „v době, kdy se Rutilius plavil do Galie, sloužili Germáni na všech pozicích západořímské armády ... a jejich odstranění nebylo myslitelné“,⁹⁰ informováni o vůbec žádném. Z výše uvedených tří byl totiž Allobich už mrtev, protože byl nedlouho po svém povýšení popraven,⁹¹ a o zbylých dvou žádné jiné než výše uvedené informace nemáme, takže jejich působení v západořímské armádě ještě v době Rutiliovy plavby musíme nanejvýš předpokládat. Dalším skutečně doloženým nositelem germánského jména ve vysoké pozici v západořímské armádě je až Sigisvult, jehož oslnivá kariéra

⁸⁴ Srov. CAMERON (1967, s. 37–38, cit. na s. 38), který operuje mimo jiné s označením Gótů za *sacrilega gens* a s jejich *perfida colla* u RVT. NAM. I, 141–142.

⁸⁵ Např. i WOLFF (2007, s. XIII–XV) se podivuje otevřenosti, s níž si Rutilius, na rozdíl od jiných soudobých pohanských autorů, dovolil se pustit do mnichů, připouští však, ba preferuje možnost, že invectivy mohou být namířeny proti křesťanství jako takovému, které Rutilius podle něho napadat už nemohl. I to, mimochodem, však odmítal CAMERON (1999, s. 118), podle něhož pohané své kritické názory na křesťanství, pokud nějaké měli, mohli vyjadřovat bez nebezpečí.

⁸⁶ DOLEŽAL 2018, s. 70.

⁸⁷ Srov. PLRE II, s. 500–501, s. v. GENERIDVS. DOLEŽAL (2018, s. 70) poctivě přiznává, že byl jen pravděpodobně Germán, nicméně fakt, že jeho jméno obsahuje možná keltský komponent, k čemuž srov. SCHÖNFELD (1911, s. 105, s. v. *Generidus*), asi není třeba přeceňovat. Označuje-li Zos. V, 46, 2 jeho původ za barbarský, není asi nutné počítat s tím, že ve své, či mnohem spíše Olympiodorově době tím myslí původ keltský.

⁸⁸ Srov. PLRE II, s. 61, s. v. Allobichus.

⁸⁹ Srov. PLRE II, s. 1181, s. v. Vlphilas.

⁹⁰ DOLEŽAL 2018, s. 70.

⁹¹ Srov. OLYMP. THEB. frg. 14 [FHG IV, p. 60] a Soz. *h.e.* IX, 12, 5.

je poprvé zadokumentována k roku 427, kdy působil jako *comes* (zřejmě) Afriky.⁹² Rutilius by se však samozřejmě mohl držet zpátky nejen kvůli vysokým důstojníkům, ale i jiným prominentním hodnostářům germánského původu. Doležal sám o tom ale neuvažuje zřejmě oprávněně, neb doložena máme opět jen pro dobu dřívější Gaisona, tedy *comita sacrarum largitionum* v roce 409 a Rutiliova předchůdce v úřadu *magistra officiorum*, který zastával v první polovině roku 410, ale pak už o něm opět nevíme nic,⁹³ a poté až západní konsuly roku 434 Aspara, který byl ovšem Alan, nicméně, pravda, už v letech 424–425 působil spolu se svým otcem Ardaburem v Itálii coby velitel jednotek poslaných sesadit uzurpátora Iohanna,⁹⁴ a roku 437, jímž byl opět Sigisvult.⁹⁵ Žádné relevantní případy tedy neznáme.⁹⁶

Obdobně spekulativně uvažuje Doležal o důvodech, které klasifikuje jako „osobní“, a (jako příklad?) uvádí, že Rutiliovi mohlo vadit, že Stilicho byl vlastně povýšenec.⁹⁷ Přitom však je pozoruhodné spíše to, že se k těmto a podobným obviněním Rutilius naopak neuchýlil, ačkoli by s nimi jistě měl úspěch. Proč? Smysluplnou odpovědí se zdá, že to, co mu skutečně leželo na srdci, byly především Stilichonovy přečiny vůči tradičním kultům, v nichž, jak už bylo řečeno, viděl podstatu jeho zrady. Jeho invektiva proti němu tak dostává zdaleka nejlepší smysl, pokud je v jejím autorovi spatřován pohan motivovaný svým náboženským viděním světa. Vyrazením tajného jména ochranného božstva města Říma, bez jehož znalosti by Alarich Řím dobýt nemohl, a spálením Sibyllských knih, v nichž podle jejich zastánců jistě musela být i předpověď nebezpečí ze strany právě Alarichovy, ale také návod, jak toto nebezpečí zastavit, kterého ale nakonec nemohlo být využito, se Stilicho dopustil přesně těch dvou potřebných přečinů, které Řím Alarichovi otevřely. Čeho jiného se tak v očích posledních pohanů Říma dopustil než zrady?

⁹² Srov. *PLRE* II, s. 1010, s. v. Fl. Sigisvultus.

⁹³ Srov. *PLRE* II, s. 490, s. v. Gaiso. DOLEŽAL (2018, s. 53) ho zmiňuje právě jen jako předchůdce Rutiliova, jeho pravděpodobně germánský původ ho však nezaujal.

⁹⁴ Srov. *PLRE* II, s. 164–169, s. v. Fl. Ardabur Aspar a s. 137–138, s. v. Fl. Ardabur.

⁹⁵ Srov. odkaz výše v pozn. 92.

⁹⁶ Za relevantní považuji jen ty, kteří působili v oficiálních západořímských strukturách, tedy nikoli pod uzurpátory, a nikoli postavy z východu říše. Na ty Rutilius brát ohled opravdu nemusel. K absenci informací o nich pak srov. *PLRE* II, s. 1242–1307 a VON HAEHLING (1978).

⁹⁷ Srov. DOLEŽAL 2018, s. 69–70.

Závěr, který tak vyplývá, lze nejlépe formulovat v konfrontaci s ještě jedním vyjádřením Doležalovým, totiž tímto: „Přesto lze tvrdit, že Rutilius při útoku na Stilichona ... zaujal postoj pohanského intelektuála. Sibylliny knihy a snad i ‚tajemství říše‘ patří do pohanského vidění světa; to však neznamená, že šlo o jediné nebo hlavní důvody Rutiliova negativního postoje vůči Stilichonovi.“⁹⁸ Sám jsem dalek toho tvrdit, že by nábožensky motivované důvody musely být tím jediným, co určilo Rutiliův vztah ke Stilichonovi. Byly to ale každopádně důvody důležité, důležitější, než připouští Doležal, a nebyly-li hlavní, byly každopádně jedny z hlavních, což je patrné z toho, co nám sám Rutilius sděluje. Nad to totiž nelze klást to, co nám sdělují jiní, nebo spekulace nad tím, co nám on sám nesděluje.⁹⁹

Literatura

a) Použité české překlady:

AURELIUS AUGUSTINUS. *O Boží obci knih XXII*. Přeložila Julie NOVÁKOVÁ. Praha: Karolinum 2007.

Q. HORATIUS FLACCUS. *Vavřín a réva*. [Přeložili Rudolf MERTLÍK a Jaroslav POKORNÝ.] Praha: Odeon 1972.

MACROBIUS. *Saturnálie*. Překlad Jakub HLAVÁČEK, výbor a předmluva Martin C. PUTNA. Praha: Herrmann & synové 2002.

⁹⁸ DOLEŽAL 2018, s. 69.

⁹⁹ Doležalův výklad je třeba ještě v jednom bodě, jemuž zde jinak není věnována pozornost, přinejmenším doplnit. Podle DOLEŽALA (2018, s. 55) „nezbývá než konstatovat, že Rutilius učinil ve výpočtu chybu“, totiž když udává, v kolikátém roce od založení Říma podnikl svou plavbu. WOLFF (2007, s. 59–60 v pozn. 62) to sice připouští také, ale upozorňuje i na možnost, jíž je podle mě každopádně třeba dát přednost, totiž že Rutilius nemusel vycházet z varronovské datace založení Říma, ale z té, s níž počítaly *Fasti Capitolini*, a počítat tak od roku 752 př. n. l. Dále je třeba uvést na správnou míru ještě jednu faktickou chybu: podle Zos. IV, 51, 1–2 to totiž nebyl Rufinus, kdo fyzicky inzultoval Promota, jak tvrdí DOLEŽAL (2018, s. 58 v pozn. 45), ale Promotus Rufina. A naopak, oponuje-li DOLEŽAL (2018, s. 58 v pozn. 40) CAMERONVI (2011, s. 196–197), podle něhož byl Volusianus v době Rutiliovy plavby už nejspíše křesťanem, jelikož jsem krátce před ním totéž učinil důkladněji, srov. PRCHLÍK (2017, s. 269 s pozn. 37), souhlasím zde s Doležalem.

- RUTILIUS CLAUDIUS NAMATIUS. *Chvála Říma a Poustevník*. Přeložil K[arel] H[RDINA]. In *Výbor z římské poesie v překladech*. Uspořádal, úvodem a poznámkami opatřil Karel HRDINA. Praha: Laichter 1935, s. 130–131.
- RUTILIUS CLAUDIUS NAMATIUS. *Návrat do Galie*. Přeložila Dana SVOBODOVÁ. In *Sbohem, starý Říme. Výbor z pozdní římské poesie*. Praha: Československý spisovatel 1983, s. 64–73.
- KLAUDIUS RUTILIUS NAMATIUS. *Odchod z Říma*. In *Římská lyrika*. Přeložil Ferdinand STIEBITZ a kolektiv. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění 1957, s. 424.
- PAULUS OROSIUS. *Dějiny proti pohanům*. K vydání připravila a předmluvu napsala Bohumila MOUCHOVÁ, z latiny přeložili a poznámkami opatřili Bohumila MOUCHOVÁ a Bořivoj MAREK. Argo 2018.
- [PUBLIUS VERGILIUS MARO.] *Aenéis 1*. Přeložil Michal CTIBOR. In *Zprávy Jednoty klasických filologů – Auriga*, 2016, 58/1, s. 78–98.
- ZOSIMOS. *Stesky posledního Římana*. Přeložil Antonín HARTMANN. Praha: Odeon 1983.

b) Citovaná literatura:

- AGOSTI, Gianfranco. Classicism, *paideia*, Religion. In LIZZI TESTA, Rita (ed.). *The Strange Death of Pagan Rome. Reflections on a Historiographical Controversy*. Turnhout: Brepols 2013, s. 123–140.
- ALFÖLDY, Géza. Barbareneinfälle und religiöse Krisen in Italien. In ALFÖLDY, Andreas (ed.). *Bonner Historia-Augusta-Colloquium 1964/1965*. Bonn: Habelt 1966, s. 1–19.
- BROCCA, Nicoletta. Il *proditor Stilicho* e la distruzione dei *Libri Sibyllini*. In GUALANDRI, Isabella – CONCA, Fabrizio – PASSARELLA, Raffaele (eds.). *Nuovo e antico nella cultura greco-latina di IV-VI secolo*. Milano: Cisalpino 2005, s. 137–184.
- BRUGGISSER, Philippe. Rutilius Namatianus et le Génie du Sénat de Rome: le verdict d'une inscription de la Ville de Rome (CIL VI 41378). *Hermes*, 2011, 139, s. 494–500.
- CAMERON, Alan. Rutilius Namatianus, St. Augustine, and the Date of the *De Reditu*. *The Journal of Roman Studies*, 1967, 57, s. 31–39.
- CAMERON, Alan. The Last Pagans of Rome. In HARRIS, William Vernon (ed.). *The Transformations of Urbs Roma in Late Antiquity [=Journal of Roman Archaeology, Suppl. 33]*. Porstmouth, RI: s.n. 1999, s. 109–121.
- CAMERON, Alan. *The Last Pagans of Rome*. Oxford: University Press 2011.

- DEMOUGEOT, Émilienne. Saint Jérôme, les Oracles Sibyllins et Stilicon. *Revue des études anciennes*, 1952, 54, s. 83–92.
- DEMOUGEOT, Émilienne. Sur les lois du 15 novembre 407. *Revue historique de droit français et étranger*, 4ème sér., 1950, 28, s. 403–412.
- DOBLHOFER, Ernst. Rutilius Claudius Namatianus, *De reditu suo sive Iter Gallicum*, herausgegeben, eingeleitet und erklärt von Ernst DOBLHOFER, erster Band: Einleitung, Text, Übersetzung, Wörterverzeichnis. Heidelberg: Winter 1972.
- DOBLHOFER, Ernst. Rutilius Claudius Namatianus, *De reditu suo sive Iter Gallicum*, herausgegeben, eingeleitet und erklärt von Ernst DOBLHOFER, zweiter Band: Kommentar. Heidelberg: Winter 1977.
- DOLEŽAL, Stanislav. Intolerance v římské říši vůči Židům. *Zprávy Jednoty klasických filologů – Auriga*, 2015, 57/2, s. 25–45.
- DOLEŽAL, Stanislav. Rutilius Namatianus, Constantius III. a Stilicho. *Zprávy Jednoty klasických filologů – Auriga*, 2018, 60/1, s. 50–73.
- DUVAL, Yves-Marie. Les aurea fulmina des Alpes Juliennes: Le rôle des statues divines dans les lieux stratégiques. In BRATOŽ, Rajko (ed.). *Westillyricum und Nordostitalien in der spätrömischer Zeit*. Ljubljana: Narodni muzej 1996, s. 95–108.
- FO, Alessandro. Da una breve stanza: Rutilio fra Roma e il suo lido. In LELLI, Emanuele (ed.). *Arma virumque... Studi di poesia e storiografia in onore di Luca Canali*. Pisa / Roma: Istituti editoriali e poligrafici internazionali 2002, s. 163–188.
- GUALANDRI, Isabella. Claudian in Context. In LIZZI TESTA, Rita (ed.). *The Strange Death of Pagan Rome. Reflections on a Historiographical Controversy*. Turnhout: Brepols 2013, s. 141–149.
- VON HAEHLING, RABAN. *Die Religionszugehörigkeit der hohen Amtsträger des Römischen Reiches seit Constantins I. Alleinherrschaft bis zum Ende der Theodosianischen Dynastie (324–450 bzw. 455 n. Chr.)*. Bonn: Habelt 1978.
- HARTKE, WERNER. *Geschichte und Politik im spätantiken Rom. Untersuchungen über die Scriptores Historiae Augustae [=Klio, Beiheft XLV]*. Leipzig: Dieterich 1940.
- LIÉNARD, Edmond. Un courtisan de Théodose. *Revue belge de philologie et d'histoire*, 1934, 13, s. 57–82.
- MALAMUD, Martha. *Rutilius Namatianus' Going Home: De Reditu Suo*. Translated and with an introductory essay. London and New York: Routledge 2016.
- MATTHEWS, John F. *Western Aristocracies and Imperial Court A.D. 364–425*. Oxford: Clarendon 1975.

- PASCHOUD, François. On a Recent Book by Alan Cameron: The Last Pagans of Rome. *Antiquité tardive*, 2012, 20, s. 359–388.
- PASCHOUD, François. *Roma aeterna. Études sur le patriotisme romain dans l'Occident latin à l'époque des grandes invasions*. Neuchâtel: Institut suisse de Rome 1967.
- PASCHOUD, François. Une relecture poétique de Rutilius Namatianus. *Museum Helveticum*, 1978, 35, s. 319–328.
- PIR = *Prosopographia imperii Romani*.
- PLRE = *The Prosopography of the Later Roman Empire*.
- PRCHLÍK, Ivan. *Poslední pohané a jejich postavení v christianizovaném římském imperiu, disertační práce*. Praha: Univerzita Karlova 2012b. Dostupné online: <<https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/104133/>>
- PRCHLÍK, Ivan. Poslední pohané v christianizovaném římském imperiu: I, Základní fakta o násilí vůči nim. *Zprávy Jednoty klasických filologů – Auriga*, 2011, 53, s. 66–84.
- PRCHLÍK, Ivan. Poslední pohané v christianizovaném římském imperiu: II, Limity perzekuce. *Zprávy Jednoty klasických filologů – Auriga*, 2012a, 54, s. 82–100.
- PRCHLÍK, Ivan. Poslední pohané v christianizovaném římském imperiu: III, Základní přehled protipohanské legislativy. *Zprávy Jednoty klasických filologů – Auriga*, 2013, 55/2, s. 24–45.
- PRCHLÍK, Ivan. The Fiery Eyes of Augustus and the *annales* of Nicomachus Flavianus. *Acta Universitatis Carolinae – Philologica 2 | Graecolatina Pragensia*, 2015, 25, s. 9–20.
- PRCHLÍK, Ivan. The Murder of the Innocents in the Saturnalia and the Religion of Macrobius. *Klio*, 2017, 99, s. 260–277.
- PRCHLÍK, Ivan. Vznik Augustovy monarchie v pohansko-křesťanské polemice post-Alarichovského Říma, jak ji zračí dějepisné dílo Zósimovo. *Bibliotheca Alexandrina*, 2016, 3, s. 172–207.
- RATTI, Stéphane. *Antiquus error. Les ultimes feux de la résistance païenne*. Turnhout: Brepols 2010.
- RIBAGORDA, Miguel. La pervivencia religiosa pagana en el siglo V: El ejemplo de Rutilio Namaciano. *Antigüedad y cristianismo*, 1997, 14, s. 179–187.
- ROBERTS, Michael. Rome Personified, Rome Epitomized. Representations of Rome in the Poetry of the Early Fifth Century. *The American Journal of Philology*, 2001, 122, s. 533–565.

- SCHENKL, Heinrich. Ein spätrömischer Dichter und sein Glaubensbekenntnis. *Rheinisches Museum für Philologie*, 1911, 66, s. 393–416.
- SCHIERL, Petra. ... *quod sine fine placet*. Roma renascens bei Rutilius Namatianus und Prudentius. In HARICH-SCHWARZBAUER, Henriette – POLLMANN, Karla (eds.). *Der Fall Roms und seine Wiederauferstehungen in Antike und Mittelalter*. Berlin / Boston: De Gruyter 2013, s. 233–263.
- SCHÖNFELD, Moritz. *Wörterbuch der altgermanischen Personen- und Völkernamen. Nach der Überlieferung des klassischen Altertums*. Heidelberg: Winter 1911.
- SEECK, Otto. *Geschichte des Untergangs der antiken Welt*. Fünfter Band. Berlin: Siemenroth 1913.
- SOLER, Joëlle. Religion et récit de voyage. Le *Peristephanon* de Prudence et le *De reditu suo* de Rutilius Namatianus. *Revue d'études augustiniennes et patristiques*, 2005, 51, s. 297–326.
- SPEYER, Wolfgang. *Büchervernichtung und Zensur des Geistes bei Heiden, Juden und Christen*. Stuttgart: Hiersemann 1981.
- TREADGOLD, Warren. The Diplomatic Career and Historical Work of Olympiodorus of Thebes. *The International History Review*, 2004, 26, s. 709–733.
- VERBAAL, Wim. A Man and his Gods. Religion in the *De reditu suo* of Rutilius Claudius Namatianus. *Wiener Studien*, 2006, 119, s. 157–171.
- VILJAMAA, Toivo. A Traitor to Rome (Rutilius Namatianus 2.41–60). In TAR, Ibolya – WOJTILLA, Gyula (eds.). *Speculum regis*. Szeged: József Attila Tudományegyetem 1994, s. 57–64.
- WOLFF, Étienne. Rutilius Namatianus, *Sur son retour*. Nouvelle édition. Texte établi et traduit par Étienne WOLFF avec la collaboration de Serge LANCEL pour la traduction et de Joëlle SOLER pour l'introduction. Paris: Les Belles Lettres 2007.

Vedlejší věty příčinné v 50. knize Iustiniánových *Digest*

Klára Žytková

Abstract:

Causal Clauses in the 50th Book of Iustinian's *Digest*

Literature concerning the subordinate causal clauses in Latin usually does not deal with the texts of law. The only exceptions are three mentions in HOFMANN – SZANTYR (1965, p. 586 and 628) and KÜHNER – STEGMANN (II, 1955, p. 383). The 50th book of Iustinian's *Digest* has been chosen for the subsequent analysis of these clauses with all conjunctions employed (*quoniam*, *quia*, *quod*, *cum*, and *quando*). The frequency, context of cause, verbal mood and correlative expressions are analysed in comparison with the rules of Classical Latin and with the tendency of these conjunctions generally observed in texts of Late Latin. A specific employment of *cum causale* after negative main clause is described and presented.

key words: *Digest*; Late Latin; causal clause; *cum causale*

klíčová slova: *Digesta*; pozdní latina; věta příčinná; *cum causale*

1. Úvod

Literatura věnující se vedlejším větám příčinným je poměrně rozsáhlá, mezi zkoumanými texty však téměř chybí právní literatura. Jediné tři příklady z právní literatury, které se mi podařilo nalézt, uvádějí HOFMANN – SZANTYR (1965, s. 586 a 628) a KÜHNER – STEGMANN (II, 1955, s. 383). První je dokladem ničím neopodstatněného konjunktivu po příčinném *quia* (Gaius, *Inst.* 131), druhou zmínkou je blíže nespécifikované „Juristen“ u dokladu pro korelativum *idcirco* u *quoniam* a poslední jsou opět „Juristen“ u dokladu příčinného významu spojky *quando*. Nikde však nejsou konkrétně zmíněna *Digesta*, která by si jako dílo značného rozsahu, ne zcela obvyklé geneze

a specifického obsahu pozornost zasloužila, neboť by mohla k vývoji příčinných vět přinést další zjištění.

Zkoumání však komplikuje fakt, že v případě *Digest* se jedná o velmi rozsáhlé dílo, a proto je nutné zvolit určitou část jako reprezentativní vzorek. Pro účely tohoto článku byla zvolena 50. kniha. Jedná se o knihu nejdelší, délkou se jí blíží pouze dvě další (40. a 48.), zbývající se pohybují většinou v délce jedné až dvou třetin této knihy. Zastoupeno je v ní 29 z celkově 37 excerpovaných autorů, což je největší rozsah, ostatní knihy tak širokou škálu autorů nemají. Také obsahuje jak dlouhé souvislé pasáže, tak krátké, jednověte definice. Samozřejmě se však nejedná o vzorek reprezentativní v tom smyslu, že by na jeho základě bylo možné dělat závěry platné pro celá *Digesta*, jde spíše o nástin zkoumání, které bude muset být dále rozvinuto a doloženo na delším úseku textu.

2. *Quia, quod a quoniam* v klasické a pozdní latině

V 50. knize *Digest* se vyskytují vedlejší věty příčinné se spojkami *quoniam, quia, quod, quando* a *cum*. Vedlejší věty příčinné s *quoniam, quia* a *quod* v klasické latině bývají v latinské lingvistice rozdělovány do dvou skupin. Jednu skupinu tvoří věty se spojkami *quod* a *quia*, druhou věty se spojkou *quoniam*.¹

Spojky *quod* a *quia* vykazují kauzální význam jako svůj jediný nebo primární význam hned s prvními doklady své gramatikalizace ve funkci spojek (BAÑOS 2011, s. 202). Ze sémantického hlediska uvozují spojky *quod* a *quia* věty, které vyjadřují příčinu objektivní (PINKSTER 2010, s. 81), vnější důvod, kdy je přirozený vztah mezi příčinou a následkem,² případně pří-

¹ BAÑOS (2011) řadí do kapitoly ke spojce *quoniam* také další spojky s původně jiným než příčinným významem: *quando, cum, dum, postquam, quomodo, tamquam, quatenus, ut* a *quo*. V části *Digest*, kterou tento článek zkoumá, se z těchto spojek vyskytuje v příčinném významu pouze *quando*, a to jedenkrát, nejsou tedy uváděny ani v celkovém přehledu v úvodní části článku. Spojce *cum causale* je věnována samostatná kapitola.

² Typ: „Dům spadl, protože byl starý.“

činu jako vnitřní důvod nebo motivaci,³ která obsah věty hlavní způsobuje (BAÑOS 2011, s. 197–198).

Syntakticky fungují věty uvozené těmito dvěma spojkami jako fakultativní doplnění (adjunkt),⁴ stupeň jejich integrace do hlavní věty je tedy vysoký.⁵ Typické je pro ně postavení za větou hlavní, ve které se mohou nacházet korelativa *eo, ideo, idcirco, inde, ob hoc* aj. Z pragmatického hlediska jejich schopnost koordinace s adverbii (např. *fortasse*), partikulemi (*etiam*), korelativy nebo konstrukcemi korektivními (*non quod... sed quia*), koordináčními (*et... et*) či komparativními (*magis... quam*) umožňuje fokalizaci příčinné věty (BOLKESTEIN 1991, s. 435; BAÑOS 2011, s. 220–221). Slovesným způsobem je po obou spojkách obvykle indikativ, konjunktiv se vyskytuje buď v závislosti, nebo v případě, že mluvčí dává najevo svůj postoj k uváděné příčině. PINKSTER (2015, s. 646) rozlišuje čtyři možné postoje: (1) obsah příčinné věty je podle mluvčího nepravdivý; (2) autorem vysvětlení v příčinné větě není mluvčí sám; (3) příčina je prezentována jako čistě autorova vlastní; (4) příčina je zcela fiktivní. Takto sémanticky ovlivněná volba slovesného způsobu je zjevná zejména u korektivních konstrukcí typu *non quod... sed quia*, kdy ve větě s příčinou předkládanou jako skutečnou (*sed quod quia*) stojí indikativ, ale ve větě s příčinou popíranou (*non quod*) konjunktiv. Indikativ se v takovéto větě vyskytuje jen v případě, kdy není popírána existence skutečnosti jako takové, ale pouze její příčinný vztah k tvrzení uvedenému ve větě hlavní (HOFMANN – SZANTYR 1965, s. 588).

Spojky *quod* a *quia* však nejsou zcela zaměnitelné. Bolkestein i Baños uvádějí, že obě spojky mohou uvozovat věty odpovídající na otázku „proč?“, PINKSTER (2009, s. 313) však konstatuje, že do r. 200 po Kr. nachází pouze jediný takový případ spojky *quod* (Pseudo-Seneca. *Oct.* 863–864). Totéž upřesnění výše zmíněného pak uvádí také BAÑOS (2011, s. 207 a 217). Co se týká korelativ, mnohem vyšší je výskyt u spojky *quod*, což je v souladu s vývojem této spojky ze vztažného zájmena (BAÑOS 2011, s. 218). Rovněž se v čase mění jejich frekvence: v rané⁶ latině jako hlavní ukazatel příčinného vztahu mezi větami jednoznačně převládá *quia* (WOODCOCK 1959,

³ Typ: „Utíkal na nádraží, protože chtěl chytit vlak.“

⁴ Pro více k termínu *adjunkt* viz PINKSTER 2015, s. 24–26 a 797–799.

⁵ BAÑOS, 2011, s. 200.

⁶ Pro periodizaci latiny viz CUZZOLIN – HAVERLING (2009).

s. 197), neboť jiné významy jako spojovací výraz nemá, zatímco *quod* je už od rané fáze polysémní a jeho funkce jakožto spojky příčinné se teprve ustaluje (HOFMANN – SZANTYR 1965, s. 585–586). V klasické latině naopak převládá výskyt spojky *quod* nad *quia* (*ibid.*). Také výskyt konjunktivu je častější ve větách s *quod* než s *quia* (PINKSTER 2015, s. 647), ale není možné rozdělit věty s těmito spojkami na konjunktivní věty s *quod* a indikativní s *quia*, spíše je možné vysledovat, že někteří autoři preferují použití spojky *quod* s konjunktivem (FUGIER 1989, s. 97–98).

Naproti tomu *quoniam* patří k těm spojkám, které na počátku své gramatikalizace nesly jiný význam, v tomto případě časový, a jejich vystupování v roli spojky příčinné je až sekundární nebo čistě kontextové (BAÑOS 2011, s. 202). Ze sémantického hlediska vyjadřují věty se spojkou *quoniam* příčinu subjektivní, obvykle odkazující ke skutečnosti obecně známé, přijímané či sdílené mluvčím i adresátem, a jsou typické pro texty argumentativního charakteru (PINKSTER 2010, s. 81; BOLKESTEIN 1991, s. 438–439).⁷ BAÑOS (2011, s. 197–198) zde rozlišuje důkaz nebo vysvětlení⁸ a odůvodnění či motivaci mluvnického aktu.⁹ Syntakticky fungují věty se spojkou *quoniam* jako fakultativní doplnění vyjadřující komentář mluvčího, disjunkt,¹⁰ a jsou tedy syntakticky nezávislejší (BAÑOS 2011, s. 200). Důkaz nebo vysvětlení funguje jako propoziční postojové doplnění (Baños: „disjunct: propositional satellite“; Pinkster: „attitudinal disjunct“) a odůvodnění nebo motivace mluvnického aktu jako ilokuční doplnění (Baños: „disjunct: illocutionary satellite“; Pinkster: „illocutionary disjunct“). Tato funkce má pak vliv na postavení vůči větě hlavní: propoziční doplnění je připojeno v postpozici,

⁷ PINKSTER (1990, s. 37) o těchto větách hovoří jako o pseudokauzálních větách. Baños v souvislosti se sekundárním, spíše kontextovým, kauzálním významem spojky upozorňuje, že *quoniam* má v některých kontextech sémantické znaky společné s partikulí *nam*, což ukazuje na určité *continuum* mezi koordinací a subordinací (BAÑOS 2011, s. 196); Bolkestein však uvádí, že kauzální hlavní věty musí obsahovat nějakou informaci, o které mluvčí předpokládá, že ji adresát nezná, je tedy pro něj nová a v takovém případě tyto věty s *nam* nesou fokus, což je zásadní rozdíl oproti větám s *quoniam* (BOLKESTEIN 1991, s. 443).

⁸ Typ: „Jan je doma, protože jeho auto stojí před domem.“

⁹ Typ: „Když to chceš vědět, Jan je katolík.“ (Český překlad Bañosem uvedeného příkladu *Since you are interested, John is a Catholic.*)

¹⁰ Pro více k termínu *disjunkt* viz PINKSTER 2015, s. 24–26 a 923–924.

ilokuční stojí v antepozici (BAÑOS 2011, s. 197–199). Na rozdíl od spojek *quod* a *quia*, resp. *quod*, se u spojky *quoniam* objevují v hlavní větě korelativní výrazy velmi zřídka (KÜHNER – STEGMANN II, 1955, s. 382), ovšem hlavní věta může obsahovat epistemická modální slovesa (*necesse est*, *oportet*, *debet*), kterými dává mluvčí najevo jistotu ohledně pravdivosti výpovědi (BOLKESTEIN 1991, s. 437). Z hlediska pragmatického je evidentní, že věta s *quoniam*, která obsahuje informaci již známou či implicitně předpokládanou, neponese fokus a také nepoužívá výše uvedené prostředky k fokalizaci, které se objevují u spojek *quod* a *quia* (BOLKESTEIN 1991, s. 435; BAÑOS 2011, s. 220–221). Co se týká použití slovesných způsobů, vyskytuje se po spojce *quoniam* indikativ, kromě případů konjunktivů v závislosti nebo *attractio modi*, což odpovídá jak tomu, že tyto věty vyjadřují známý či daný fakt (BAÑOS 2011, s. 222), tak indikativu jako typickému způsobu pro věty fungující jako disjunkt (PINKSTER 2015, s. 650).

V poklasické („stříbrné“) a pozdní latině dochází ke změnám směřujícím ke stírání uvedených rozdílů a k dalšímu vývoji distribuce těchto tří spojek. U Livia se znovu začíná objevovat *quia* vedle *quod*, často na místech, kde by se spíše dalo čekat *quod* (HOFMANN – SZANTYR 1965, s. 585). V pozdní latině pak vlivem rozšíření funkcí u *quod* dochází k jeho významové nejednoznačnosti,¹¹ a proto je u kauzálních vět stále častěji nahrazováno buď spojkami *quia* a *quoniam*, nebo se k němu pro upřesnění, že se jedná o význam příčinný, připojují čím dál stabilněji korelativa *eo*, *propter(ea)*, *pro eo*, s výjimkou poezie, kde je *quod* upřednostňováno kvůli metru, příp. vlivem nápodoby předchůdců (*ibid.*). U korelativ *eo* a *pro eo* dochází postupně ve spojení s *quod* ke gramatikalizaci v příčinou spojku *eo quod* a *pro eo quod*, samotné *quod* jako příčinná spojka v podstatě mizí (BAÑOS 2011, s. 229–230). *Quia*, jehož jediná další zásadní funkce kromě příčinné spojky je funkce kompletivní spojky u sloves, po kterých podle klasické normy následují infinitivní vazby, postupně převládá nejen nad *quod*, ale také nad *quoniam*, neboť se čím dál častěji objevuje v kontextech pro tuto spojku typických.¹²

¹¹ *Quod* jako vztažné zájmeno, příčinné *quod*, *quod* u kompletivních vět, včetně doplnění po slovesech, po kterých jsou v klasické latině infinitivní vazby, *quod* v kombinaci se *si* etc. Pro přehled významů spojky *quod* viz HOFMANN – SZANTYR 1965, s. 572–584, ke kompletivním větám s *quod* více ROSÉN 1989.

¹² Reference k výskytu u jednotlivých autorů viz HOFMANN – SZANTYR 1965, s. 577.

Proces ústupu *quoniam* ve prospěch *quia* je však pozvolnější, než se původně předpokládalo. Zatímco HOFMANN – SZANTYR (1965, s. 627) uvádí, že v básnických dílech zejména stříbrného období, např. u Columelly, je *quoniam* zcela synonymní s *quia* a *quod*, Pinkster toto tvrzení vyvrací (PINKSTER 2009) a na vybraných dílech Cicerona, Seneky a Tertulliana shledává (PINKSTER 2010), že u těchto autorů stejně jako u Columelly si *quia* a *quoniam* ponechávají své základní charakteristiky a vzájemné rozdíly a do poklasického období se synonymními nestávají. U Tertulliana nicméně Pinkster nachází některé případy *quoniam* v kontextu typickém pro *quia* (funguje jako adjunkt, v hlavní větě se může nacházet korelativum *idcirco*, případně připojuje popíranou příčinu), ovšem nikoli naopak, což naznačuje rozšiřování způsobů použití spojky *quoniam*. U některých výskytů obou spojek u tohoto autora pak shledává odklon od klasické normy, což připisuje obecné tendenci méně přesného používání subordináčních výrazů v pozdní latině (PINKSTER 2010, s. 49). Tendenci *quoniam* vyskytovat se v souvislostech typických pro *quia* sleduje také BAÑOS (2011, s. 227–228), a to od 1. st. po Kr., ale nachází také již u Seneky *quia* v kontextech typických pro *quoniam* (funguje jako disjunkt, je koordinováno s *quoniam*, připojení prostřednictvím *quia* k hlavní větě je tak volné, že se věta s *quia* může jevit jako věta hlavní).¹³ Od poloviny 3. stol. se pak výskyt *quoniam* jako příčinné spojky vytrácí (HOFMANN – SZANTYR 1965, s. 627).

Co se týká slovesných způsobů, v poklasickém období po spojení *quia* stále zůstává indikativ, v pozdní latině se objevuje ničím neopodstatněný konjunktiv. Po spojení *quod* se ojedinele objevuje neopodstatněný konjunktiv již v poklasické latině, častěji pak v latině pozdní, snad vlivem *cum causale* (HOFMANN – SZANTYR 1965, s. 575). Ve větách s *quoniam* indikativ typický pro klasickou latinu zůstává zachován ještě u Tacita, v pozdní latině je doložen u některých autorů konjunktiv, avšak u jiných přetrvává pouze indikativ.¹⁴

¹³ Viz HOFMANN – SZANTYR 1965, s. 586.

¹⁴ Více k jednotlivým výskytům HOFMANN – SZANTYR 1965, s. 627.

2a. *Digesta*, 50. kniha: *quoniam*

Spojku *quoniam* na tomto místě začínáme, neboť v *Digestech* jednoznačně převažuje text argumentativního charakteru nad narativním,¹⁵ a mohli bychom tedy očekávat, že spojka *quoniam* bude nad *quia* a *quod* převažovat. Ve zkoumaném úseku *Digest* je celkem 88 příčinných vět, se spojkou *quoniam* je jich však pouze sedm. Jeden příklad se objevuje v citaci císařského reskriptu (př. 1), zbývajících šest ve zdůvodněných rozhodnutích či tvrzeních jiné právní autority, než je sám excerpovaný autor (př. 3).

V př. 1 věta s *quoniam* odůvodňuje mluvní akt, a funguje tedy jako disjunkt v ilokučním doplnění, neboť spojení *non sine ratione est permitti* je třeba v císařském reskriptu chápat jako „dovoluji ti“. V souladu s klasickou normou se nachází v antepozici před větou hlavní a je indikativní. Odpovídající je i ekvivalent v originálním řeckém textu, kde se nachází spojka *ἐπειδή*, která stejně jako *ἐπει*¹⁶ sdílí s *quoniam* (tak, jak je používáno v klasické latině) mnoho společných znaků (BOLKESTEIN 1991, s. 434).

(1) *Dig.* 50.6.6.2:¹⁷ *CALLISTRATUS LIBRO PRIMO DE COGNITIONIBUS Demonstratur varie nec abscise numerum liberorum ad excusationem municipalium munerum prodesse ex rescriptis divi Helvii Pertinacis. Namque Silvio Candido in haec verba rescripsit: „Εἰ καὶ μὴ πασῶν λειτουργιῶν ἀφίησιν τοὺς πατέρας ὁ τῶν τέκνων ἀριθμὸς, ἀλλ’ οὖν ἐπειδὴ ἑκαίδεκα παῖδας ἔχειν διὰ τοῦ βιβλίου ἐδήλωσας, οὐκ ἔστιν ἄλογον ὥστε συγχωρῆσαι σχολάζειν τῇ παιδοτροφίᾳ καὶ ἀνέσθαι σε τῶν λειτουργιῶν.“* [id est: *Quamquam non ab omnibus muneribus liberorum numerus patres liberat, tamen quoniam sedecim filios te habere libello significasti, non sine ratione est permitti tibi liberis educandis vacare et munera tibi remitti.*]

„CALLISTRATUS V 1. KNIZE O SOUDNÍCH ŘÍZENÍCH Z reskriptů božského Helvia Pertinaka je zjevné, že počet dětí jako omluva z výkonu obecních úřadů byla uznávána nestejně a odlišně, neboť

¹⁵ Krátká vyprávění se objevují např. u hypotetických případů, na kterých se demonstruje právní otázka a její následné řešení, např. *Dig.* 16.3.26.

¹⁶ Podrobněji k charakteristice obou řeckých spojek viz RIJKSBARON 1976, s. 67–99.

¹⁷ Latinský text *Digest* cituji podle edice KRUEGER – MOMMSEN (1889²), překlady uvádím vlastní.

Silviu Candidovi napsal těmito slovy: „Přestože počet dětí neosvobozuje otce od výkonu všech úřadů, přesto jelikož jsi ve své žádosti uvedl, že máš šestnáct synů, je odůvodněné uvolnění schválit, abys mohl děti vychovat, a zbavit tě povinnosti nést břemena úřadu.“

Další výskyty se objevují u zdůvodnění rozhodnutí, příp. tvrzení jiné právní autority, a jejich logický vztah se zakládá buď na faktu zcela evidentním (př. 2), nebo na faktu, který sice není očividný a pravdivý v běžném životě ani není z předchozího kontextu adresátem sdílený a přijímaný, avšak jedná se o takový fakt, který je platný a přijímaný ve světě práva. Většinou se jedná o doklad z nějakého zákona, pravidla, ediktu, reskriptu atp., o kterém mluvčí předpokládá, že ho adresát zná, ale to, že je tímto možné odůvodnit obsah věty hlavní, vidí jako zkušená právní autorita právě mluvčí (př. 3). *Quoniam* zde tedy funguje jako disjunkt v propozičním postojovém doplnění (viz výše) a ve všech případech se jedná o doplnění v postpozici.

(2) *Dig. 50.16.206: IAVOLENUS LIBRO SEXTO EX MINICIO „Vinaria“ vasa proprie vasa torcularia esse placet: dolia autem et serias tamdiu in ea causa esse, quamdiu vinum haberent, cum sine vino esse desinerent, in eo numero non esse, quoniam ad alium usum transferri possent, veluti si frumentum in his addatur. Eandem causam amphorarum esse, ut, cum vinum habeant, tum in vasis vinariis, cum inanes sint, tum extra numerum vinariorum sint, quia aliud in his addi possit.*

„IAVOLENUS V 6. KNIZE Z MINICIA Bylo stanoveno, že vinná nádoba je náležitý název pouze pro nádobu lisovací. Sudy a džbány spadají do toho typu jen po tak dlouho, jak dlouho se v nich nachází víno, a jakmile v nich víno být přestane, do té skupiny již nepatří, protože mohou být použity k jinému účelu, například když se do nich sype obilí. S amforami je to tentýž případ: když obsahují víno, patří k nádobám vinným, když jsou prázdné, tak nikoli, protože je možné uložit do nich něco jiného.“

(3) *Dig. 50.1.11.1: PAPIANUS LIBRO SECUNDO QUAESTIONUM Quod si forte is, qui periculo suo nominavit magistratum, solvendo sit, utrum in eum prius actio reddi quasi fideiussorem debeat, an vero non*

alias, quam si res a collega servari non potuerit? Sed placuit fideiussoris exemplo priorem conveniendum qui nominavit, quoniam collega quidem neglegentiae ac poenae causa, qui vero nominavit, fidei ratione convenitur.

„PAPINIANUS V 2. KNIZE OTÁZEK Pokud by třeba byl ten, kdo úředníka jmenoval na svou odpovědnost, schopen zaplatit, musí být žaloba vznesena nejdřív proti němu jako proti ručiteli, nebo to není jinak, než jako v případě, kdy by věc nemohl ochránit kolega? Bylo pak rozhodnuto, že stejně jako u ručitele je třeba nejdříve vznést žalobu proti tomu, kdo úředníka jmenoval, protože kolega v úřadu je žalován kvůli nedbalosti a potrestání, avšak ten, kdo jmenoval, z důvodu ručení.“

Použití slovesných způsobů v těchto větách však není jednoznačné. V jediném případě ilokučního doplnění, kdy věta řídící větu s *quoniam* už není na ničem závislá (př. 1), je ve větě s *quoniam* indikativ. Ve všech ostatních případech je věta s *quoniam* zdůvodněním tvrzení jiné osoby a v těchto případech se v polovině vět s *quoniam* objevuje indikativ (př. 3, 4 a 5) a v polovině konjunktiv (př. 6, 2 a 7), přičemž nelze říct, že by indikativ, resp. konjunktiv byl typický pro některého z autorů, protože excerpovaný autor je u každého případu jiný. Nejjednodušší vysvětlení bude u př. 3, kde se podle indexu interpolací¹⁸ jedná o zásah kompilátora, který do excerpce z Papiniana právě tuto příčinnou větu vložil, a která tedy nebyla součástí původního rozhodnutí. V ostatních případech se však o interpolační nejedná, a tak se nabízí vysvětlení, že věty s *quoniam* obsahující indikativ nejsou součástí nepřímé řeči, kdy je citován názor nějaké právní autority, nýbrž jedná se o zdůvodnění, které podává excerpovaný autor. Toto vysvětlení je však přijatelné pouze v př. 5. Ovšem třetí případ (př. 4) stojí proti tomu, neboť je zcela evidentní, že zdůvodnění obsažené ve větě s *quoniam* je součástí citovaného Serviova názoru a Pomponiův komentář k němu začíná až od *Sed hoc facti...*

Ve zbývajících příkladech se ve větách s *quoniam* objevuje konjunktiv podle souslednosti časové nebo *attractio modi*.

¹⁸ LEVY – RABEL 1935, s. 570.

(4) *Dig. 50.16.122: POMPONIUS LIBRO OCTAVO AD QUINTUM MUCIUM Servius ait, si ita scriptum sit: „Filio filiisque meis hosce tutores do“, masculis dumtaxat tutores datos, quoniam a singulari casu hoc „flio“ ad pluralem videtur transisse continentem eundem sexum, quem singularis prior positus habuisset. Sed hoc facti, non iuris habet quaestionem: potest enim fieri, ut singulari casu de filio senserit, deinde plenius omnibus liberis prospexisse in tutore dando voluerit. Quod magis rationabile esse videtur.*

„POMPONIUS V 8. KNIZE KE QUINTU MUCIOVI Servius uvádí, že pokud by bylo napsáno „synovi a svým potomkům dávám tyto (osoby) za poručníky“, jsou poručníci stanoveni pouze pro mužské potomky, protože se rozumí, že z jednotného čísla tvaru „synovi“ přechází na výraz v plurálu tentýž rod, který má před ním se nacházející tvar v singuláru. Avšak toto je otázkou faktu, nikoli práva, může se totiž stát, že (zůstavitel) měl jednotným číslem na mysli syna, ale pak chtěl šířeji opatřit stanovením poručníka všechny děti. Což se zdá být rozumnější.“

(5) *Dig. 50.16.13.1: ULPIANUS LIBRO SECUNDO AD EDICTUM Res „abesse“ videntur (ut Sabinus ait et Pedius probat) etiam hae, quarum corpus manet, forma mutata est: et ideo si corruptae redditae sint vel transfiguratae, videri abesse, quoniam plerumque plus est in manus pretio, quam in re.*

„ULPIANUS V 2. KNIZE K EDIKTU Že věci „chybí“, platí i u těch (jak říká Sabinus a Pedius potvrzuje), u nichž zůstává hmota, ale tvar byl změněn. A tak pokud by byly navráceny poničené nebo předělané, jsou nahlíženy, jako by chyběly, protože cena je často spíše v dovednosti, s jakou byly vytvořeny, než ve věci samotné.“¹⁹

(6) *Dig. 50.16.14: PAULUS LIBRO SEPTIMO AD EDICTUM Labeo et Sabinus existimant, si vestimentum scissum reddatur vel res corrupta reddita sit, veluti Scyphi collisi aut tabula rasa pictura, videri rem „abesse“, quoniam earum rerum pretium non in substantia, sed in arte sit positum.*

¹⁹ V tomto případě se jako v jediném objevuje *ideo*; domnívám se však, že spíše odkazuje k předchozímu kontextu, ze kterého se vyvozuje logický závěr, než že by bylo korelativem ke *quoniam*.

„PAULUS V 7. KNIZE K EDIKTU Labeo a Sabinus se domnívají, že pokud by šaty byly vráceny roztržené nebo věc poničená, jako třeba prasklé poháry nebo deska, na níž byla vymazána kresba, považuje se věc za chybějící, protože cena takových věcí netkví v hmotě, nýbrž v umění.“

(7) *Dig. 50.16.242.4: IAVOLENUS LIBRO SECUNDO EX POSTERIORIBUS LABEONIS Straturam loci alicuius ex tabulis factis, quae aestate tollerentur et hieme ponerentur, aedium esse ait Labeo, quoniam perpetui usus paratae essent: neque ad rem pertinere, quod interim tollerentur.*

„IAVOLENUS V 2. KNIZE Z LABEONOVÝCH POSMRTNĚ VYDANÝCH KNIH Labeo říká, že krytí nějakého místa z již hotových desek, které se na léto odstraňuje a na zimu pokládá, je stavbou, protože bylo zhotoveno k neustálému používání. Na věc nemá vliv, že je na čas odstraňováno.“

Na zkoumaném úseku *Digest* je tedy v případě spojky *quoniam* možné pozorovat, že je stále používána jako disjunkt, ať už v ilokučním, nebo v pozičním doplnění s odpovídající antepozicí či postpozicí vůči větě hlavní. Vyskytuje se tedy ve funkcích, které odpovídají jejímu výskytu i v klasické latině, a své pole působnosti dále směrem k výskytům typickým pro *quia/quod* nerozšiřuje. Co se však týká frekvence, *quoniam* (v souladu s obecně pozorovanou tendencí v pozdní latině) ustupuje velmi výrazně ve prospěch *quia*, jak uvidíme v následující podkapitole. Korelativa v hlavní větě se neobjevují (k jedinému *ideo* viz pozn. č. 19). Kromě indikativu či konjunktivu v závislosti se objevuje také indikativ na místě, kde bychom očekávali konjunktiv, přičemž jen v některých případech je možné ho vysvětlit interpolací, příp. komentářem excerpovaného autora k citaci jiné právní autority. Stále však zůstává jeden výskyt indikativu, který dost dobře odůvodnitelný není.

2b. *Digesta*, 50. kniha: *quia* a *quod*

Spojka *quia* je nejčastěji se vyskytující spojkou v příčinných větách ve zkoumaném textu, objevuje se ve 48 případech oproti 9 výskytům spojky *quod*.²⁰

²⁰ Pro podobně výrazný rozdíl v zastoupení příčinných spojek *quia* a *quod* viz např. také GALDI 2013, s. 395.

Protože v textu právního charakteru je nanejvýš žádoucí, aby nenastaly komplikace při pochopení a výkladu, je volba jednoznačného a nezaměnitelného *quia*, které se ve zkoumaném úseku textu objevuje v jiné funkci pouze jedenkrát,²¹ na úkor polyfunkčního *quod* zcela pochopitelná.

Vzhledem k tomu, že počet příčinných spojek je poměrně vysoký, připojuji pro větší přehlednost následující tabulku:

	A	B1	B2	C1	C2	D1	D2	E	F
quoniam									
ante	1 ²²								
intra									
post		3 ²³ (1)	3 ²⁴						
quia									
ante				1 ²⁷					
intra				2 ²⁸					
post		5 ²⁵ (2)	4 ²⁶	28 ²⁹		1 ³¹	1 ³²	1 ³³	4 ³⁴
quod									
ante		1 ³⁵							
intra									
post				1 ³⁶		3 ³⁷	4 ³⁸		

²¹ *Dig.* 50.16.135, kde *quia* uvozuje VV podmínkou.

²² *Dig.* 50.6.6.2.

²³ *Dig.* 50.1.11, 50.16.13, 50.16.122.

²⁴ *Dig.* 50.16.14, 50.16.206, 50.16.242.

²⁵ *Dig.* 50.4.3.10, 50.8.12.8, 50.13.1.13, 50.16.77, 50.16.242.3.

²⁶ *Dig.* 50.7.18, 50.13.1.9, 50.16.206, 50.16.242.4.

²⁷ *Dig.* 50.13.6.

²⁸ *Dig.* 50.4.18.12, 50.8.3.

²⁹ *Dig.* 50.1.2.5, 50.2.7.2, 50.4.12, 50.6.14, 50.7.8, 50.7.18, 50.8.2, 50.13.1.4, 50.14.2,

Vysvětlivky k tabulce:

ante = antepozice VV vůči VH; intra = VV vložená do VH; post = postpozice VV vůči VH;

A = zdůvodnění mluvního aktu, indikativ;

B1 = zdůvodnění tvrzení jiné práv. autority, indikativ (z toho neodůvodněný);

B2 = zdůvodnění tvrzení jiné práv. autority, konjunktiv podle souslednosti časové;

C1 = zdůvodnění vlastního tvrzení, indikativ;

C2 = zdůvodnění vlastního tvrzení, konjunktiv (z toho neodůvodněný);

D1 = etymologie, indikativ;

D2 = etymologie, konjunktiv;

E = příčina události, indikativ;

F = příčina stavu, indikativ + konjunktiv podle souslednosti časové.

V příčinných větách vyskytujících se v A–C2 by podle klasické normy bylo typickou spojkou *quoniam* (A jako ilokační doplnění, B1–C2 jako propoziční doplnění), D1–F jsou jako věty obsahující příčinu objektivní, vnější, typické pro spojky *quia/quod*. Podle rozložení těchto spojek v daném úseku *Digest* je evidentní, že zatímco *quoniam* si svoje typické oblasti výskytu ponechává a dále nerozšiřuje své působení směrem ke *quia* a *quod*, jak bylo ukázáno také v předchozí kapitole, spojka *quia* zůstává v kontextech pro sebe v klasické latině typických, ale také se výrazně šíří do oblastí původně charakteristické pro *quoniam*. Neobjevuje se žádný doklad pro *quia* v ilokačním doplnění, v propozičním doplnění však zcela převládá. Objevuje se

50.15.3, 50.15.5, 50.16.3.1, 50.16.5, 50.16.14, 50.16.53.2, 50.16.70, 50.16.121, 50.16.129, 50.16.130, 50.16.134, 50.16.196.1, 50.16.198, 50.16.244, 50.16.244, 50.17.27, 50.17.32, 50.17.121, 50.17.131.

³⁰ *Dig.* 50.16.25.

³¹ *Dig.* 50.16.238.2.

³² *Dig.* 50.16.233.

³³ *Dig.* 50.15.4.10.

³⁴ *Dig.* 50.16.93, 50.16.236, 50.17.34, 50.17.171.

³⁵ *Dig.* 50.16.142.

³⁶ *Dig.* 50.5.3.

³⁷ *Dig.* 50.16.106, 50.16.183, 50.16.191.

³⁸ *Dig.* 50.16.18, 50.16.27.1, 50.16.180.1, 50.16.239.7.

podobně jako *quoniam* v odůvodněních tvrzení či rozhodnutí jiné právní autority, než je excerpovaný autor (B1: př. 8, B2: př. 2³⁹), a co se týká zdůvodnění vlastního tvrzení excerpovaných autorů (C1: př. 9, C2: př. 10 – tento příklad je však kvůli interpolaci problematický, viz níže), která se ze všech příčinných vět objevují zdaleka nejvíce, zde se *quia* objevuje téměř výlučně (žádné *quoniam* a pouze jediné *quod*). V těchto případech bývá často (téměř v pětině případů) míra jistoty autora ohledně vlastního tvrzení podpořena hodnotícími adverbii *recte*, *verius*, *non inproprie*, příp. epistemickým modálním slovesem *necesse est* (př. 11). Logické odvozování se v těchto případech podobně jako u spojky *quoniam* opírá o fakt zcela zjevný (př. 12) nebo autorovi a mluvčímu známý či předpokládaný na základě znalosti práva (př. 9). Dvakrát se *quia* vyskytuje v etymologiích (D1, D2: př. 13), kde je naopak mnohem častěji používána spojka *quod*. *Quia* se objevuje také v jediné příčinné větě, která uvádí příčinu události v krátkém vyprávění v rámci hypotetického právního problému (E: př. 14), a v případech, kdy je popisována příčina přirozeně způsobující či umožňující stav popisovaný ve větě hlavní (F: př. 15).

Co se týká pozice věty s *quia* vůči větě hlavní, ve všech kontextech stojí v naprosté většině v postpozici, výjimečně se objevuje v antepozici nebo vložená do věty hlavní, př. 16.

Slovesnými způsoby jsou buď indikativ, nebo konjunktiv podle souslednosti časové. Př. 17 je na sledovaném úseku *Digest* jediným dokladem popřené a následně korigované příčiny. V tomto případě se u příčiny popřené vyskytuje indikativ, neboť není popřen sám fakt, ale popírá se pouze jeho příčinný vztah k větě hlavní.

Nejasnosti se objevují, podobně jako tomu bylo u *quoniam*, u indikativu ve zdůvodnění tvrzení jiné právní autority, než je excerpovaný autor. Zde se ve čtyřech případech objevuje indikativ, který se ve dvou z těchto případů dá vysvětlit, podle údajů z indexu interpolací,⁴⁰ zásahem kompilátorů. V př. 18 je interpolací připojená celá příčinná věta (která tedy nebyla v původním znění reskriptu), u př. 19 je interpolace *Labeo [...] dicta est*

³⁹ U tohoto příkladu máme příklad koordinace obou spojek, který je dalším dokladem překrývání sémantického pole obou spojek od *quia* směrem ke *quoniam*.

⁴⁰ LEVY – RABEL 1935, s. 576 a 590.

zařazena do excerptce z *Iavolena* takovým způsobem, že původní kontext příčinné věty nelze zjistit. Jediným dokladem neodůvodněného konjunktivu ze všech případů příčinných vět s *quoniam*, *quia* a *quod*, je př. 10, kde se jedná o interpolaci jak v případě hodnotícího adverbia *recte*, tak v případě příčinné věty s *quia*. Obsahem příčinné věty je zde zdůvodňováno tvrzení podpořené velkou mírou jistoty (*recte*) ve větě hlavní, a to na základě logického odvození z jiného pravidla. Ani kompilátor sestavující tuto pasáž *Digest* by tedy neměl mít důvod použít v tomto případě konjunktivu.

Spojka *quod* je téměř výhradně používána u etymologií, do sémantických oblastí původně typických pro *quoniam* se dostává výjimečně, a to jednou u zdůvodnění vlastního tvrzení excerptovaného autora a jednou u zdůvodnění tvrzení jiné právní autority (př. 20). Tento příklad se zcela vymyká výskytu *quod* v sledované části *Digest*, neboť příčinná věta stojí před větou hlavní (ostatní výskyty jsou vždy v postpozici) a je indikativní, tedy nese charakteristiky původně typické pro *quoniam*, na druhou stranu je těsně spojena s korelativem *eo*.

Co se týká slovesných způsobů, ve dvou výše zmíněných příkladech se vyskytuje indikativ. V těch zbývajících, tedy v etymologiích, lze výskyt indikativu a konjunktivu vysvětlit souhlasným, či nesouhlasným postojem autora k pravdivosti dané etymologie, srov. př. 21 vs. př. 22 (podobně je tomu u etymologií se spojkou *quia*).

Korelativa se u obou spojek vyskytují zřídka, třikrát u *quia* (dvakrát *ideo*, jednou *ex hoc*) a dvakrát u *quod* (*eo* a *ex eo*). Procentuálně je vzhledem k rozdílné frekvenci spojek samozřejmě zastoupení korelativ vyšší u *quod*.

(8) *Dig. 50.13.1.13: ULPIANUS LIBRO OCTAVO DE OMNIBUS COGNITIONIBUS Divus Severus ab heredibus advocati mortuo eo prohibuit mercedem repeti, quia per ipsum non steterat, quominus causam ageret.*

„ULPIANUS V 8. KNIZE O VŠECH SOUDECH Božský Severus zakázal, aby byla odměna vymáhána zpět od dědiců advokáta po jeho smrti, protože to nezpůsobil on sám, že případ nevedl.“

(9) *Dig. 50.16.3.1: ULPIANUS LIBRO SECUNDO AD EDICTUM Eius, qui apud hostes decessit, dici hereditas non potest, quia servus decessit.*

„ULPIANUS V 2. KNIZE K EDIKTU (To, co po někom zůstane,) nemůže být nazváno dědictvím u toho, kdo zemřel u nepřátel, protože zemřel jako otrok.“

(10) *Dig. 50.16.25: PAULUS LIBRO VICENSIMO PRIMO AD EDICTUM* *Recte dicimus eum fundum totum nostrum esse, etiam cum usus fructus alienus est, quia usus fructus non dominii pars, sed servitutis sit, ut via et iter: nec falso dici totum meum esse, cuius non potest ulla pars dici alterius esse. Hoc et Iulianus, et est verius.*

„PAULUS V 21. KNIZE K EDIKTU Správně říkáme o pozemku, že je celý náš, i v případě, že požívací právo má někdo jiný, jelikož toto právo není součástí vlastnictví, nýbrž se jedná o služebnost, podobně jako právo cesty a stezky; neříká se, že je pozemek celý můj, nesprávně, pokud se nemůže říct, že je nějaká jeho část někoho jiného. Toto uvádí také Iulianus a je to správně.“

(11) *Dig. 50.16.14: PAULUS LIBRO SEPTIMO AD EDICTUM ...* *Item si dominus rem, quae furto sibi aberat, ignorans emerit, recte dicitur res abesse, etiamsi postea id ita esse scierit, quia videtur res ei abesse, cui pretium abest.*

„PAULUS V 7. KNIZE K EDIKTU ... Rovněž pokud by vlastník koupil nevědomky věc, která mu chyběla následkem krádeže, oprávněně je stále označována za věc, která chybí, i kdyby později zjistil, jak to je, protože ta věc, jejíž cena mu chybí, se nahlíží jako chybějící.“

(12) *Dig. 50.16.70: PAULUS LIBRO SEPTUAGENSIMO TERTIO AD EDICTUM* *Sciendum est heredem etiam per multas successiones accipi. Nam paucis speciebus heredis appellatio proximum continet, veluti in substitutione impuberis „quisquis mihi heres erit, idem filio heres esto“, ubi heredis heres non continetur, quia incertus est.*

„PAULUS V 73. KNIZE K EDIKTU Je třeba mít na paměti, že pojmem „dědic“ se rozumí mnoho způsobů nástupnictví. Neboť jen v ojedinělých případech označuje „dědic“ dědice nejbližšího, jako například u dědického náhradnictví „kdokoli bude mým dědicem, ať je také dědicem mého syna“, kde není obsažen dědic dědice, protože je nejistý.“

(13) *Dig. 50.16.238.2: GAIUS LIBRO SEXTO AD LEGEM DUODECIM TABULARUM „Pignus“ appellatum a pugno, quia res, quae pignori dantur, manu traduntur. Unde etiam videri potest verum esse, quod quidam putant, pignus proprie rei mobilis constitui.*

„GAIUS V 6. KNIZE K ZÁKONU DVANÁCTI DESEK „Zástava“ (*pignus*) je nazvána od pěsti (*pugnus*), protože věci, které jsou dávány v zástavu, jsou předávány rukou. Proto je také možné považovat za správné to, že někteří chápou jako skutečnou zástavu pouze věc movitou.“

(14) *Dig. 50.15.4.10: ULPIANUS LIBRO TERTIO DE CENSIBUS Si quis veniam petierit, ut censum sibi emendare permittatur, deinde post hoc impetratum cognoverit se non debuisse hoc petere, quia res emendationem non desiderabat: nullum ei praeiudicium ex eo quod petiit, ut censum emendaret, fore saepissime rescriptum est.*

„ULPIANUS V TŘETÍ KNIZE O CENSECH Velmi často se v reskriptech uvádí, že nevznikne žádná předpojatost ze skutečnosti, že někdo žádal o opravu censu, pokud by žádal o svolení, aby mu bylo dovoleno census opravit, a poté, co by toho dosáhl, by zjistil, že o to žádat nemusel, protože opravy nebylo potřeba.“

(15) *Dig 50.17.34: ULPIANUS LIBRO QUADRAGESIMO QUINTO AD SABINUM Semper in stipulationibus et in ceteris contractibus id sequimur, quod actum est: aut, si non pareat quid actum est, erit consequens, ut id sequamur, quod in regione in qua actum est frequentatur. Quid ergo, si neque regionis mos appareat, quia varius fuit? Ad id, quod minimum est, redigenda summa est.*

„ULPIANUS VE 45. KNIZE K SABINOVÍ Ve stipulacích a ostatních smlouvách se vždy řídíme tím, o co se jedná, nebo pokud by nebylo zjevné, o co se jedná, budeme se následně řídit tím, co je v oblasti, ve které se jednalo, obvyklé. Ovšem co když nebude možné vypořádat ani to, co je obvyklé v dané oblasti, protože se to různí? Pak je třeba snížit částku na tu nejmenší možnou.“

(16) *Dig. 50.4.18.12: AURELIUS ARCADIUS CHARISIUS MAGISTER LIBELLORUM LIBRO SINGULARI DE MUNERIBUS CIVI-*

LIBUS Legati quoque, qui ad sacrarium principis mittuntur, quia viaticum, quod legativum dicitur, interdum solent accipere, sed et nycostrategi et pistrinorum curatores personale munus ineunt.

„AURELIUS ARCADIUS CHARISIUS V JEDINÉ KNIZE O BŘEMENECH OBČANŮ Protože vyslanci, kteří jsou posíláni do císařova paláce, obvykle dostávají proplacené jízdné, které se nazývá *legativum*, nastupují také oni do úřadu osobního, ale rovněž i velitelé nočních hlídek a správci mlýnů.“

(17) *Dig. 50.13.1.4: ULPIANUS LIBRO OCTAVO DO OMNIBUS TRIBUNALIBUS An et philosophi professorum numero sint? Et non putem, non quia non religiosa res est, sed quia hoc primum profiteri eos oportet mercennariam operam spernere.*

„ULPIANUS V 8. KNIZE O VŠECH SOUDECH Patří do této skupiny také filosofové? Nemyslel bych si to, ani ne tak proto, že by to nebyla věc úctyhodná, ale protože musí prohlásit hned na začátku, že prací, za kterou se dává mzda, opovrhují.“

(18) *Dig. 50.8.12.8: PAPIRIUS LIBRO SECUNDO DE CONSTITUTIONIBUS Item rescripserunt nominum, quae deteriora facta sunt tempore curatoris, periculum ad ipsum pertinere: quia vero antequam curator fieret, idonea non erant, aequum videri periculum ad eum non pertinere.*

„PAPIRIUS V 2. KNIZE O CÍSAŘSKÝCH NAŘÍZENÍCH Dále v reskriptu uvedli, že odpovědnost za pohledávky, které se zvýšily v době výkonu úřadu, spadá na úředníka, protože však nebyly dobré už před tím, než se stal správcem, považuje se za spravedlivé, aby za to odpovědnost nenesl.“

(19) *Dig. 50.16.242.3: IAVOLENUS LIBRO SECUNDO EX POSTERIORIBUS LABEONIS „Viduum“ non solum eam, quae aliquando nupta fuisset, sed eam quoque mulierem, quae virum non habuisset, appellari ait Labeo: quia vidua sic dicta est quasi vecors, vesanus, qui sine corde aut sanitate esset: similiter viduam dictam esse sine duitate.*

„IAVOLENUS V 2. KNIZE Z LABEONOVÝCH POSMRTNĚ VYDANÝCH KNIH Labeo uvádí, že vdovou se nenazývá pouze žena,

kteřá byla někdy vdaná, ale také ta, která nikdy muže neměla. Neboť vdova byla nazvána vdovou (*vidua*) podobně jako blázen (*vecors*) nebo šílenec (*vesanus*), tedy ten, kdo je bez rozumu (*cor*) nebo nikoli duševně zdravý (*sanus*), a obdobně je vdovou (*vidua*) nazvána ta, která netvoří pár (*duitas*).“

(20) *Dig. 50.16.142: PAULUS LIBRO SEXTO AD LEGEM IULIAM ET PAPIAM ... Iulianus dubitari posse, tres semisses facti sint an Titius in eundem semissem cum Gaio Seio institutus sit. Sed eo, quod Sempronius quoque ex parte dimidia scriptus est, verisimilius esse in eundem semissem duos coactos et coniunctim heredes scriptos esse.*

„PAULUS V 6. KNIZE K IULIOVU A PAPIOVU ZÁKONU ... Iulianus uvádí, že mohou vzniknout pochyby, zda byly vytvořeny tři poloviny, nebo zda byl Titius ustanoven s Gaiem Seiem do téže poloviny. Avšak protože Sempronius byl uveden také jako dědic z poloviny, je pravděpodobnější, že dva sloučení do téže poloviny byli uvedeni jako dědici společně.“

(21) *Dig. 50.16.106: MODESTINUS LIBRO SINGULARI DE PRAESCRIPTIONIBUS „Dimissoriae litterae“ dicuntur, quae volgo apostoli dicuntur. Dimissoriae autem dictae, quod causa ad eum qui appellatus est dimittitur.*

„MODESTINUS V JEDINÉ KNIZE O PŘEDBĚŽNÝCH NÁMITKÁCH Oznamení o odeslání (*dimissoriae litterae*) se nazývá to, čemu se lidově říká odvolání (*apostolus*). ‚O odeslání‘ (*dimissoriae*) se tak nazývá proto, že se případ odesílá (*dimittere*) k tomu, ke komu je odvolání podáno.“

(22) *Dig. 50.16.239.7: GAIUS LIBRO SEXTO AD LEGEM DUODECIMUM TABULARUM „Oppidum“ ab ope dicitur, quod eius rei causa moenia sint constituta.*

„GAIUS V 6. KNIZE K ZÁKONU DVANÁCTI DESEK Výraz ‚město‘ (*oppidum*) je nazváno podle bohatství (*ops*), neboť právě kvůli němu byly založeny hradby.“

2c. *Digesta*, 50. kniha: *cum causale*

Příčinné věty s *cum causale* jsou konjunktivní, čímž je naznačeno, že tato věta vyjadřuje jiný než čistě časový význam. Příčinná interpretace těchto vět, podpořená určitými adverbii či partikulemi typu *praesertim*, *praecipue*, *quippe* aj., není založena na významovém posunu „když > protože“: vyplývá spíše z pragmatického a lingvistického kontextu věty, která je sémanticky neurčitá a vyjadřuje okolnosti doprovázející události ve větě hlavní (BAÑOS 2011, s. 211–212).

V 50. knize *Digest* je vět s *cum causale* dvacet tři,⁴¹ jde tedy o druhý nejpočetnější typ příčinných vět. Analýza těchto vět ukázala, že hlavní věta, až na jednu výjimku, vždy obsahuje negativní tvrzení, vyjádřené buď záporným výrazem typu *non*, *nec*, *minus*, *nihilominus* (př. 23), nebo substantivem či slovesem vyjadřujícím prázdnotu, zproštění, zrušení, příp. odebrání jako např. *vacatio*, *liberare*, *destituere* atp. (př. 24).

(23) *Dig.* 50.2.13.3: *PAPIRIUS LIBRO SECUNDO DE CONSTITUTIONIBUS Item rescripserunt non admitti contradicere volentem, quod non recte quis sit creatus decurio, cum initio contradicere debuerit.*

„PAPIRIUS V 2. KNIZE O CÍSAŘSKÝCH NAŘÍZENÍCH Rovněž nařídili, aby nebyl připuštěn ke slyšení ten, kdo chce vznést námitku, že dekurion nebyl zvolen řádně, protože měl namítat hned na začátku.“

(24) *Dig.* 50.6.6.3: *CALLISTRATUS LIBRO PRIMO DE COGNITIONIBUS ... Nam remuneranda pericula eorum, quin etiam exhortanda praemiis merito placuit, ut qui peregre muneribus et quidem publicis cum periculo et labore fungantur, a domesticis vexationibus et sumptibus liberentur: cum non sit alienum dicere etiam hos rei publicae causa, dum annonae urbis serviunt, abesse.*

„CALLISTRATUS V 1. KNIZE O SOUDNÍCH ŘÍZENÍCH ... Neboť bylo správně rozhodnuto, že je potřeba vynahradiť riziko, kte-

⁴¹ *Dig.* 50.1.13, 50.1.15, 50.1.17.1, 50.1.21.6, 50.1.36.1, 50.2.3.2, 50.2.6.3, 50.2.9, 50.2.13.3, 50.4.18.7, 50.5.1.2, 50.5.13.1, 50.6.6.3, 50.8.3, 50.8.11.2, 50.8.12.4, 50.11.2, 50.12.8, 50.13.1.1, 50.13.5, 50.16.87, 50.17.42, 50.17.118.

ré podstupují, ba dokonce ocenit jej odměnami, aby ti, kdo plní namáhané veřejné úřady nesoucí s sebou jak riziko, tak fyzickou práci, byli z domácích povinností a výdajů osvobozeni. Je totiž velmi dobře možné říci, že jsou i tito lidé, když obstarávají zásoby pro Řím, nepřítomni z důvodu služby státu.“

V některých případech nemusí být negativní tvrzení obsaženo přímo v hlavní větě, ale vyplývá z širšího kontextu (př. 25).

(25) *Dig. 50.17.42: GAIUS LIBRO NONO AD EDICTUM PROVINCIALE Qui in alterius locum succedunt, iustam habent causam ignorantiae, an id quod peteretur deberetur. Fideiussores quoque non minus quam heredes iustam ignorantiam possunt allegare. Haec ita de herede dicta sunt, si cum eo agetur, non etiam si agat: nam plane qui agit, certus esse debet, cum sit in potestate eius, quando velit experiri, et ante debet rem diligenter explorare et tunc ad agendum procedere.*

„GAIUS V 9. KNIZE K PROVINČNÍMU EDIKTU Ti, kdo nastupují na místo druhého, mají oprávněný důvod k neznalosti, zda je dluženo to, co je soudně požadováno. Ručitelé se stejně jako dědici mohou na oprávněnou neznalost také odvolávat. Toto se ovšem u dědice říká v případě, že se spor vede s ním, ale nikoli pokud žaluje on, neboť samozřejmě ten, kdo žaluje, neznalý být nesmí, jelikož je v jeho moci, kdy se do věci bude chtít pustit, a nejdříve musí věc důkladně prozkoumat a teprve poté přistoupit k žalobě.“

Jedinou výjimku představuje př. 26. Zde neobsahuje negaci ani věta hlavní, ani širší kontext, objevuje se však přímo ve větě příčinné:

(26) *Dig 50.4.18.7: AURELIUS ARCADIUS CHARISIUS MAGISTER LIBELLORUM LIBRO SINGULARI DE MUNERIBUS CIVILIBUS Irenarchae quoque, qui disciplinae publicae et corrigendis moribus praeficiuntur: sed et qui ad faciendas vias eligi solent, cum nihil de proprio patrimonio in hoc munus conferant.*

„AURELIUS ARCADIUS CHARISIUS V JEDINÉ KNIZE O BŘEMENECH OBČANŮ K těm patří také irénarchonti, kteří jsou ustanoveni, aby dohlíželi na veřejný pořádek a nápravu mravů, rovněž ti, kteří

bývají vybráni, aby se postarali o stavbu silnic, protože v tomto úřadu neutratí nic ze svého rodinného majetku.“

2d. *Digesta*, 50. kniha: příčinné věty s jinými spojkami

Z ostatních spojek vyskytujících se v příčinném významu se ve zkoumaném úseku textu objevuje pouze jedenkrát spojka *quando* (př. 27).

(27) *Dig. 50.10.1.1: ULPIANUS LIBRO SECUNDO Curam operis aquae ductus in alio iam munere constitutus postea susceperat. Praepostere visus est petere exonerari priore utrisque iam implicitus, quando, si alterum tantum sustinere eum oportuisse, ante probabilius impetrasset propter prius munus a sequenti excusationem.*

„ULPIANUS V 2. KNIZE NÁZORŮ Ten, kdo byl ustanoven již jako správce jiné stavby, se později ujal péče o stavbu vodovodu. Jeho žádost, aby byl omluven z předchozího úkolu, byla považována za velmi nešikovnou, když se již zavázal k oběma, protože by, pokud by věděl, že se může ujmout jen jednoho z těch dvou úkolů, dosáhl mnohem pravděpodobněji omluvy z druhého úkolu kvůli prvnímu.“

3. Shrnutí

Ve zkoumaném úseku *Digest* (50. kniha) se vyskytuje 88 příčinných vět. Nejčastěji zastoupená je spojka *quia* se 48 případy, jejíž výskyt odpovídá tendencím sledovaným i v jiných pozdnělatinských textech. Kromě toho, že je nejčastěji používanou příčinnou spojkou, rozšiřuje se její využití i mimo její původní sémantický kontext. Funkce příčinné věty s *quia* jako adjunktiva, jež uvádí „objektivní“, externí příčinu nebo interní motivaci přímo způsobující či umožňující událost ve větě hlavní, zůstává zachována, ale velmi často věta s *quia* uvádí také příčinu „subjektivní“, která je založena na faktu autorovi a mluvčímu známém, přičemž logické odvození příčinného vztahu mezi obsahem obou vět je na odpovědnosti autora samotného, tj. věta s *quia* funguje jako disjunkt v propozičním doplnění typickém v klasické latině pro věty s *quoniam*. Nikdy se však neobjevuje jako spojovací výraz pro

doplnění ilokuční. U slovesných způsobů se pouze jednou objevuje neodůvodněný konjunktiv, který je doložen i v jiných pozdně latinských textech, a ve dvou případech neodůvodněný indikativ, což u vět příčinných s touto spojkou není zcela obvyklý jev. Podobně je tomu také u pozice příčinné věty uvnitř věty hlavní, která se objevuje ve dvou případech.

Také u spojky *quod* je možné pozorovat tendenci shodující se s vývojem v jiných pozdnělatinských textech. Výrazně ustupuje ve prospěch *quia*, které mnohem lépe zajišťuje jasné rozlišení příčinného vztahu mezi větami, neboť se v jiném než příčinném významu objevuje pouze v jediném případě, když připojuje vedlejší větu obsahovou podmíněnou. Ve zkoumaném textu je téměř výhradní výskyt spojky *quod* v uvádění etymologií; v sémantické oblasti typické pro *quoniam* se vyskytne pouze dvakrát (ani jednou v ilokučním doplnění), z toho jeden případ se zcela vymyká kombinací antepozice vůči větě hlavní a zároveň spojením s korelativem *eo*.

Frekvence výskytu spojky *quoniam* (7 případů) odpovídá tendenci k jejímu ústupu v pozdní latině, avšak v 50. knize *Digest* kromě toho, že si zachovává své funkce disjunktiva jak v ilokučním, tak propozičním doplnění, své působení směrem do sémantické oblasti typické pro *quia* dále nerozšiřuje. Neopodstatněný konjunktiv se v případě této spojky nevyskytuje, zato se objevuje jeden případ neopodstatněného indikativu.

Korelativa se objevují pouze u *quia* a *quod*, a i v těchto případech pouze ojedinele, *quod* se zde tedy stále vyskytuje více samostatně a nutnost upřesnit příčinný význam korelativy je nízká.

Zajímavé zjištění přináší rozbor vět s *cum causale*. U této druhé nejpočetněji zastoupené příčinné spojky (23 případů) je věta hlavní, nebo alespoň její širší kontext, téměř vždy negativní. Výjimku z tohoto pravidla přináší jediný výskyt, u něž je negativní sama příčinná věta.

Kromě výše uvedených spojek se v příčinném významu objevuje už pouze jedenkrát spojka *quando*; další spojky, které mohou sekundárně nést kauzální význam (*dum*, *postquam*, *quomodo*, *tamquam*, *quatenus*, *ut* a *quo*), se ve zkoumaném úseku *Digest* nevyskytují.

Literatura

- BAÑOS, J. M. Causal Clauses. In BALDI, P. – CUZZOLIN, P. (eds.). *New Perspectives on Historical Latin Syntax 4: Complex Sentences, Grammaticalization, Typology*. Berlin – Boston: De Gruyter Mouton 2011, s. 195–234.
- BOLKESTEIN, A. M. Causally related predications and the choice between parataxis and hypotaxis in Latin. In COLEMAN, R. (ed.). *New Studies in Latin Linguistics. Selected Papers from the 4th International Colloquium on Latin Linguistics (Cambridge, April 1987)*. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins 1991, s. 427–451.
- CUZZOLIN, P. – HAVERLING, G. Syntax, Sociolinguistics, and Literary Genres. In Baldi, P. – Cuzzolin, P. (eds.). *New Perspectives on Historical Latin Syntax 1: Syntax of the Sentence*. Berlin – Boston: De Gruyter Mouton 2009, s. 19–64.
- FUGIER, H. *Quod, quia, quoniam* et leurs effets textuels chez Cicéron. In CALBOLI, G. (ed.). *Subordination and Other Topics in Latin. Proceedings of the Third Colloquium on Latin Linguistics*. (Bologna, 1–5 April 1985). Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins 1989.
- GALDI, G. *Syntaktische Untersuchungen zu Jordanes. Beiträge zu den Romana*. Spudasmata 150. Hildesheim: Olms 2013.
- HOFMANN, J. B. – SZANTYR, A. *Lateinische Syntax und Stilistik*. München: Beck 1965.
- KRUEGER, P. – MOMMSEN, Th. (eds.). *Corpus Iuris Civilis*. Berlin: Weidmann 1889⁵.
- KÜHNER, R. – STEGMANN, C. *Ausführliche Grammatik der lateinischen Sprache. Satzlehre*. Erster teil. München: M. Hueber, 1955³.
- LEVY, E. – RABEL, E. (eds.). *Index interpolationum quae Iustiniaei Digestis inesse dicuntur. Tomus III ad libros Digestorum XXXVI–L pertinens*. Weimar: Hermann Böhlau Bachfolger 1935.
- MENGE, H. *Lehrbuch der lateinischen Syntax und Semantik*. Völlig neu bearbeitet von T. Burkard und M. Schauer. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft 2000.
- PINKSTER, H. *Latin Syntax and Semantics*. London: Routledge 1990.
- PINKSTER, H. De latijnse voegwoorden *quia* en *quoniam* (en Nederlands *aangezien*). In BEYK, E. et al. (eds.). *Fons verborum. Feestbundel Fons Moerdijk*. Leiden: INL 2009, s. 313–320.
- PINKSTER, H. The use of ‘quia’ and ‘quoniam’ in Cicero, Seneca and Tertullian. In PAGE, B. R. – RUBIN, A. D. (eds.). *Studies in Classical Linguistics in Honor of Philip Baldi*. Amsterdam studies in classical philology 17. Leiden – Boston: Brill 2010, s. 81–95.

- PINKSTER, H. *The Oxford Latin Syntax. Volume 1: The Simple Clause*. Oxford: Oxford University Press 2015.
- RIJKSBARON, A. *Temporal and Causal Conjunctions in Ancient Greek*. Amsterdam: A. M. Hakkert 1976.
- ROSÉN, H. General Subordinators and Sentence Complements. In CALBOLI, G. (ed.). *Subordination and Other Topics in Latin. Proceedings of the Third Colloquium on Latin Linguistics (Bologna, 1–5 April 1985)*. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins 1989.
- WOODCOCK, E. C. *A New Latin Syntax*. Cambridge (Mass.): Harvard University Press 1959.

Mgr. Klára Žytková, Katedra jazyků, Právnická fakulta Univerzity Karlovy, nám. Curieových 7, 116 40, Praha 1.

Ústav řeckých a latinských studií, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, nám. Jana Palacha 2, 116 38, Praha 1.

zytkova@prf.cuni.cz

DIDAKTIKA / DIDACTICA

Analýza učebnic latiny dostupných na českém trhu*

*Martina Vaníková – Cyril Kubát – Kristýna Loušová –
Martin Pohl – Markéta Stehlíková – Pavla Taněvová*

Abstract:

Analysis of Latin textbooks available for Czech students

The article comprises of the analysis of Latin textbooks available for Czech students. Both from this analysis and from the questioning among Latin high school teachers, it is evident that there is a need for a new Latin textbook that would be modern, attractive, and interesting for the students and suitable for 2-year courses, that are the most common at the Czech high schools.

key words: Latin textbooks, didactics of Latin, teaching Latin, teaching materials
klíčová slova: učebnice latiny, didaktika latiny, výuka latiny, učební materiály

Úvod

Tento text je z velké části výstupem didaktického semináře, který je součástí nového studijního programu Učitelství latiny na Ústavu řeckých a latinských studií FF UK. Seminář se konal pod vedením Martiny Vaníkové a Bořivoje Marka v zimním semestru 2019/2020 a účastnili se jej studenti učitelského i neučitelského programu. Jedním z cílů semináře bylo zmapování dostupných studijních materiálů pro latinu, a to jak českých, tak cizojazyčných.

* Tento článek vznikl s podporou projektu UNCE/HUM/016.

Učebnice používané na českých gymnáziích

V jednom z předcházejících čísel *Aurigy* vyšel přehled současného stavu výuky latiny v ČR.¹ Součástí dotazování² provedeného mezi řediteli a učiteli na středních školách, zejména pak na gymnáziích, bylo i téma používaných učebních materiálů. Z výsledků tohoto dotazování vyplynulo, že více než polovina vyučujících používá více než jednu učebnici (vyučující měli možnost zatrhnout jednu či více učebnic, podle nichž vyučují), polovina respondentů navíc odpověděla, že používá jiné materiály (to může znamenat jak další materiály navíc k nějaké již zmíněné učebnici, tak zcela jiné, případně kombinaci učebnic ve výběru s jinými).

Učebnice	počet vyučujících, kteří ji používají	
OERBERG 2011	12	26,1 %
PECH 2005 ⁴	14	30,4 %
SEINEROVÁ 2009[1997] a 2015[1997]	22	47,8 %
ŠPAŇÁR – KETTNER 1993 ⁷	9	19,6 %
Jiná	20	43,5 %
Celkem	77	167,4 %

Tabulka 1: Učebnice používané na gymnáziích v ČR

Z 20 respondentů, kteří uvedli, že používají vlastní materiály, 7 respondentů (15 % z celkového počtu) uvedlo, že si materiály připravují vlastní – vytvářejí si pracovní listy z různých materiálů, 2 respondenti používají knihu *Latinitas viva* Josefa PROSE (1998), po jednom hlase dostaly *Vestibulum* Markéty KLOSOVÉ (1. vydání 1999, 2., přepracované vydání 2004), BLAŽKOVA *Latinská cvičebnice* (1994), *Úvod do lékařské terminologie* autorek MAREČKOVÉ a REICHOVÉ (1. vydání 1986, 7., přepracované vydání 2017), *Latina pro gymnázia* HAKENOVÉ a kol. (1989[1979]), *Latina pro vysoké školy* BREJLOVCE

¹ VANÍKOVÁ 2019.

² Martina Vaníková a Bořivoj Marek rozeslali e-mailem dotazník všem vyučujícím latiny z gymnázií v ČR, o nichž je jim známo, že latinu vyučují. Odpovědi byly sebrány v květnu a v červnu 2017.

a kol. (1972) a dále kombinace učebnic *Lingua Latina per se illustrata* a *Rosaciola* (tj. OERBERG 2011 a BORÝSEK et al. 2012).

V odpovědích se opakovala víceméně obdobná kritika používaných učebnic a nepřekvapivě se ukázalo, že pro vyučující latiny jsou důležité:

1) Přehlednost a organizace gramatické části, tj. logické uspořádání látky, přítomnost přehledových gramatických tabulek a slovníčků, což je v podstatě jediná silná stránka většiny používaných učebnic.

2) Dostatek textů a jejich zajímavost – vyučující si stěžují zejména na neaktuálnost a nezajímavost textů pro studenty.

3) Zábavnost, atraktivita obsahu a vzhledu – ve srovnání s jinými jazykovými učebnicemi jsou učebnice latiny svou grafickou úpravou nmoderní a pro žáky málo atraktivní. Chybí zejména bohatší obrazový materiál, zajímavosti z reálií apod.

4) Realie a literatura, tj. uchopení latiny jako jazyka určitého historického společenství, jehož kultura nás ovlivňuje dodnes.

Rozbor jednotlivých učebnic

Se studenty didaktického semináře, kteří latinu na gymnáziích vyučují nebo vyučovat chtějí, jsme proto provedli detailní rozbor a srovnání zmiňovaných učebnic, s výjimkou učebnice Prosovy, kterou se nám nepodařilo získat.

a) SEINEROVÁ 2009[1997] a 2015[1997]

Tato dvoudílná učebnice latiny vyšla poprvé v roce 1997 jako alternativa obsáhlé učebnice Pechovy (viz dále). V úvodu Seinerová předesílá, že „učebnice se snaží přístupnou formou seznámit zájemce z řad studentů se základy latinského jazyka. Po zvládnutí jejího obsahu by měli být studenti schopni pracovat s originálním latinským textem nejen s pomocí slovníku a měli by se i lépe orientovat v množství cizích slov“. Učebnice má formát a grafické zpracování pracovního sešitu (dva tenké sešity A4), součástí didaktického souboru je rovněž doplňková cvičebnice. Každý díl je rozdělen do 30 lekcí; v prvním díle se probírá latinská morfologie, ve druhém díle syntax. Od 21.

lekce druhého dílu jsou zařazeny ukázky originálních textů antických, středověkých i humanistických autorů. Oba díly učebnice jsou vybaveny slovníčkem latinsko-českým i česko-latinským, přehledy vlastních jmen a zeměpisných názvů a přehlednými tabulkami.

Učebnice³ je založena na memorování tabulek a gramatiky bez důrazu na obecnější znalost systému jako takového a bez zapojování do širších kontextů (nejen jazykových). Téměř úplně chybí realie a zcela chybí vizuální materiály. Gramatika je předkládána formou tabulek a není kladen důraz na kontrastivnost s češtinou a dalšími moderními jazyky. V učebnici je poměrně málo cvičení na upevnění probíraných jevů. Lexikum je probíráno formou seznamu s přímými ekvivalenty bez ilustrací, příkladů a bez propojení s jinými jazyky. Jediným oživením jsou tzv. živá slova na konci každé lekce. Cvičné texty jsou krátké a nepříliš zajímavé. Autentické latinské texty jsou až na konci druhého dílu učebnice, kde jsou také základní informace o jejich autorech.⁴

Silné stránky učebnice:

- + kompletní morfologie i základní syntax ve dvouletém kurzu při dvou hodinách latiny týdně;
- + gramatika nekomplikovaná výjimkami;
- + zvládnutelné množství slovní zásoby;
- + přehledné gramatické tabulky a slovníčky na konci každého dílu;
- + některá zábavnější cvičení formou osmisměrek a křížovek;
- + formát tenkých sešitů;
- + zajímavé originální texty ve druhém díle;
- + drobné medailonky o autorech originálních textů ve druhém díle;
- + snadno dostupná.

Slabé stránky učebnice:

- založena výhradně na analytickém čtení;
- graficky přehledná, ale nezajímavá – v učebnici není jediný obrázek;
- v prvním díle pouze nezajímavé umělé texty;

³ Autorkou následujícího textu je studentka Pavla Taněvová (text mírně upravila MV).

⁴ Konec textu Pavly Taněvové.

- kromě římského kalendáře nepřítomnost reálií;
- velké množství gramatických chyb v umělých latinských textech.

Učebnice je velice oblíbená mezi učiteli pro svou jednoduchost a vhodnou délku pro dvouletý kurz latiny, pro studenty ovšem není zajímavá *per se*.

Z komentářů vyučujících k učebnici Seinerové:

„Jednoduchá, přehledná, dostatek materiálu k procvičení, vhodná pro získání základů (hodinová dotace 2h týdně, pouze 1 rok).“

„+ přehlednost, základní gramatika, dostatek cvičení; – víc citátů.“

„Vyhovuje mi gramatický systém, vadí umělé věty, stále něco o otrocích a pánech, vojácích, občanské práci pro vlast; chybí propojení s reáliemi.“

„Přehledná gramatika mi vyhovuje, úplně chybí reálie, kultura antického světa.“

„Učebnice Seinerové je při nízké hodinové dotaci snadno zvladatelná, dá se doplňovat cvičebnicí, ale sama o sobě má velmi chudou slovní zásobu a příliš jednoduchý výklad gramatiky, krátké texty a málo cvičení.“

b) PECH 2005⁴[1994]

Při nadšeném zavádění latiny na gymnázia po roce 1989 se ukázalo, že je akutní nedostatek aprobovaných učitelů latiny, a panovala rovněž nechuť používat učebnice, které měly v předmluvách Leninovy a Trockého motivační citáty. V roce 1994 tedy vydal novou moderní učebnici Jiří Pech.

Dvoudílná⁵ *Latina pro gymnázia* Jiřího Pecha je nejpodrobnější a nejobsáhlejší středoškolská učebnice latiny na našem trhu. V prvním díle probírá jmennou morfologii kromě zájmen, indikativy a konjunktivy přítomného času a imperfekta, vybrané jevy z pádové syntaxe a číslovky. Gramatický výklad je na konci prvního dílu doplněn také o stručný úvod do metriky a o přehled řeckých a římských božstev. Druhý díl se otevírá kapitolou o perfektu, doplňuje zbylou slovesnou morfologii a zájmena a pokrývá latinskou

⁵ Autorkou následujícího textu je studentka Kristýna Loušová.

syntax včetně souslednosti časů, která je zařazena před vazbami akuzativu/nominativu s infinitivem. V maximální možné míře zařazuje úryvky z klasických i středověkých textů, na kterých si studenti procvičují překlad souvislého textu. V závěru učebnice poskytuje stručný přehled o nejznámějších latinských autorech.

Každá lekce se skládá z několika graficky bohužel velmi nešťastně odlišných oddílů. První část tvoří výklad jednotlivých gramatických jevů s důrazem na metody překladu do češtiny a práci se slovníkem. Výklady jsou poměrně podrobné, což na jednu stranu umožňuje hlubší výklad pro pokročilejší studenty (případně jako pomůcka pro nezkušené učitele, s nimiž se pro tehdejší nedostatek aprobovaných latinářů musel autor vyrovnat, jak sám píše v úvodu učebnice), na druhou stranu znepřehledňuje text a uživatelsky zneprůjemňuje práci. Především kvůli těmto pasážím by vydání velmi prospěl větší formát a barevný tisk, jejichž absence je obecným nedostatkem českých učebnic latiny. Následuje několik oddílů cvičení, z nichž první se soustřeďuje na procvičování morfologie s důrazem na mechanické určování tvarů. Častý je obrat „skloňte hbitě“, bohužel se nenabízí žádná cvičení na doplňování pádových koncovek nebo na překlad českých výrazů do latiny. Následuje textová část, odstupňovaná podle obtížnosti. Oddíl A vždy klade důraz na okřídlená slova a rozšiřuje kulturní obzor studentů, oddíl B přináší jednoduché věty s častým zařazením originálních veršů a oddíl C, určený k hlubšímu studiu, obsahuje originální nebo co nejméně upravené věty bez pomocných dělek, jejichž slovní zásoba není zařazena do slovníčku na konci každé lekce, a nutí tak studenty k samostatné práci se slovníkem. Textový oddíl je obohacován o krátké autentické texty. Materiál pro procvičování překladu z latiny do češtiny je tedy velmi bohatý, ale prostor pro překlad z češtiny do latiny je minimální, a to především v prvním díle učebnice.

Velký výběr cvičení autor nabízí proto, aby umožnil vyučujícím maximálně individuální práci s konkrétní třídou. V současné době může být latina povinný, povinně volitelný i volitelný předmět, vyučuje se s různou hodinovou dotací po 1 až 4 roky a učebnicí se dá procházet podrobně i výběrově. Podle přiloženého časového plánu by mělo být možné oba díly projít během dvou let. V praxi ale tato výběrovost vede ke zmatku především v oblasti slovní zásoby, a to i přes to, že přiložený slovníček je diferencován

podle jednotlivých oddílů. Cvičení jsou velmi hutná a monotónní a jediné oživení představují humoristické ilustrace Pavla Raka.⁶ K učebnici existuje rovněž poměrně zdařilá čítanka PECH 2006.

Silné stránky učebnice:

- + kompletní morfologie i syntax ve dvouletém kurzu;⁷
- + přehledná struktura;
- + přehledové tabulky a slovník;
- + propojení latiny a přejatých slov v češtině, důraz na morfologické souvislosti odvozování;
- + velké množství vět a textů, vč. originálních;
- + živá slova a citáty;
- + mnoho cvičení;
- + skvěle zpracovaný slovníček po každé lekci s přesahy do moderních jazyků;
- + písnička na konci většiny lekcí;
- + možnost samostudia díky detailnímu výkladu všech jevů;
- + metodický návod pro bezradné učitele, vč. návrhu rozvržení hodin;
- + rozšiřující část pro pokročilejší žáky, tedy možnost individualizace výuky i v rámci skupiny.⁸

Slabé stránky učebnice:

- založena výhradně na analytickém čtení;
- mnoho umělých vět na procvičování gramatiky s nezajímavým obsahem;
- slovní zásoba velmi obsáhlá už od první lekce;
- grafická podoba – ač jsou tu a tam zařazeny vtipné ilustrace, celkově je kniha velice přetížena textem a informacemi. Lekce je rozdělena na tolik různých částí a pododdílů, že se v ní nesehná orientace;

⁶ Konec textu Kristýny Loušové.

⁷ To je ovšem pouze teorie – v praxi většinou učitelé za dva roky výuky neproberou ani 1. díl Pechovy náročné a obsáhlé učebnice.

⁸ Pokud učitel používá Pechovu učebnici, je velice snadné individualizovat výuku nadaným studentům. Tyto rozšiřující vsuvky jsou navíc alespoň v textové části velice zajímavé a na žáky působí motivačně. Lze je přitom zcela vynechat, aniž se naruší kontinuita výkladu.

- i přes jasné vyznačení rozšiřujících částí je učebnice příliš hutná a při dotaci dvě hodiny týdně dva roky není v běžné třídě zvládnutelná;
- kromě toho, co se dočte žák ve větách, neobsahuje realie.⁹

Z komentářů vyučujících k Pechově učebnici:

„Pozitivní: texty a organizace slovní zásoby. Negativní: vysoká náročnost...“

„U Pecha postrádám atraktivitu.“

„Klady: systematický, mnoho příkladů a materiálů.“

„Klad: dostatek textů, možnost výběru. Zápor: gramatika v jednotlivých lekcích zbytečně podrobně.“

„I. díl je na zvládnutí docela slušný, ve II. je spousta nezáživých cvičení, která vynecháváme. Obecně by neškodila více přitažlivá a trochu odlehčená forma. Pěkné jsou souvislé texty na témata z mytologie apod.“

„Pro většinu dnešních žáků příliš mnoho gramatiky, kterou těžko zvládají.“

c) OERBERG 2011 a 2010

Dvoudílná dánská učebnice latiny, která si na českých gymnáziích získává stále větší oblibu, vyšla poprvé v roce 1956,¹⁰ později byla radikálně přepracována. Má zcela jedinečný koncept: používá induktivní metodu osvojení jazyka bez nutnosti vysvětlování v mateřském jazyce a překládání. Kniha je tedy napsána výhradně v latině, gramatika i nové lexikum jsou vysvětlovány v latinských glosách po stranách textu, případně pomocí schematických ilustrací. Hlavní předností a zásadním motivačním prvkem v této učebnici je skutečnost, že text jednotlivých kapitol tvoří souvislý příběh, jakýsi „román“ o římské rodině, díky němuž se navíc čtenář nenásilně seznamu-

⁹ V podstatě každou větu však lze oživit výkladem o historii, realii, filozofii či mytologii. Zbývá však poté ještě méně času na procvičování látky.

¹⁰ Pro detailní recenzi této učebnice viz MOUCHOVÁ 2000.

je i s římskými všednodenními reáliemi (rodina, římský dům, škola, vojsko atd.), ve druhém díle (*Roma aeterna*) pak i s římskou historií a literaturou.

Kapitoly učebnice mají jednotnou strukturu: 1. několikastránkový umělý latinský text,¹¹ který je velmi repetitivní, aby si žák (čtenář) zažil jak gramatické struktury, tak novou slovní zásobu, aniž musí cokoli z toho memorovat; 2. gramatická část, v níž je nová gramatika vysvětlena jednoduchým způsobem latinsky (včetně přehledových tabulek); 3. cvičení s opakující se strukturou: doplňování koncovek, doplňování slov do textu, latinské otázky k přečtené kapitole, na něž mají žáci latinsky odpovídat. Součástí knihy jsou také přehledové gramatické tabulky a rejstřík latinských slov s uvedením stran, na nichž se vyskytla.

Gramatika není předkládána dle jednotlivých deklinací a konjugací, jak je v českých učebnicích obvyklé, ale postupuje od nejfrekventovanějších jevů, tj. u jmen se začíná nominativem, posléze akuzativem 1.–3. deklinace a u sloves 3. osobou přítomného času. Poměrně brzy se také začíná s perfektem, které je tak brzy v kontrastu s imperfektem, čímž se Oerbergova učebnice rovněž odlišuje.¹²

K učebnici existuje řada doplňkových materiálů – cvičebnice, rozšiřující texty, jež se dají s žáky dramatizovat, tzv. *Colloquia Personarum* (Rozhovory), zjednodušená originální četba zpracovaná způsobem, jenž žáci znají z učebnice, příručka pro studenty s latinsko-českým slovníčkem i metodická příručka pro učitele.

Silné stránky učebnice:

- + založena na syntetickém čtení (což zároveň nebrání učitelům a žákům využít v případě potřeby metodu čtení analytického);
- + vysoká motivace žáků pomocí zajímavého příběhu;
- + antické reálie zakomponovány do textu;
- + velice jednoduchá, přehledná struktura lekcí;
- + grafické zpracování se spoustou obrázků (ve vydání z r. 2009 již barevných);
- + doplňkové materiály, zejména *Colloquia Personarum*, která studentům

¹¹ V druhém dílu (*Roma aeterna*) je již text sestaven z upravených originálních textů, zejména Liviových.

¹² Srov. níže HAKENOVÁ 1989.

umožňují osvojit si živou podobu latiny díky dramatizaci, a tím lépe uchopit lexikum i gramatické jevy;

- + slovní zásoba je založena na soupisu nejfrekventovanějších slov v dílech římských autorů;
- + snadno dostupná.

Slabé stránky učebnice:

- délka textů, které se v běžné vyučovací hodině nedají stihnout,¹³ roztažují se tedy na několik hodin a postup je velmi pomalý;
- repetitivnost a parafrázování vět zejména v prvních lekcích mohou působit negativně na motivaci studentů;
- učebnice je původně určena dětem kolem 11 let a starším žákům mohou texty připadat poněkud infantilní;
- pomalý postup gramatiky – kniha je napsána původně pro žáky s neflektivním mateřským jazykem, proto se například pády probírají postupně – v jedné lekci pouze nominativ, v další pouze akuzativ atd.; mají-li se dlouhé texty zvládnout, je navíc reálně nutné každou kapitolu probírat poměrně dlouho, čímž se postup dále zpomaluje;
- umělé texty, byť velice zdařilé; tato nevýhoda je vyvážena doplňkovými materiály – sešity s glosovanou četbou originálních děl, na něž ovšem v běžné výuce nezbyvá čas;
- aby se skutečně využily výhody induktivní metody, musí být učitel alespoň v určité míře schopen ovládat latinu aktivně – tj. tvořit otázky, dávat základní pokyny žákům apod.

Z komentářů vyučujících k Oerbergově učebnici:

„Nevyhovuje pomalý postup a rozvláčnost kapitol. Pozdější přístup k některým gramatickým kategoriím. Postrádáme rovněž více kontak-

¹³ Např. vyučující z AG Štěpánská, Praha 1 nám v osobním rozhovoru sdělili, že s žáky obvykle zvládnou probrat 16 kapitol do konce druhého ročníku (učebnici ale doplňují dalšími materiály). Vyučující z Gymnázia Arabská, Praha 6 uvedli, že v prvním roce výuky zvládají se studenty probrat 13–14 kapitol, ve druhém roce, kdy odpadá více hodin, jsou obvykle schopni se dostat do 31. lekce s tím, že některé kapitoly přeskakují, resp. rychle projdou a shrnou.

tu s římskou literaturou. Vyhovuje příběh, přirozenost, atraktivita učebnice, nenásilné podání reálií antického světa.“

„Vyhovuje mi, že učebnice je v latině a vede žáky k samostatnosti a komunikaci v latině, učení latiny je snadnější a zábavnější.“

„Vyhovuje mi zajímavé pojetí učebnice, oceňuji promyšlenost; na překážku je jiné pořadí pádů v gramatických přehledech, než na jaké jsme zvyklí, a zanedbaná slovesná flexe (příliš dlouho se používá jen 3. osoba).“

„Můžeme hned číst a seznamovat se s dějinami, kulturou a reáliemi a minimalizovat latinskou gramatiku.“

„Je nutné jej doplňovat tabulkami a systematikou z jiných zdrojů.“

„Skvělá nenásilná metoda bez nutnosti výkladu gramatiky. Nedostatek: žáci nemají přehled o paradigmatech, která jsou vyžadována v jiném typu studia.“

„Výborná slovní zásoba.“

d) ŠPAŇÁR–KETTNER 1993⁷[1965]

V roce 1965 byla po dlouhé odmlce zavedena povinná tříletá latina na humanitních větvích SVVŠ s dotací 2 vyučovací hodiny týdně. Július Špaňár a Emanuel Kettner sepsali pro tuto nově zavedenou latinu učebnici odpovídající vyučovací struktuře (do té doby si učitelé museli vystačit s prvorepublikovými materiály, které ovšem vznikaly pro latinu vyučovanou mnoho let mnoho hodin týdně).

Učebnice¹⁴ *Latina pro I. – III. ročník středních všeobecně vzdělávacích škol* ve formátu A5 o 470 stranách obsahuje celkem 50 lekcí. Každá lekce začíná několika umělými větami s vyznačenými délkami a doplněnými o slovíčka. Následuje výklad gramatiky a cvičení. Lekce bývají ozvláštněny rubrikou „Živá latinská slova“, „Latinské zkratky“, krátkou četbou umělého textu na zajímavé téma (např.: *De Bohemoslovia*, *De Homeri carminibus*) nebo zjednodušeného textu originálního, případně medailonkem klasické-

¹⁴ Autorem následující části je student Martin Pohl.

ho autora a úryvku v překladu (např.: C. Valerius Catullus: *Bohu roven zdá se mi*). Lekce jsou dostatečně krátké na to, aby je bylo možné probrat v jedné vyučovací hodině – jedna typicky zabírá tři až pět stránek. Učebnice má přehlednou grafickou úpravu, která zahrnuje různou velikost a tučnost písma, předělovací linky a monochromatické obrázky.

Za lekce najdeme literárně-historický přehled řecké a římské literatury a hlavně latinskou četbu (od antiky až po humanismus, již bez vyznačených délek) doplněnou o slovíčka. Za literárními texty následuje krátká kapitola věnovaná epigrafickým nápisům (včetně nápisu na trencínské skále). Celou učebnici uzavírá latinsko-český slovníček a obrazová příloha s primárně římskými reáliemi.¹⁵

Silné stránky učebnice:

- + kompletní morfologie i syntax;
- + velmi přehledná struktura;
- + přehledové tabulky a slovník;
- + propojení latiny a přejatých slov v češtině;
- + propojení s cizími jazyky (francouzština, angličtina, němčina, španělština);
- + přítomnost originálních textů;¹⁶
- + římská literatura a reálie;
- + stručné lekce odpovídající délce vyučovací hodiny;
- + grafické zpracování.¹⁷

Slabé stránky učebnice:

- založena výhradně na analytickém čtení;
- v prvních dvou částech umělé věty na procvičování gramatiky s nepříliš zajímavým obsahem;¹⁸

¹⁵ Konec textu Martina Pohla.

¹⁶ Zejména ve III. části, ale omezeně již v prvních dvou.

¹⁷ Ve své době měla skvělé grafické zpracování – výrazné nadpisy, oddělení jednotlivých oddílů v rámci kapitoly, zvýraznění důležitých částí, v každé kapitole alespoň malá ilustrace (kameje, spony, obrázky z váz atp.), příloha s fotografiemi. V konkurenci moderních jazykových učebnic by sice neobstála, v rámci učebnic latiny však patří mezi ty graficky vydařené.

¹⁸ Ukázky vět: „Budeš-li se dobře učit, budeš pochválen učitelem.“ „Ve válce bylo zničeno mnoho krásných měst.“

- formát knihy – všechny tři části knihy (celkem 470 stran) jsou v jedné vazbě, kniha má velkou hmotnost;
- nedostupná.

Z hlediska současné výuky latiny je tato učebnice často nepoužitelná, protože předpokládá tři roky vyučování – za současného stavu, kdy většina škol vyučuje latinu dva roky, pokud vůbec, by tak žáci probrali právě jen první dvě méně záživné části a ke třetí se nedostali vůbec. Nicméně má příjemně stručné lekce s jednoduchou, velmi přehlednou strukturou.

e) HAKENOVÁ a kol. 1989[1979]

Učebnice¹⁹ *Latina pro gymnázia* od kolektivu autorů pod vedením Aleny Hakenové byla zpracována pro dvouletý nepovinný kurz latiny, poprvé byla vydána ve dvou svazcích v roce 1979, později byla přepracována a nového vydání se dočkala v roce 1989 v SPN Praha. Cílem této učebnice je dle autorů (s. 11) schopnost číst se slovníkem latinské texty a tím si prohloubit znalosti o antice, dále užívat správně slova a odborné termíny latinského původu. Učebnice obsahuje velké množství textů a je koncipována tak, aby byli žáci schopni číst co nejdříve. Z toho důvodu se žáci naučí například nejdříve pouze třetí osoby sloves a nominativ a akuzativ podstatných a přídavných jmen.

Učebnice z roku 1989 ve formátu A5 o 392 stranách obsahuje celkem 40 lekcí, po každých pěti lekcích následuje úsek *Četba*, na konci učebnice najdeme 75 stran doplňkové četby z antických i pozdějších autorů, poznámky k mluvnici a překladu, doporučenou další četbu a slovník. Jedna lekce v učebnici by dle autorů měla být probrána většinou během dvou vyučovacích hodin. Samotná lekce začíná textem, ve kterém se opakuje probrané učivo, pak následuje výklad nové látky (většinou ve dvou částech), cvičení k procvičení probraného učiva a k seznámení s novou slovní zásobou a na konci se nachází text doplněný otázkami, který má sloužit k rozšíření znalostí o antických a jiných reáliích.

¹⁹ Autorkou textu k učebnici A. Hakenové je studentka Markéta Stehlíková.

Učebnice *Latina pro gymnázia* od Hakenové a kol. byla na svou dobu velice pokroková. Autoři v učebnici použili inovativní postupy a jejich metody mohou i dnes posloužit jako dobrá inspirace pro vyučující na gymnáziích. Probrat celou učebnici během dvou let s dotací dvou vyučovacích hodin týdně by bylo velmi obtížné. Lekce jsou totiž poměrně dlouhé a některé obsahují velké množství nové gramatiky a kvůli nedostatku času by bylo nutné (téměř) vynechat oddíly *Četba*. Negativní stránkou této učebnice je ale především neatraktivní vzhled, neboť kniha není barevná a neobsahuje téměř žádné ilustrace, a rovněž její nedostupnost na trhu.

Silné stránky učebnice:

- + kompletní morfologie i syntax;
- + přehledové morfologické tabulky i slovník (pouze latinsko-český);
- + propojení latiny a přejatých slov v češtině;
- + založena na analytickém čtení;
- + antické reálie zakomponovány v textech, zdůrazněny otázkami v češtině, které pomáhají studentům propojit dosavadní znalosti s informacemi v textu, případně znalosti rozšířit;
- + každá lekce uvozena textem pro zopakování;
- + gramatika se probírá dle frekvence jevů v textech (tj. např. 3. osoba sloves se probírá dříve než 1. a 2.);
- + důraz na schopnost vyvodit jazykové jevy, popisovat je a srovnávat;
- + zjednodušené originální texty.

Slabé stránky učebnice:

- nepřítomnost slovníčku v jednotlivých lekcích;
- pro dvouletý kurz příliš rozsáhlá (ale lze krátit výběráním pouze některých textů v jednotlivých lekcích);
- grafická úprava;
- verze z roku 1989 je objemná;
- nedostupná.

f) KALIVODA 2013

Učebnice Jana Kalivody má zcela jedinečný koncept. Poskytuje souvislý výklad morfologických i syntaktických jevů, které ilustruje na latinských rče-

ních, citátech a živých slovech. U každého citátu je uvedena příslušná slovní zásoba, není tedy v podstatě nutné používat slovník. Na konci učebnice je pak souhrnný latinsko-český slovníček a kompletní gramatické tabulky.

Sám autor uvádí, že učebnice je určena pro samostudium a klade si za cíl studenta seznámit se základy latinské gramatiky tak, aby byl schopen samostatně četby jednodušších latinských textů nebo pokračoval studiem podrobnější učebnice (s. 100). Vzhledem k absenci cvičení a delších textů je pro skupinovou výuku sama o sobě nevhodná, ale mohla by dobře posloužit jako inspirace pro zajímavé uvedení žáků do nové gramatické struktury nebo jako příhodné doplnění latinských citátů k ní.²⁰

Silné stránky učebnice:

- + velmi zajímavé originální věty, rčení;
- + slovní zásoba přímo na potřebných místech;
- + formát tenkého sešitu.

Slabé stránky učebnice:

- absence cvičení;
- absence delších textů;
- sama o sobě nevhodná pro systematickou, zejména skupinovou výuku.

g) BORÝSEK et al. 2012

Rosaciola není klasická učebnice – jedná se o doprovodný pracovní sešit k filmu *Rosaciola*, který vznikl jako hříčka pro pobavení studentů a milovníků latiny a antiky, nikoli jako pomůcka k systematické výuce jazyka. Pracovní sešit spolu s příručkou pro učitele (*Liber magistrī*) pak vznikly jako jakýsi pilotní projekt, jak by mohla vypadat atraktivní moderní učebnice latiny – jednotlivé kapitoly vycházejí z kapitol filmových, dohromady tedy tvoří příběh, který je atraktivní, vtípný a plný aluzí na antické reálie, literaturu a kulturu. V každé kapitole pracovního sešitu je navíc mnoho netradič-

²⁰ Stručné recenze této učebnice jsou k nalezení na adrese: https://www.cupress.cuni.cz/ink2_ext/index.jsp?include=podrobnosti&id=216956

ních cvičení, např. cvičení poslechová, která jsou jinak v latinských učebnicích nevidaná, ale i křížovky, doplňování popisků k obrázkům, zakreslování událostí do časové osy, mytologické hádanky apod. Pracovní sešit je vytištěn barevně na kvalitním papíře, má velmi svěží a přehlednou grafickou úpravu, je bohatě ilustrován. Součástí výkladu je kromě gramatického rozboru také výklad reálií, literatury, mytologie a dějin. Zůstalo však bohužel pouze u tohoto pilotního projektu – autorský tým doposud nevytvořil v obdobném formátu učebnici, která by byla určena pro systematickou výuku jazyka od základů.

Silné stránky učebnice:

- + pěkná grafická úprava, množství obrázků a barev;
- + navázaná na velmi zajímavý a vtipný audiovizuální materiál;
- + originální, zábavná cvičení – poslechová cvičení, hádanky, křížovky apod.;
- + velký důraz na rozšiřování povědomí o antických reáliích, historii a kultuře;
- + slovníček u každé lekce;
- + formát tenkého sešitu.

Slabé stránky učebnice:

- zcela nesystematická, nevhodná pro běžnou výuku, vhodná k oživení pro středně pokročilé studenty.

Závěr

Z rozboru dostupných učebnic latiny jasně vysvítá, proč vyučující latiny na českých gymnáziích tak často používají kombinace různých materiálů a již dlouho volají po učebnici graficky i obsahově atraktivní pro dnešní studenty, vhodné pro dvouletý kurz latiny. Velké naděje v tomto smyslu vzbuzuje chystaná učebnice Marcely Slavíkové, jejíž pracovní verzi jsme měli možnost si na semináři prohlédnout, neboť se jej účastnila absolventka gymnázia, na němž Marcela Slavíková učí. Stěžejním prvkem učebnice jsou umělé nebo zjednodušené originální texty, jejichž zajímavý obsah žáky motivuje a seznamuje je s římskou historií a reáliemi. Přitom se však nerezignuje na

důkladné znalosti gramatiky včetně syntaxe, aby byli žáci schopni na konci dvouletého kurzu číst jednodušší originální texty. Více o chystané učebnici Marcely Slavíkové zatím nebudeme prozrazovat.

Literatura

- BLAŽEK, F. *Latinská cvičebnice* (2 díly). Plzeň: Veset 1994.
- BORÝSEK, M. et al. *Rosaciola: liber discipuli*. Dolní Břežany: Scriptorium 2012.
- BREJLOVEC, J. a kol. *Latina pro vysoké školy*. Praha: SPN 1972.
- HAKENOVÁ, A. a kol. *Latina pro gymnázia: dvouletý nepovinný kurs*. Praha: SPN 1989[1979].
- KALIVODA, J. *Verba docent, exempla trahunt. Učebnice latiny pro samostatné studium na základě latinských citátů, živých slov a rčení*. Praha: Karolinum 2013. (Výtahy z recenzních posudků dostupné na stránkách nakladatele: https://www.cupress.cuni.cz/ink2_ext/index.jsp?include=podrobnosti&id=216956 [poslední přístup 5. 6. 2020].)
- KLOSOVÁ, M. *Vestibulum* (2. přepracované vydání). Praha: Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy 2004²[1999].
- Marečková, E. – Reichová, H. *Úvod do lékařské terminologie. Základy latiny s přihlédnutím k řečtině*. Brno: Masarykova univerzita 2017⁷[1986].
- MOUCHOVÁ, B. Učebnice latiny Hanse H. Orberga po půl století existence. *Auriga – ZJKF* 42, 2000, 60–63.
- OERBERG, H. *Lingua Latina Per Se Illustrata. Pars I: Familia Romana*. Focus Publishing – R. Pullins & Co. 2011.
- OERBERG, H. *Lingua Latina Per Se Illustrata. Pars II Roma aeterna*. Montella: Edizioni Accademia Vivarium novum 2010.
- PECH, J. *Latina pro gymnázia I, II*. Praha: Leda 2005⁴[1994].
- PECH, J. *Latinská čítanka*. Praha: Leda 2006.
- PROS, J. *Latinitas viva*. Boskovice: Albert 1998.
- SEINEROVÁ, V. *Latina pro střední školy, I. část*. Praha: Fortuna 2009[1997].
- SEINEROVÁ, V. 2015. *Latina pro střední školy, II. část*. Praha: Fortuna 2015[1997].
- SEINEROVÁ, V. *Cvičebnice latiny pro střední školy*. Praha: Fortuna 2000.
- ŠPAŇÁR, J. – KETTNER, E. *Latina pro gymnázia*. Praha: SPN. 1993⁷[1965 pod názvem *Latina pro I. – III. ročník středních všeobecně vzdělávacích škol*].

VANÍKOVÁ, M. Současný stav výuky latiny v ČR. *Auriga – ZJKF 61/2*, 2019, 97–108.

Mgr. Martina Vaníková, Ph. D., Ústav řeckých a latinských studií, nám. J. Palacha 2, 116 38, Praha 1.
martina.vanikova@ff.cuni.cz

Bc. Cyril Kubát, Ústav řeckých a latinských studií, nám. J. Palacha 2, 116 38, Praha 1.
cyrdavole@gmail.com

Bc. Kristýna Loušová, Ústav řeckých a latinských studií, nám. J. Palacha 2, 116 38, Praha 1.
kristyna.lousova@gmail.com

Bc. Martin Pohl, Ústav řeckých a latinských studií, nám. J. Palacha 2, 116 38, Praha 1.
pohl.martin@email.cz

Bc. Markéta Stehlíková, Ústav řeckých a latinských studií, nám. J. Palacha 2, 116 38, Praha 1.
maky.slezakova@gmail.com

Bc. Pavla Taněvová, Ústav řeckých a latinských studií, nám. J. Palacha 2, 116 38, Praha 1.
pavlatan@seznam.cz

JINÉ / ALIA

ZPRÁVY / MISCELLANEA

Magisterské diplomové a disertační práce z klasické filologie, klasické archeologie, starověkých dějin, mediteránních studií, latinské medievistiky a neogrecistiky obhájené na českých a slovenských univerzitách v roce 2018/2019

I.

FF UK v Praze – Ústav řeckých a latinských studií
(připravil Jan Souček)

Magisterské diplomové práce

Autor: MARTIN MASLIŠ

Název: *Izolované nominálne tvary v starej gréčtine*

Vedoucí práce: Mgr. Ján Bakyta, Ph.D.

Obor: řecká antická filologie

Počet stran: 69

Synchrónne izolované lexémy nie sú hovoriacimi zaraditeľné do derivačnej rodiny geneticky príbuzných lexém, čo v procese akvizície sémantiky slov sťažuje správne mapovanie významu z kontextu na jazykový znak. Na základe tohto predpokladu je v práci na materiále starej gréčtiny testovaná hypotéza o tendencii izolátov podliehať sémantickej reanalýze. Argumentácia sa opiera o predpokladanú informačnú štruktúru v mentálnom lexikóne hovoriacich a o špecifiká akvizície slovných významov, resp. o moment

reanalýzy, ktorá sa diachrónne prejaví ako zmena významu. Lexémy z data-setu vygenerovaného na základe navrhutej metódy sú podrobené filologickej analýze s cieľom popísať mechanizmus sémantickej zmeny pre izoláty i transparentné slová.

Autor: VOJTĚCH PELC

Název: *Textově argumentační strategie v konfesijní polemice Racka Doubravského*

Vedoucí práce: PhDr. Martin Svatoš, CSc.

Obor: latina

Počet stran: 77

Práce se zabývá textově argumentačními strategiemi v protiluterské polemice *Ad libellum Martini Lutheri de instituendis ministris ecclesiae accepti relatione* (1525) českého právníka a humanisty Racka Doubravského. V prvních čtyřech kapitolách se věnuje kulturně-historickému kontextu rané fáze luterské reformace, definuje rysy polemického žánru a na příkladech ilustruje konstituování protiluterského polemického diskurzu v 10. a 20. letech 16. století v Evropě i v Čechách. Jádro práce tvoří pátá kapitola, předkládající konkrétní ukázky jednotlivých argumentačních strategií, jako je útok ad personam, užívání věroučných argumentů ad.

Disertační práce

Autor: MICHAL CTIBOR

Název: „*Quid bello Punico secundo?*“ *Přehodnocení výpovědí tradičně editovaných jako „Quid?“ v klasických latinských textech*

Vedoucí práce: doc. Mgr. Lucie Pultrová, Ph.D.

Obor: klasická filologie

Počet stran: 198

Práce se zabývá latinskou neslovesnou uvozovací konstrukcí „*Quid X?*“ (ekvivalentní čes. „A co X?“ nebo angl. „What about X?“) a jejím editováním v klasických latinských textech: hlavní hypotézou práce je, že tato konstruk-

ce je ve stovkách případů zaměňována za jednoslovnou konstrukci „Quid?“. První část práce se na podporu této hypotézy snaží předložit argumenty formální, funkční i historické a popsat další neslovesné konstrukce začínající slovem *quid*, které mohou být za uvozovací konstrukci „Quid X?“ zaměňovány. Neschopnost editorů úspěšně od sebe odlišovat různé konstrukce se slovem *quid* je zapříčiněna několika objektivními faktory, z nichž jedním je také skutečnost, že tato konstrukce a její – v několika ohledech velmi specifické – chování není popsáno v literatuře. Absence tohoto popisu je pravděpodobně sama zase zapříčiněna podceňováním a přehlížením drobných neslovesných výpovědí. Druhá a třetí část práce se proto snaží doplnit chybějící podrobný popis konstrukce a analyzovat, proč v gramatikách tento popis chybí.

Autor: EVA POPELKOVÁ

Název: *Les tragédies de Sénèque et leur réception dans le théâtre jésuite scolaire de la province tchèque aux XVIIe et XVIIIe siècles (1623–1773) / Senekovy tragédie a jejich recepce v latinském školském jezuitském dramatu české provincie v 17. a 18. století (1623–1773)*

Vedoucí práce: Mgr. Martin Bažil, Ph.D.

Obor: klasická filologie

Počet stran: 300

Studie recepce Senekových tragédií ve školském jezuitském divadle české provincie se zaměřuje na tři aspekty: popis fungování a zobrazení vášní; pedagogický aspekt spojený s postavou tyрана, se zřetelem k ženským postavám; a obraz antických bohů. Výzkum je založen na srovnání textů Senekových tragédií a jezuitských školských her. Korpus tvoří tři části: tištěné hry Karla Kolčavy; hry Arnolda Engela, které byly inscenovány; hry spojené se sv. Janem Nepomuckým, které neměly jiné ambice než školní představení. Studii samotné předchází přehled bádání o senekovské recepci v raně novověké Evropě, úvod do problematiky jezuitského divadla a představení zkoumaného korpusu.

II.

FF UK v Praze – Ústav pro klasickou archeologii
(*připravila Lenka Vacinová*)

Magisterské diplomové práce

Autor: STANISLAV HORÁČEK

Název: *Entanglement a Nestorův pohár*

Vedoucí práce: doc. PhDr. Peter Pavúk, Ph.D.

Obor: klasická archeologie

Počet stran: 85

Práce je zaměřena na uchopení archeologické teorie a možnost jejího vědomého začlenění do věcné archeologické praxe. V první řadě je prostor věnován snahám porozumět postmodernímu způsobu uvažování o archeologii, zejména ve spojení s postprocesualistickým proudem a jmény I. Hoddera, M. Shankse či Ch. Tilleyho a dalšími interdisciplinárními teoriemi, stojícími mimo zřetelné hranice archeologie. Jádrem první části práce je kritická analýza teorie entanglementu, ve druhé části se autor snaží aplikovat tuto teorii na konkrétní artefakt, jímž je tzv. Nestorův pohár z Pithékússai.

Autor: MIROSLAV KEŠNER

Název: *Proměna císařského portréty ve 3. a 4. století*

Vedoucí práce: doc. PhDr. Jiří Musil, Ph.D.

Obor: klasická archeologie

Počet stran: 177

Námětem práce jsou římské císařské portréty 3. a 4. století n. l. v sochařství a mincovním materiálu. Autor podává stručný nástin historického vývoje a v hlavní části práce sleduje politické, společenské, ekonomické a náboženské vlivy, které mohly ovlivnit vzhled portrétů jednotlivých císařů. Zaměřuje se rovněž na možný vliv vládní propagandy na vzhled jak portrétů, tak i na zobrazení konkrétních personifikací na rubních stranách mincí.

Autor: JAN KOCNA

Název: *Vývoj obchodních stezek Maky v období helénistických říší a na počátku principátu*

Vedoucí práce: doc. PhDr. Ladislav Stančo, Ph.D.

Obor: klasická archeologie

Počet stran: 138

Řešitel ve své práci provádí na základě dostupných pramenů písemných i archeologických analýzu systému fungování obchodních cest napříč Arabským poloostrovem v období od 3. stol. př. n. l. do první poloviny 1. stol. n. l., počínaje sférou vlivu Nabatejců při Akabském zálivu a pobřeží Rudého moře na severu a konče státními útvary Sabejců v Hadramautu a Ománu na jihu a jihovýchodě. Výsledkem práce je přehledný systém dálkového obchodu a jeho fungování v rámci helénistického i perského světa a jeho transformace v závislosti na politickém vývoji.

Autor: LUKÁŠ KOVÁČIK

Název: *Exotické kočkovité šelmy v římské říši: jejich symbolika a význam*

Vedoucí práce: doc. PhDr. Jiří Musil, Ph.D.

Obor: klasická archeologie

Počet stran: 78

Práce je věnována symbolice a významu exotických kočkovitých šelem v různých oblastech římské říše. První část práce se zabývá všeobecně kočkovitými šelmami jakožto živočišným druhem a jejich předpokládaným výskytem na území římské říše v době jejího největšího rozmachu. V hlavní části autor analyzuje využití či uplatnění kočkovitých šelem v různých oblastech tehdejšího života, zejména v umění, pohřebním kontextu či v oblasti lidových zábav atd., jak v římském prostředí, tak i v sousedních kulturách. Závěrečná část práce je věnována archeologickým nálezům přímo souvisejícím s těmito šelmami.

Disertační práce

Autor: LENKA VÁČINOVÁ

Název: *Ikonografie provinění a trestu v řeckém a římském výtvarném umění se zvláštním přihlédnutím k ženským brdinkám*

Vedoucí práce: prof. PhDr. Jan Bouzek, DrSc.

Obor: klasická archeologie

Počet stran: 223

Východiskem práce je otázka vzniku scény *potrestání Tarpeie* v římském výtvarném umění. Na základě analýzy relevantních výjevů v řeckém a etruském ikonografickém materiálu autorka definuje komplexní soubor obecněji platných výtvarných konvencí vztahujících se k zobrazení potrestání mytologických provinilců překračujících lidské i božské zákony a dochází k závěru, že základní kompoziční schéma i dílčí detaily scény *potrestání Tarpeie* jsou plně v souladu s řeckou a etruskou ikonografickou tradicí a že byly převzaty na základě konkrétních obsahových paralel. Závěrečná část práce je věnována využití těchto scén v souvislosti s politickou propagandou.

III.

PedF UK v Praze – Katedra dějin a didaktiky dějepisu (připravila Jana Keparťová)

Magisterská diplomová práce

Autor: DAVID KRÁL

Název: *Císař Claudius v beletrii a filmu*

Vedoucí práce: doc. PhDr. Jana Keparťová, CSc.

Obor: dějepis

Počet stran: 113

Práce se zabývá dvěma romány z pera Roberta Gravesa *Já, Claudius* a *Claudius bůh a jeho žena Messalina* a jejich seriálovou adaptací z produkce britské stanice BBC, která vznikla roku 1976. Prvá část práce se věnuje antickým

autorům, z nichž R. Graves čerpal (Suetonius, Tacitus aj.), a také císařům, kteří v dané době vládli. V další části autor srovnává oba romány s historickými prameny a dospívá k závěru, že R. Graves přebíral i úhel pohledu antických historiků. Dále se práce zabývá využitím filmu ve výuce obecně a obsahuje také návrh hodiny, ve které by mohl být zkoumaný seriál využit.

IV.

FF MU v Brně – Ústav klasických studií (připravila Jitka Erlebachová)

Magisterské diplomové práce

Autor: ZUZANA DZURILLOVÁ

Název: *Grécky pikareskný román 19. storočia*

Vedoucí práce: Mgr. Nicole Votavová Sumelidisová, Ph.D.

Obor: novořecký jazyk a literatura

Počet stran: 109

Práca sa zaoberá pôvodom, historickou podmienenosťou vzniku pikareskného subžánru a jeho recepciou v gréckej literatúre 19. storočia. Cieľom práce je z hľadiska subžánrovej klasifikácie správne kategorizovať tri grécke romány z 19. storočia na základe špecifických znakov príznačných pre subžánre pikareskný román. Predmetom analýzy sú diela *Ο Πολυπαθής* (1839) Grigoria Paleologa, *Ο Πίθηκος Ξοῦθ ἢ Τὰ ἦθη τοῦ αἰῶνος* (1848) Iakova Pitsipia a dielo *Ἡ Πάπισσα Ἰωάννα* (1866) Emanuila Roidisa. Predmetom bádania sú taktiež motívy a pohnútky, ktoré gréckych románopiscov 19. storočia viedli k tvorbe diel s pikaresknou povahou.

Autor: ONDŘEJ HOMOLKA

Název: *Doprava v jižním a východním Středomoří v pozdní antice*

Vedoucí práce: Mgr. Marek Meško, M.A., Ph.D.

Obor: dějiny starověku

Počet stran: 88

Práce se věnuje měnící se efektivitě námořní a pozemní dopravy v pozdní antice v jižním a východním Středomoří a vlivu těchto změn na užívané nosiče tekutého zboží.

Autor: GABRIELA KLIMSZOVÁ

Název: *Aëtius a Attila ve filmové tvorbě*

Vedoucí práce: doc. PhDr. Jarmila Bednaříková, CSc.

Obor: dějiny starověku

Počet stran: 76

Cílem této práce je porovnání dvou filmů o Attilovi (z r. 2001 a r. 1954) s antickými prameny. Práce je zaměřena na dvě hlavní postavy, a to hunského krále Attilu a západořímského vojenského velitele Flavia Aëtia. Srovnání filmů je provedeno na základě vybraných scén (historických událostí), které jsou obsaženy v obou filmech. Práce se rovněž věnuje dobovým poměrům, a to na základě antických autorů i sekundární literatury.

Autor: JAKUB KNOBLOCH

Název: *Vnitřní zpravodajská služba pozdně římské říše*

Vedoucí práce: doc. PhDr. Jarmila Bednaříková, CSc.

Obor: dějiny starověku

Počet stran: 73

Práce se věnuje úředníkům *agentes in rebus*, kteří sloužili v pozdní antice jako tajná policie vládnoucím císařům. Primárním cílem práce je zmapovat činnost těchto úředníků, zejména tzv. *curiosi*, kteří jsou zkoumáni na základě pramenů úřední proveniencí a dobových narativních pramenů. Práce sleduje i jejich roli jako činitelů vnitřní zpravodajské služby, případně tajné policie.

Autor: RADKA MICHÁLKOVÁ

Název: *Ethical Values in the Roman Principate: the Case of the Princesps*

Vedoucí práce: Mgr. et Mgr. Markéta Melounová, Ph.D.

Obor: dějiny starověku

Počet stran: 85

Cílem práce je přinést nové informace o tom, jak Římané v období principátu vnímali ctnost, a to zejména prostřednictvím srovnání četnosti výskytu vybraných jedenácti ctností ve čtyřech literárních dílech z daného období, konkrétně: *Dialogus de oratoribus* a *De vita et moribus Iulii Agricolae* P. Cornelia Tacita, Suetoniovo dílo *De vita Caesarum* a *Panegyricus* Plinia Mladšího. Práce se také pokouší zmapovat hlavní vlivy, které mohly mít na vnímání ctnosti očima vybraných autorů dopad, jako např. specifika jejich literárního stylu, jejich osobní životní zkušenosti či dobové společenské konvence.

Autor: MAREK MIKUŠEC

Název: *Analýza obrazu životných postojov v diele Q. Horatia Flacca*

Vedoucí práce: doc. Mgr. Katarina Petrovičová, Ph.D.

Obor: latinský jazyk a literatura

Počet stran: 67

Práca skúma názorovú ideológiu v Horatiovom diele z dvoch aspektov: jedným je Horatiov vzťah k cisárovi, druhým sú jeho filozofické názory na vzťah medzi epikureizmom a stoicizmom a na myšlienky v zmysle *carpe diem* a *aurea mediocritas*. Cieľom je vytvoriť obraz morálnych a politických hodnôt básnika. V rámci výskumu bolo zistené, že Horatius mal k cisárovi Augustovi a k Rímu pozitívny vzťah, čo vyvracia pohľad mnohých na Horatia ako politického oportunistu. Hlavné znaky jeho tvorby sú prispôboivosť a premenlivosť, čo sa prejavuje aj na tom, ako často spájal epikurejské a stoické myslenie.

Autor: KLÁRA MODLÍKOVÁ

Název: *Analýza výuky antické literatury na gymnáziách*

Vedoucí práce: doc. Mgr. Katarina Petrovičová, Ph.D.

Obor: učitelství latinského jazyka a literatury pro střední školy

Počet stran: 170

Práce se zaměřuje na výzkum didaktické reality v oblasti antické literatury v hodinách českého jazyka a literatury na čtyřletých gymnáziích a vyšším stupni gymnázií šestiletých a osmiletých. Z širšího hlediska jde o snahu zjistit postavení antické literatury v diskurzu současného školství a ve všeobecném rozhledu vzdělané a vzdělávané veřejnosti. Jádrem práce je analýza dat získaných dotazníkovým šetřením mezi gymnaziálními učiteli a žáky či absolventy, dále jsou zkoumány školské dokumenty (RVP, ŠVP, státní maturity) a učebnice a čítanky. Důraz je kladen na rozsah a metody výuky a na obsah hodin.

Autor: MILAN NOVOTNÝ

Název: *Héraklés ve spise Fiore d'Italia od Guidona da Pisa*

Vedoucí práce: doc. Mgr. Irena Radová, Ph.D.

Obor: mediteránní studia

Počet stran: 75

Práce si klade za úkol postihnout proměny mýtu o Hérakleovi v historicko-mytologické kompilaci *Fiore d'Italia* od italského středověkého autora Guidona da Pisa. Obraz hrdiny v Guidonově pojetí je porovnáván s vybranými díly klasických antických autorů. S ohledem na morální intenci díla se práce zabývá i hérakleovskými prvky v *Božské komedii* od Danta Alighieriho.

Autor: LIBOR PRUŠA

Název: *Aitia v epose Apollónia Rhodského ve vztahu k Ptolemaiovcům*

Vedoucí práce: doc. Mgr. Irena Radová, Ph.D.

Obor: klasický řecký jazyk a literatura

Počet stran: 86

Práce se zabývá aitii v eposu Apollónia Rhodského a zkoumá, zda se v nich objevují zmínky o místech zájmu pro Ptolemaiovcé nebo odkazy na dynastii samotnou.

Autor: KRISTÍNA RAŠLOVÁ

Název: *Etruská kultúra v rímskej historiografii*

Vedoucí práce: Mgr. et Mgr. Markéta Melounová, Ph.D.

Obor: dějiny starověku

Počet stran: 98

Práce sa zameriava na zodpovedanie otázok týkajúcich sa pohľadu vybraných latinsky a grécky píšucich autorov na Etruskov, konkrétne ich expanziu, vzťahy k susedným kultúram a morálku či zvyky. Práca analyzuje vybrané latinské či grécke historiografické (a iné) pramene, identifikuje problematické časti a následne ich komparuje s archeologickým materiálom.

Autor: KLÁRA SCHMIDOVÁ

Název: *Recepte mýtu o Argonautech ve vybrané španělské literatuře*

Vedoucí práce: doc. Mgr. Irena Radová, Ph.D.

Obor: mediteránní studia

Počet stran: 68

Práce se zaměřuje na recepci antického mýtu o Argonautech ve vybrané španělské literatuře. Hlavním cílem práce je analýza románu *Los Argonautas* (1914) od španělského spisovatele Blasca Ibáñeze. Důraz je kladen především na postihnoutí proměny původního antického mýtu ve španělské literatuře.

Autor: PELAGAIJA SOUKUPOVÁ

Název: *Postavení ženy v raném křesťanství*

Vedoucí práce: doc. PhDr. Jarmila Bednaříková, CSc.

Obor: dějiny starověku

Počet stran: 83

Cílem práce je představit postavení žen v době raného křesťanství. Po stručném historickém úvodu, který mapuje ženskou otázku od pravěku až do doby helénismu, se pozornost obrací na působení žen v rámci Ježíšova a Pavlova hnutí. Práce se rovněž pokouší odpovědět na otázku, kdy a proč došlo

k tomu, že ženy začaly být zatlačovány z veřejného působení v rámci prvotní církve.

Autor: JAKUB ŠILER

Název: *Petronius Maximus – patricius a císař*

Vedoucí práce: doc. PhDr. Jarmila Bednaříková, CSc.

Obor: dějiny starověku

Počet stran: 77

Cílem práce je podat podrobný popis osobního a profesního života patricia a císaře západořímské říše Petronia Maxima. Práce se rovněž věnuje jeho stavební a zákonodárné činnosti a stanovuje míru jeho přičinění na vraždách císaře Valentiniana III. a římského vojevůdce Flavia Aëtia. Autor vychází zejména z děl autorů římského západu i východu, jejichž informace jsou podrobeny srovnání.

Autor: VERONIKA ŠODKOVÁ

Název: *Současná kyperská poezie a časopis Cadences: pohled na kyperský konflikt a jeho důsledky*

Vedoucí práce: Mgr. Nicole Votavová Sumelidisová, Ph.D.

Obor: mediteránní studia

Počet stran: 115

Práce představuje přístup současných autorů k aktuálnímu stavu Kypru a jeho historickému vývoji ve 2. polovině 20. století. Analýza zahrnuje čtrnáct básní třinácti autorů kyperského i nekyperského původu, vybraných z posledních čtyř vydání literárního časopisu *Cadences: A journal of literature and arts in Cyprus*, vydávaným v Nikosii. Cílem práce je za pomoci motivické analýzy popsat způsob, jakým vybraní autoři ke kyperskému konfliktu a jeho následkům v současnosti přistupují. Analýzy jsou zasazeny do širšího kontextu kyperské literatury 2. poloviny 20. století.

Autor: MICHAELA TSIMA

Název: *Realistické prvky v řeckém romantickém románu (P. Soutsos, A. Soutsos, G. Paleologos)*

Vedoucí práce: Mgr. Nicole Votavová Sumelidisová, Ph.D.

Obor: novořecký jazyk a literatura

Počet stran: 91

Práce se zabývá romantickým románem krátce po založení novodobého řeckého státu, konkrétně románem Leandros Panagiotise Soutsose, Psanec z roku 1831 Alexandra Soutsose a Malíř Grigorise Paleologose. Cílem práce je na pozadí romantického příběhu v jednotlivých výše uvedených románech identifikovat realistické prvky.

Disertační práce

Autor: HANA BOHRNOVÁ

Název: *Knížecí zrcadla v Byzanci: poradní literatura komnenovského období*

Vedoucí práce: doc. Mgr. et Mgr. Markéta Kulhánková, Ph.D.

Obor: novořecký jazyk a literatura

Počet stran: 115

Práce je věnována dvěma otázkám spojeným s byzantskou literaturou. Nejprve autorka analyzuje korpus poradních textů určených mladému urozenému muži (tzv. knížecí zrcadla) a zabývá se především těmi, které se vztahují k vládě Alexia I. a Ioanna II. Komnenů. Druhým úkolem je pak po pečlivé analýze každého díla tohoto korpusu s přihlédnutím k jeho literární formě, obsahu, účelu vzniku, vztahu mezi autorem a příjemcem i historického pozadí při jeho sepsání detekovat změny v obrazu ideálního panovníka v literárních pramenech z doby vlády prvních dvou komnenovských císařů.

Autor: KRISTÝNA KNAPKOVÁ

Název: *Korais a Gazis: jejich činnost na pozadí periodika Logios Ermis*

Vedoucí práce: Mgr. Bc. Kateřina Bočková Loudová, Ph.D.

Obor: novořecký jazyk a literatura

Počet stran: 108

Práce se pokouší popsat a porovnat nepopiratelný přínos dvou řeckých osvícenských intelektuálů pro rozvoj řecké kultury, zejména jejich zásluhy o vydávání periodik, publikování různě zaměřených odborných knih a zakládání novodobých škol a knihoven. Je prvním pokusem o komparaci jejich životního poslání a pozdějšího odkazu. Práce proto přináší důkladné srovnání různých oblastí jejich aktivit, ukazuje shody jejich zájmů a názorů i rozdílné postoje.

Autor: JANA MALANÍKOVÁ

Název: *Tributní lidová shromáždění římské republiky: na příkladu normotvorného procesu shromáždění lidu (concilium plebis)*

Vedoucí práce: doc. PhDr. Jarmila Bednaříková, CSc.

Obor: dějiny starověku

Počet stran: 255

Práce se zabývá „nejdemokratičtější“ typem lidového shromáždění římské republiky v letech 471–52 př. n. l. Prostřednictvím rekonstrukce a důkladného studia jeho normotvorného procesu a výsledných norem posuzuje míru zapojení *populus Romanus* do procesu rozhodování a řízení římské republiky, a tím také hodnotí podíl demokratického prvku smíšeného státního zřízení římské republiky. Závěry práce se opírají především o analýzy provedené pomocí metody historické statistiky.

IV.

FF UP v Olomouci – Katedra klasické filologie (připravila Ivana Koucká)

Magisterská diplomová práce

Autor: VÁCLAV JAKUBÍČEK

Název: *Anekdoty v latinské literatuře mezi pozdní antikou a humanismem*

Vedoucí práce: doc. PhDr. Lubor Kysučan, Ph.D.

Obor: latinská filologie

Počet stran: 89

Práce stručně hodnotí vývoj anekdoty v latinské literatuře a poté se zaměřuje na transformaci žánru od pozdní antiky do raného humanismu. Definuje také pojem anekdota a obsahuje příklady různých druhů anekdot podle zkoumaných období. Jednotlivé druhy anekdot uvádí i ve vlastním českém překladu. Autor práce se věnuje i jejich rozboru a zařazení.

V.

FF TU v Trnave – Katedra klasických jazykov (přípravila Erika Juríková)

Magisterská diplomová práce

Autor: MICHAELA HOLKOVIČOVÁ

Název práce: *Preklad vybranej časti diela Františka Kaziho Historia Regni Hungariae*

Vedoucí práce: Mgr. Nicol Sipekiová, Ph.D.

Obor: klasické jazyky – latinská medievalistika a neolatinistika

Počet stran: 63

Práca je prekladom a analýzou vybranej časti barokového diela jezuitu Františka Kaziho. Ten pôsobil v 18. storočí ako profesor na historickej Trnavskej univerzite a prácu o dejinách Uhorského kráľovstva vydal v trnavskej akademickej tlačiarňi v roku 1749. Autorka si vybrala časti inak rozsiahleho historického diela, ktoré opisujú turecké plienenie na území dnešného Maďarska a Slovenska. Úvodná kapitola sa zamerala na životné osudy a tvorbu Františka Kaziho. Gramaticko-obsahovému rozboru sa autorka venuje v osobitnej časti práce, v ktorej analyzuje vybrané gramatické javy charakteristické pre latinčinu 18. storočia používanú v Uhorsku.

RECENZE / CENSVRAE LIBRORVM

CHRISTIAN LAES – VILLE VUOLANTO (eds.), *Children and Everyday Life in the Roman and Late Antique World*. London – New York: Routledge 2017. 390 s.

Uvedená publikace je jedním z nejnovějších výsledků bádání o historii dětství v římském světě. Jejím cílem je vnést do bádání nový směr pomocí nových přístupů a otázek s využitím metod interdisciplinárního studia. Kniha obsahuje 20 příspěvků 19 autorů různého odborného zaměření (historici starověkých dějin, archeologové, klasičtí filologové, teologové i historici raného křesťanství a judaismu) majících již zkušenosti s výzkumem na poli studia sociálních a kulturních dějin dětství. Vzhledem k počtu a pestrosti témat spíše než obsáhle hodnotit jednotlivé příspěvky považuji za podstatnější a přínosnější zaměřit se na zhodnocení publikace jako celku, zejména s ohledem na proklamovaný inovativní přístup a metodologii.

Časově se kniha zaměřuje zejména na období pozdně antické římské společnosti, ovšem se značným přesahem v řadě příspěvků. Pokrývá tak částečně i období raného císařství a zabrousí až do Byzance 9. století. Geografický horizont též není vymezen úzce, ale zahrnuje oblast celé římské říše. S časovou i zeměpisnou šíří se pojí i tematická pestrost příspěvků, jež umožňují zpracování pro tematiku dějin dětství nových či okrajových pramenů (stejně jako i těch již dobře známých, jen jinou optikou nahlížených). Tento širší rámec s řadou přesahů, jakkoli nápomocný a částečně nevyhnutelný vzhledem k dostupné pramenné základně pro rekonstrukci dějin dětství, ovšem není bez rizika vzhledem k regionální, kulturní a časové variabilitě zvyklostí a společenského kontextu, na jejímž základě je obtížné dělat zobecňující závěry. Do nich se ale zkušenosti badatelé nepouštějí a širší rámec je znakem komplexního pohledu celého díla, nikoliv jednotlivých kapitol, které jsou v tomto směru vždy spíše úžeji vymezené.

Příspěvky jsou tematicky strukturovány do čtyř částí, uvedených dvěma esejemi editorů představujícími nový metodologický přístup, který projekt přináší, zařazení tohoto přístupu do dosavadní historie bádání, aplikovatelnost pro antická studia, tedy vymezení základních otázek, přístupů a možností, které otevírá nový pohled na věc spojený s interdisciplinárním studiem, stejně jako nastínění limitů a nebezpečí, které s sebou tento přístup nese a které je třeba mít na paměti.

První část se zabývá dětským jednáním, zkušenostmi a pohybem vzhledem k vnějšímu společenskému a fyzickému prostředí (jak mohl tento svět na dítě působit?). Druhá sekce se zaměřuje na aktivity dítěte, jako jsou socializace, hra, škola a studium, na otázku „dětské kultury“ (do jaké míry ji pro antický svět můžeme vůbec identifikovat?), na míru a možnosti aktivního dětského jednání v rámci světa a hodnot, jež vymezují dospělí. Další blok příspěvků prozkoumává dětský svět v souvislosti s náboženskou sférou a dětskou vírou – role dětí v náboženském kultu, začlenění (se) do náboženské skupiny, působení v prostorách náboženského kultu, chování dětí při mši nebo život dětí v raných klášterech. Samostatná kapitola je věnována specifikům v židovské komunitě. Poslední část zkoumá temnější aspekty: nabízí pohled z lékařské perspektivy a praxe na úrazy dětí, odraz možné zkušnosti a reality antického světa z pohledu postiženého dítěte a jeho rodiny a dětskou zkušenost se smrtí. Knihu uzavírá epilog zhodnocující použité metody, jejich přínosy a rizika, nastínění nového posunu v bádání a připomenutí existující hranice, dané stavem dochovaných pramenů, která nám brání v absolutním poznání antického dětství, pokud jde o všední realitu. Obezřetný pohyb poněkud na hraně této hranice je přesně to, s čím si autoři jednotlivých příspěvků v této publikaci „hrají.“

Onen proklamovaný nový přístup ke studiu dětství v římském světě pak tkví zejména ve způsobu kladení otázek a v přístupu k hledání odpovědí. Centrální myšlenkou je pojetí dítěte jako aktivního jedince, nejen pouze jako pasivního objektu ve světě dospělých, čímž se zabýval předcházející badatelský trend, daný ovšem charakterem dochovaných, zejména literárních a právních pramenů, v nichž je vskutku dítě spíše okrajovým objektem zájmu dospělých. Tyto zdroje tak reflektují primárně pohled dospělých na realitu i dětství. I proto je pro historika možné skládat z dochovaných pramenů relativně „ucelený“ obraz dětského světa z perspektivy dospělých

a vztah dospělých k dětem. Naše možnosti přiblížení se ke světu dětství a jeho prozkoumání jsou tedy omezené na „podání z druhé ruky“, jelikož pramenů, které by reflektovaly realitu dětství v římské společnosti primárně (tj. očima dětí samotných), je poskrovnu (autoři pracují např. s nečetnými dopisy z Oxryngu, psanými dětskou rukou; s pravděpodobně – na základě aplikace poznatků vývojové psychologie – dětskými graffiti; nebo s dětskými hračkami, v tomto případě s navozením otázky, do jaké míry jsou tyto artefakty „primárním“ pramenem ke studiu dětské kultury, ve smyslu, že pro dítě byly vyráběny dospělými, dle jejich představ, co dítě potřebuje).

Autoři se opatrně, ale inspirativně snaží proniknout alespoň částečně za tento pramenný rámec, kdy je dítě jen objektem vnějšího světa, který je formuje (prostřednictvím zákonů, přístupu dospělých a systému výchovy), a obrací svůj zájem ke zkoumání aktivního přístupu dítěte, jeho možností pohybu v tomto rámci, kde má dítě možnost volby, jestli bude jednat podle očekávaných konvencí, resp. toho, jak si dospělí představují, že by dítě mělo nebo chtělo jednat. Cílem je přiblížit se dětské zkušenosti, jak to jen v omezených možnostech lze. Příspěvky jsou tak především jemnými sondami, mají blízko k mikrohistorii, historii všedního dne a dějinám mentalit. U příspěvků O. M. Cojocar a Sivan lze hovořit o možná poněkud kontroverzním záměrném pohybu na hraně historie a fikce podložené ovšem bohatě dostupnými fakty pramenného materiálu – tzv. „faction“. Ta se zde prezentuje v podobě snahy o vykreslení pozadí a reality, jak snad mohla být vnímána nedospělými, na příběhu fiktivního dítěte.

Celkově tato publikace představuje široké spektrum témat pokrývajících záležitosti denního života, navíc z různých úhlů pohledu. Snaží se sestavit z jednotlivých tematických sond (byť ne zcela kompletní) mozaiku vyprávějící o možnostech života dítěte. Pokouší se přiblížit se k otázkám prožívání života, resp. vzhledem k pramenům alespoň vymezit rámec prožívání světa dítětem v pozdní antice. Jde o první odvážný krok (alespoň pokud jde o dějiny dětství v antické společnosti) možná zajímavým a přínosným směrem, pokud se s tímto přístupem bude nakládat opatrně a budou-li mít autor i čtenář na vědomí, že to, co může přinést, jsou pouze více či méně pravděpodobné „scénáře“ odrážející realitu minulé doby do takové míry,

do jaké nám prameny umožní tento odraz zachytit, nikoli historická realita jako taková. Na některé otázky, které se pojí se studiem dětství, včetně těch základních, se v tomto směru bohužel nikdy nedobereme s absolutní jistotou jednoznačně pravdivé odpovědi.

Tereza Antošovská (Brno)

VICTORIA LEONARD, *Imperial Authority and the Providence of Monotheism in Orosius's Historiae adversus paganos*. Cardiff University 2014. 303 s.

Tato monografie se soustřeďuje na výklad Orosiovy filozofie dějin, v nichž jsou ústředními tématy Boží Prozřetelnost, monoteismus a římská imperiální politika. Je rozložena do šesti ucelených a s výjimkou první kapitoly vyvážených oddílů. Po úvodu (s. 1–11), následují kapitoly, které svým názvem jasně ukazují své zaměření. V první rozsáhlé kapitole se autorka zabývá žánrem díla, jeho čtenářem a adresátem (s. 22–83), v druhé systémem datace v *Historiích* (s. 85–121), třetí kapitola je věnována monoteismu, římské imperiální mocnosti a Augustovi (s. 122–154), čtvrtá kapitola je zaměřena na císaře Theodosia a obdobnou tematiku jako předchozí kapitola (s. 156–186), pátá kapitola pojednává o pojetí války u Orosia (s. 194–228) a závěrečná o vpádu Gótů do Říma roku 410 (s. 234–258). Monografii uzavírá stručný doslov (s. 259–261).

Z názvů kapitol je zřejmé, že autorka vybrala témata, která se ve studiích o Orosiově historickém díle traktují opakovaně a mají pro výklad jeho díla zásadní význam.

Hned na začátku se Leonardová zabývá názvem Orosiova díla a ukazuje, že jde o název novodobý; za nejpřesnější považuje titul, který dílu dal K. Zangemeister (*Pauli Orosii Historiarum adversus paganos libri VII*, Wien 1882), a to na základě rukopisů, přičemž plurál *historiae* je podle úvahy jiného autora¹ důležitý, poněvadž naznačuje, že Orosius nepředkládá jen historii Říma, nýbrž i jiných národů. Jisté podle autorky je, a to je všeobecně známo, že dílo bylo v bezprostřední tradici pokládáno za historické, ne však pod názvem *Historia adversus paganos*. Příznačný ovšem je podle autorky fakt, že Orosius nikde neoznačuje své dílo jako historie. V. Leonardová uvádí ty názvy, které tento autor o svém díle užívá sám (*opus, volumen, opera*²; dodat lze *opuscula* VII, 43, 20). K tomuto pozorování lze však dodat, že i sama autorka přece jen uvádí i místa, kde Orosius užívá výraz *historia, historiae*

¹ SLOAN, M. C. Review of Orosius. *Seven Books of History against the Pagans* (ed. by A. T. Fear). *The Classical Review*, 61/2, 2011, s. 490–491.

² Přitom autorka upozorňuje, že překladatel J. R. DEFERRARI (*Paulus Orosius. The Seven Books of History against the Pagans*. Washington 1964) interpretuje (podle našeho názoru správně) poslední výraz jako „task“.

i ve vztahu ke svému dílu (II, 3, 10; II, 6, 1; III, 2, 9; VII, 35, 12), avšak tato místa považuje za svého druhu neúmyslné „přecheknutí“. Kromě toho si dále lze povšimnout, že Orosius se přece jen vymezuje proti pojetí historie u jiných historiků,³ a třebaže proklamuje, že na rozdíl od nich postupuje jinak, nevylučuje se výslovně z řady historiků. Neidentifikuje se ovšem – a v tom má autorka pravdu – s *gentiles historici* – pohanskými historiky.

Autorku zajímá definice žánru Orosiova díla. Již editorka Orosiových *Historií* M.-P. Arnaud-Lindetová je toho názoru,⁴ že v souladu s Augustinovým zadáním představuje toto dílo svého druhu *breuiarium*, stručné shrnutí. Tomu Leonardová přitaká a dodává, že „autorův hlas“ výslovně v textu usiluje o *brevitas* a odvolává se na ni. Tato *brevitas* se podle Leonardové uplatňuje především při prezentaci historických událostí. Dodejme však, že tomu tak není vždy, že jsou události, které Orosius sice podává na způsob *breuiarií*, např. ve IV. knize, v kapitolách 20–23, nebo v VII. knize (biografické medailony některých císařů), jiné pasáže jsou však rozsáhlejší a výpravnější. Proti námitce van Nuffelena,⁵ že u Orosia jde přece jen o dílo rozsáhlejší než *breuiaria* (stručné přehledy ze 4. století), autorka zdůrazňuje to, že na rozdíl od římských *breuiarií* zahrnuje Orosiovo dílo pět tisíc šest set osmáct let, počet, jež uvádí sám Orosius, a tedy že jde pochopitelně o přehled světových dějin, který musí být delší.

Na druhé straně je Leonardová nucena posléze uznat, že Orosiovo dílo přesahuje *breuiaria* a má charakter historického díla, avšak díla specifického charakteru přepisujícího klasickou sekulární historii do nové formy univerzální historie s kvalifikujícím přívlastkem křesťanská. Takové přívlastky nejsou při charakteristice historického díla něco mimořádného. Juxtapozice zhuštěných faktických zpráv s odtážitou objektivitou a vysoká emotivnost osobních apologetických (a můžeme zároveň dodat: polemických) reakcí – to jsou základní rysy této historiografie.

Autorka monografie se hlásí ke koncepci B. Lacroix, že Orosius – s výjimkou rétorických pasáží – píše pro *public moins cultivé*,⁶ což je však tvrzení ne

³ I, 1, 5 nebo V, 3, 4.

⁴ OROSE. *Histoires. Contre les Païens*. Paris 1990–1991, s. XXII.

⁵ VAN NUFFELEN, P. *Orosius and the Rhetoric of History*, Oxford 2012, s. 134.

⁶ LACROIX, B. *Orose et ses idées*. Paris 1965.

zcela oprávněné, protože právě ony rétoricky psané úvah a polemiky jsou svébytnou součástí Orosiova díla.

Dalším problémem je otázka, kdo je zamýšlen jako čtenář Orosiova historického díla, pro koho je v první řadě určeno. Podrobným rozbořením nedochází autorka, jak sama uznává, k jednoznačnému závěru a formuluje jej – na rozdíl od svých jiných stanovisek – někdy nepřiliš jasně. Podle ní nebyly *Dějiny* primárně určeny pro pohanského čtenáře, i když takové čtenářstvo nelze – vzhledem k fluidní povaze čtenářstva – vyloučit. Pohan- ský čtenář je v *Dějínách* hypotetickým recipientem polemiky, při níž se Orosius především stará o argumenty posilující křesťanské apologetické stanovisko. Jeho dílo je zaměřeno polemicky proti *gentiles scriptores* – pohan- ským autorům minulosti a jejich glorifikujícímu pojetí římské minulosti. Při jejich kritice chce Orosius poskytnout argumenty nejen pravověrným křesťanům, ale i kolísajícím či právě konvertujícím, a to v době nejistoty vyvolané vpádem barbarů do Říma roku 410, kterou tehdejší pohané podle Orosia využívali, aby hájili své tradiční pojetí tvrdíce, že to byl a je římský tradiční kult, jenž byl a je zárukou rozkvětu a stability římského imperia.

Autorka se rovněž zabývá narativním hlasem v Orosiových *Historiích*, který v textu není nikde přímo spojován s Orosiovým jménem, jež je doloženo v paratextech. Narativní hlas podává faktické události, a to v neu- trálním tónu, v apologetických pasážích nabývá polemického zabarvení, zároveň však také usiluje o čtenářovu důvěru, v některých případech, kdy se zdá, že si Orosius odporuje, je tento rozpor záměrný, nejde tedy o Oro- siovu názorovou nedůslednost, jako např. při antiřímském diskursu a pro- provinciálním stanovisku na jedné straně a proimperiálních sympatiích na straně druhé.

Vhodně a případně se Leonardová dotýká problému datace událostí v Orosiově díle. Orosius se podle ní při svém inovujícím pojetí univerzálních křesťanských dějin promyšleně rozhodl definovat jejich počátek od stvoření světa, na rozdíl od Hieronymovy *Kroniky* začínající od Abrahama a krále Asyřanů Nina, a představit dějinný sled událostí na časové ose „před založením Říma“ a „od založení Říma“ (které klade do roku 752). Takto postupuje právě proto, že Boží Prozřetelností byla Římu předurčena zce- la mimořádná role v průběhu dějin. Způsob datace, který je do jisté míry

obdobný jako u Eutropia (*ab Urbe condita* a dvojice konzulů), je ovšem na nemálo místech problematický.⁷

Dalším centrálním problémem *Historií* je monoteismus a s ním související podstata římské imperiální moci, jež je prezentována na dvou hlavních císařích – Augustovi a Theodosiovi. Orosius buduje paralelu mezi ústřední postavou císaře Augusta – strůjce římského imperia, jednotného, monarchického a především mírového, a Krista, kvůli jehož narození a díky němuž mír na světě nastal. Augustova mírová úloha v dějinách je pojata jako kontrast k militaristické dějinné roli Caesarově, jak v zahraniční, tak vnitřní politice. Metamorfóza Octaviana, Caesarova dědice, v Augusta se podle Orosia odehrála v roce 725 a. U. c., kdy Octavianus zavřel brány Jánova chrámu a byl nazván Augustem (VI, 20, 2), tj. podle Orosiova počítání roku 27 př. n. l. Orosius se zároveň zmiňuje o tom, že se tak stalo v den Epifanie (tj. 6. ledna). Leonardová upozorňuje na to, že na jiném místě Orosius zmiňuje datum Kristova narození v roce 752 a. U. c. (tj. podle Orosia roku 1), kdy Augustus zavřel brány Jánova chrámu potřetí,⁸ takže by zde byl rozdíl dvaceti sedmi let. Tak tomu však nemusí být. Tak veliké diskrepance by si Orosius byl patrně vědom. Je podle našeho názoru možné, že na místě VI, 20, 2 se Orosius soustředil výhradně na sporný výklad *dne* Kristova narození, který zde klade na Epifanii, 6. ledna (*hunc esse eundem diem, hoc est VIII Idus Ianuarias quo nos Epiphania ... observamus*), a neměl na mysli rok narození.

Obzvláště dobře je zpracovaná část o Theodosiovi jako povýtce ideálním křesťanském vladaři. Tento císař podle Orosia završuje tendence započaté po Kristově inkarnaci Augustem. Císaře Trajána, jenž byl v tradiční historiografii pokládán za jednoho z nejlepších vladařů, Theodosius jakožto pravověrný křesťan daleko překonává. Theodosiův boj s uzurpátorem Maximem, stejně tak jako s uzurpátorem Eugeniem nejenže končí vítězně, ale je to nový typ vítězství s Boží pomocí bez prolití krve (ztráty barbarů na římské straně se nepočítají). Theodosius je líčen jako vládce spoléhající jedině na Boha, ba jeho vztah k Bohu Otci a jeho pocity před bitvou u Frigidu jsou stejné jako

⁷ Na nesrovnalosti u příslušných datací ukazuje Arnaud-Lindetová u příslušných míst v textu a také LIPPOLD, A. *Le storie Contro i Pagani*. Milano 1976, II, s. 467.

⁸ Třetí zavření Jánova chrámu Augustem zmiňuje Suetonius (*Aug.* 22) i sám Augustus (*Res gestae* 13), ale podle ARNAUD-LINDET (I, s. 271, pozn. 1) nelze zjistit jeho přesnou datací a jde o Orosiovo záměrné datování tak, aby se shodovalo s Kristovým narozením.

u Syna Božího v Getsemanské zahradě. Císař Theodosius nejenže zvítězil nad pohanstvím, čímž byly vyřešeny náboženské konflikty, ale, jak Orosius zdůraznil, za jeho vlády se Gótyvé Římu podrobili (*se dediderunt* VII, 34, 7). Góty Orosius vyčlenil ze všeobecného označení „barbaři“; uznává gótské království i *gens* (s. 173). Nicméně vedle pozitivního postoje je tu i nepřátelský, v terminologii Leonardové římský imperiálně kolonialistický přístup v interpretaci vzájemných vztahů. Zacílení na Góty v závěru *Historií* prozrazuje znepokojení a nejistotu jak na straně Římanů, tak na straně Gótů, pokud se týká místa Gótů v imperiu.

Historie od jejich počátku až do konce prostupuje téma války. Orosius jako nositel několika identit vnímá válku v římské historii jednak jako křesťanský polemik v opozici k tradičnímu, glorifikujícímu „pohanskému“ hodnocení, jednak jako provinciál, líčící stinné stránky římské expanze před vznikem jednotného římského imperia v Augustově době. Autorka tu mluví ve shodě s teorií s Ashcroftem, Griffithem a Tiffinem o postkoloniálním hodnocení dějinného procesu,⁹ kdy Orosius sdílí postoje těch, již byli Římem při vytváření imperia podrobeni. *Historie* jsou však podle autorky jen zčásti postkoloniálním textem, protože Orosius v rámci svého apologetického záměru chápe nástup augustovského monarchismu a Augustovy mírové politiky jako zlom, od něž na místo rozdrobeného světa nastupuje jeho společenství dané jednotným náboženstvím, právem a společnou lidskou podstatou. Orosiova ideologie vyúsťuje jako ideologie proimperiální. K autorčinu výkladu se lze jen otázat, zda je nutné tento proces popisovat ve výše uvedených termínech; možné to ovšem je a v našem prostředí to nebyl postup nezvyklý.

Orosiovo dílo je završeno jeho interpretací dobytí Říma Góty roku 410 a postavením barbarů v římském světě. Orosius stál před objasněním dobytí Říma jako události, jež mohla ohrozit jeho vizi světových dějin po Kristově inkarnaci, stavějící minulost plnou válečných hrůz proti přítomnosti, která je jich zbavena, kterou však pohanské pojetí dobytí Říma vidělo jako důsledek zanedbání tradičního římského kultu a volalo po jeho obnovení. Orosius vylíčil tuto událost vskutku velkolepě jako Boží trest. Učinil sice

⁹ Na základě pojetí, které představují ASHCROFT, B. G. – GRIFFITHS, G. – TIFFIN, H. *The Empire Writes Back. Theory and Practice in Post-colonial Literatures*. London, Routledge 1989.

Boha odpovědným za tuto událost, zprostil jej však jakéhokoliv pochybení, protože viníkem podle něj byl hřích-nevíra, konkrétně setrvávání Římanů v pohanské víře, která se podílela zejména na kultu divadla, podle křesťanského pojetí na službě bohům či démonům. Naopak ukázal Boží milost v tom, že dobytí Říma proběhlo tak „mírumilovně“.

I když Orosius podle Leonardové nepochybně znal Hieronymův 127. dopis z roku 412, popisující drastické scény v dobytém městě, vyznívá jeho podání události podle Leonardové jako *a peaceful non-event*, zejména pak ve srovnání s dobytím Říma Galy roku 390 př. n. l. To je Orosiova křesťanská apologetická vize završující dějinný chod světových dějin a dějin Říma nepesimisticky, s nadějí pro přítomnost i budoucnost. Srovnání úlohy Říma a úlohy barbarů vyznívá ve prospěch Říma, za nějž se budou svým dílem „bít“ i barbaři.

V závěru je nutné připomenout, že seznam užití literatury u této monografie, vzešlé na základě disertace, je imponující. Stejně tak počet poznámek, který je ovšem tak vysoký (945) i z toho důvodu, že autorka cituje *Historie* v textu v překladu Deferrariho (někdy i Fearově¹⁰) a latinský text dává do poznámek; na několika místech však zůstává text v poznámkách neopravený (nejméně 27x) nebo se i v těsné blízkosti zbytečně opakuje (pozn. 564 a 565; 731 a 742). Nepříjemné pochybení je na s. 70, kde autorka dešifruje jméno Claudius (tj. Quadratus) jako Tacitus a udává, jaký byl u tohoto autora počet padlých u Thermopyl a ve Fókidě.

Není však pochyb, že v monografii V. Leonardové najde čtenář velmi dobré představení problémů spojených s Orosiovými *Historiemi* a zároveň i řadu inspirativních hodnocení.

Bohumila Mouchová (Praha)

¹⁰ OROSIVS. *Seven Books of History against the Pagans*. Přel. A. T. FEAR. Liverpool 2010.

JANA NECHUTOVÁ – JANA MALÁ (eds.), *Mistr Jan Hus v polemice a v žaláři*. Edice Spisy Filozofické fakulty Masarykovy univerzity č. 491. Brno: Masarykova univerzita 2019. 182 s.

Když v roce 2015 vyšel pod názvem *Mistr Jan Hus v polemice a za katedrou* výbor z Husových latinských kázání, polemických textů a promočních promluv v českém překladu, byl po zásluze velmi příznivě přijat mediivistickou obcí i laickými zájemci o středověk a období husitství zvláště.

Parafrází názvu, koncepcí i redakčním provedením nyní na tento výbor navazuje publikace přinášející překlady dalších Husových textů. Svazek připravily stejné editorky, na překladech se vedle nich podíleli i další členové brněnské ediční skupiny, která pracuje při Ústavu klasických studií FF MU a která připravila již několik kritických edic Husových latinských děl.

V první řadě tu najdeme opět dvě polemiky: *Proti anonymnímu nepříteli* a *Proti plzeňskému kazateli* a s nimi související korespondenci. Obě polemiky vznikly roku 1411 a jsou součástí dobové diskuse o podstatě kněžství, o úkolech kněze a o povinnosti světských pánů kárat a napravovat hříchy kléru. Hus v nich vždy reaguje na konkrétní výroky a výtky, a to velmi obratnou a pohotovou argumentací – tato pohotovost a schopnost ukázat na protivníkovy slabiny, často i s dávkou ironie, bude možná překvapivá pro mnohého čtenáře se školní vědomostí o Husovi.

Druhou a stěžejní část knihy tvoří soubor malých kostnických traktátů; ty jsou v edici originálů součástí obsáhlejšího souboru textů, jenž vyšel péčí zmíněné ediční skupiny v r. 2016 pod názvem *Constantiensia* v řadě *Corpus Christianorum, Continuatio mediaevalis*. Sedm katechetických traktátů zařazených do publikace psal Hus v první třetině roku 1415 v těžkých podmínkách v kostnickém vězení, zřejmě aspoň zčásti pro své strážce a mnohdy na jejich žádost. Tyto texty svědčí o jeho pastoračním úsilí i o tom, jak vážně bral své kněžské i učitelské poslání. K souboru kostnických traktátů jsou připojeny ještě raně novověké překlady dvou z nich (*O manželství* a *O velebné svátosti těla a krve Pána Krista*), které dokládají přetrvávající zájem o Husovo dílo.

Tyto dva základní oddíly doplňují básnické skladby k Husově poctě sepsané v českém a zčásti německém prostředí v 16. století a málo známý spisek *Proti francouzskému zpěvu v kostele* s notnou dávkou pochybností připisova-

ný Husovi. Příloha uzavírající knihu přináší nový kritický přepis latinského znění posledně zmíněného traktátu a originální texty básnických skladeb.

Oddíly „Polemiky“, „Constantiensia“ a „Básnické skladby“ jsou uvedeny samostatnou předmluvou, jež charakterizuje v nich obsažené texty. Kromě toho předchází každému kusu překladu zvláštní úvod, který obsahuje informace o místě textu mezi Husovými spisy (podle soupisu F. M. Bartoše a P. Spunara), o jeho moderních edicích a překladech. Tyto informace v úvodu každého překladu či přehledy pramenů a literatury týkající se publikovaných textů, spolu s poznámkovým aparátem, který provází každý text a identifikuje citáty a aluze, umožňují zájemci o hlubší poznání snadno najít plné údaje jak o díle samém, tak o zdroji, který Hus v textu cituje nebo na nějž naráží.

I tento nový soubor překladů je pro všechny, kteří se zajímají o Husa a jeho dobu, velmi užitečný už proto, že latinské originály nejsou pro každého lehkou a snadno srozumitelnou četbou. Jasný obraz o tom dává „Překladatelská poznámka“, která představuje i některé konkrétní příklady obtíží, s nimiž se překladatel středolatinšského, a zvláště teologického díla setkává. Překladatelé, kteří se na základě své předcházející ediční práce mohli opřít o svou důkladnou znalost Husových textů, se velmi dobře vypořádali se všemi nástrahami; dali si skutečně záležet na splnění požadavku, aby výpověď překladu zněla v češtině co nejsrozumitelněji a přitom co nejbližší tomu, jak jí v originále rozuměl i dávný čtenář či posluchač. Překlady, které přináší tato publikace, dobře postihují smysl originálu a současně jsou velmi pěkné, jasné a čtivé.

Publikace není přetížena odborným poznámkovým aparátem a může oslovit i širší laickou veřejnost. Nezapomíná přitom na uživatele z řad odborníků, kteří tu najdou všechny nezbytné informace o místě publikovaných textů mezi Husovými spisy i jejich moderních edicích a v přílohách i některé hůře dostupné latinské originály.

Podobně jako předcházející svazek si tak i tento zajímavý a pečlivě dokumentovaný soubor překladů ukazujících Mistra Jana daleko živěji než jen jako pojem z učebnic oprávněně zaslouží pozornost všech zájemců o literární díla naší minulosti.

Jana Zachová (Brno)

SPOLKOVÉ ZPRÁVY DE VITA SOCIETATIS JFK

Zpráva o činnosti Jednoty klasických filologů v roce 2019

Členská základna

Ke dni 31. 12. 2019 měla JFK 161 aktivních členů. Schůze výboru se konaly dle potřeby.

Přednášková činnost v roce 2019 – pražská pobočka

V roce 2019 uspořádala JFK v Praze sedm pravidelných přednášek, s podporou Rady vědeckých společností a projektu KREAS řešeného na FF UK v Praze:

31. 1. 2019

Mgr. MARTA VACULÍNOVÁ, PhD. (KKS AV ČR): *Humanisté z českých zemí a jejich sebeprezentace*

28. 2. 2019

PhDr. TOMÁŠ ALUŠÍK, PhD. (1. LF UK): *Dějiny lékařství a zdravotní stav populace v Řecku před rokem 500 př. Kr.*

28. 3. 2019

prof. VICTOR CASTELLANI (University of Denver, USA): *Sophocles vs. Euripides vs. Gods*

25. 4. 2019

Mgr. BARBORA KOCÁNOVÁ, PhD. (Filosofický ústav AV ČR): *Quare serenitas estivalis estum generat: Meteorologické disputace na pražských středověkých kvodlibetech*

Přednáška byla věnována dr. Zuzaně Silagiové k životnímu jubileu.

30. 5. 2019

Dr. EYAL POLEG (Queen Mary University of London, Velká Británie): *Enclosed and wrapped about with dust: Latin and English in the material history of the Bible in England, 1200–1553*

10. 10. 2019

PD Dr. BIANCA JEANETTE SCHRÖDER (Ludwig-Maximilians-Universität, Mnichov, Německo): *Thesaurus linguae Latinae: An unique Latin dictionary for todays scholars.* (Na přednášku navázal praktický jednodenní workshop *How to use the Thesaurus linguae Latinae*, který se konal 11. 10. 2019.)

18. 11. 2019

Mgr. BARBORA MACHAJDÍKOVÁ, Ph.D. (Univerzita Komenského v Bratislavě, Slovensko): *K oranizácii poetických sabelských nápisov*

Publikační činnost

V roce 2019 vyšla dvě čísla časopisu *Zprávy Jednoty klasických filologů – Auriga* (LXI/1 a LXI/2). Počínaje číslem LXI/1 má časopis novou obálku a layout. Redigování časopisu přebírá po Lucii Pultrové od ročníku LXII Michal Ctibor.

Tým pod vedením Martiny Vaníkové a Lucie Pultrové dokončil pracovní verzi *Bibliografie klasických studií v České republice 1996–2017*. Na konci roku 2019 zprovoznila Filozofická fakulta UK na svých serverech moderní knihovnický a citační databázový program VuFind, skrze nějž je *Bibliografie* veřejně přístupná. Momentálně probíhá doladování importu a grafického layoutu databáze.

V roce 2019 JKF také vydala dva svazky edice *Bilingua* (třetí a čtvrtý): jako třetí svazek vyšly *Dva humanistické popisy Prahy* od Jana Hubecia a Bartoloměje Martinida, které vybral, edičně připravil, přeložil a úvodem opatřil Vojtěch Pelc (novolatinská řada), jako čtvrtý svazek vyšel český prvopřeklad Plautova *Curculiona* pod názvem *Darmojed*, který pořídili a důkladně okomentovali Daniela Urbanová, Eliška Poláčková, Tomáš Weissar a Radek Černoš (latinská řada). Další svazek se připravuje na rok 2020 nebo 2021.

31. 12. 2019

Martin Bažil (Praha)
tajemník společnosti

Zpráva o činnosti brněnské pobočky JKF v roce 2019

Brněnská pobočka uspořádala v roce 2019 pro své členy a další zájemce z řad veřejnosti následující přednášky:

1. 3. 2019

Prof. Pawel Kras. (Univerzita v Lublinu): *The Grand Tour of John of Capistrano in 1451–1456 and His Correspondence*

12. 3. 2019

Mgr. Catarina Gaspar, Ph.D. (University of Lisboa): *Synchrony and diachrony. Historical context: orality, culture and writing. The concept of “vulgar Latin” in antiquity*

16. 4. 2019

Mgr. Dana Stehlíková, Ph.D. (Ústav klasických studií FF MU): *Křišťán z Prachatic a jeho podíl na vzniku staročeských lékařských sbírek*

6. 11. 2019

Dr. Ottó Sozstarits. (Museum Savaria, Szombathely): *Iseum Savariense: What role did the Iseum in Savaria play in the religious life of Pannonia between the 1st and 4th centuries A. D.*

Za brněnskou pobočku JKF
Daniela Urbanová

Zpráva o hospodaření JKF v roce 2019

Počáteční hotovost k 1. 1. 2019	181 520 Kč
z toho na běžném účtu u FIO banky	162 741 Kč
v pokladně (Brno)	13 916 Kč
v pokladně (Praha)	4 863 Kč
 Dotace od Rady vědeckých společností AV ČR pro rok 2019:	
Projekt: Přednášková činnost, Ediční činnost, Bibliografie klasických studií	106 000 Kč
Dotace na členský příspěvek FIEC	2 907 Kč
 Příjmy:	
Členské příspěvky	33 250 Kč
Prodej časopisů	6 520 Kč
Prodej edice Bilingva	19 881 Kč
Jiné (poplatky za řecké zkoušky)	10 175 Kč
Vlastní příjmy celkem	69 826 Kč
 Příjmy včetně dotace	178 733 Kč
 Výdaje:	
Přednášky JKF	20 259 Kč
Vydávání <i>Aurigy</i> – <i>ZJKF</i>	80 467 Kč
Vydání Bilingvy – <i>Plautus, Hubecius</i>	132 822 Kč
Bibliografie klasických studií	5 000 Kč
Členství ve FIEC	2 906 Kč
Jiné (poplatek za řecké zkoušky, členství v RVS, bankovní poplatky)	11 755 Kč
Výdaje celkem	253 209 Kč
 Hospodářský výsledek za rok 2019	- 74 476 Kč

Zůstatek hotovosti k 31. 12. 2019	107 045 Kč
z toho na běžném účtu u FIO banky	69 395 Kč
v pokladně (Brno)	5 316 Kč
v pokladně (Praha)	32 334 Kč

Poznámka k vyúčtování:

Zdánlivá hospodářská ztráta ve výši 74 476 Kč v letošním roce odpovídá mimořádnému hospodářskému výsledku v loňském roce, v němž na účtu JKF zbyly nevyčerpané grantové prostředky (93 746 Kč) na vydání dalších svazků edice Bilingva. Souhrnný hospodářský výsledek za oba roky (2018 a 2019) činí + 19 270 Kč (tato částka je určena na vydání dalšího svazku edice Bilingva v roce 2020).

Dotace od RVS AV ČR byla beze zbytku využita.

Martina Vaníková (Praha)

AVRIGA
(ZJKF)
LXII/2 2020

OBSAH SVAZKU / CONSPECTVS VOLVMINIS

ČLÁNKY / COMMENTATIONES

IVAN PRCHLÍK / Rutilius Namatianus, Stilicho a poslední pohané Říma
(Rutilius Namatianus, Stilicho, and the Last Pagans of Rome).....7

KLÁRA ŽYTKOVÁ / Vedlejší věty příčinné v 50. knize Iustinianových *Digest* (Causal
Clauses in the 50th Book of Iustinian's *Digest*).....42

DIDAKTIKA / DIDACTICA

MARTINA VANÍKOVÁ et al. / Analýza učebnic latiny dostupných na českém
trhu (Analysis of Latin textbooks available for Czech students) 69

ZPRÁVY / MISCELLANEA

Magisterské diplomové práce a disertační práce z klasické filologie, klasické
archeologie, starověkých dějin, mediteránních studií, latinské medievistiky
a neogrecistiky obhájené na českých a slovenských univerzitách v roce
2018/2019 (Jan Souček a kol.) 89

RECENZE / CENSURAE LIBRORVM

CHRISTIAN LAES – VILLE VUOLANTO (eds.), *Children and Everyday Life in the
Roman and Late Antique World*. London – New York: Routledge 2017
(TĚREZA ANTOŠOVSKÁ)104

VICTORIA LEONARD, *Imperial Authority and the Providence of Monotheism in Orosius's Historiae adversus paganos*. Cardiff University 2014 (BOHUMILA MOUCHOVÁ) 108

JANA NECHUTOVÁ – JANA MALÁ (eds.) / *Mistr Jan Hus v polemice a v žaláři*. Brno: Masarykova univerzita 2019 (JANA ZACHOVÁ) 114

SPOLKOVÉ ZPRÁVY / DE VITA SOCIETATIS JKF

Zpráva o činnosti Jednoty klasických filologů v roce 2018 (MARTIN BAŽIL) . . 116

Zpráva o činnosti brněnské pobočky JKF v roce 2018 (DANIELA URBANOVÁ) . 118

Zpráva o hospodaření JKF v roce 2018 (MARTINA VANÍKOVÁ) 119

A V R I G A
(ZPRÁVY JEDNOTY KLASICKÝCH FILOLOGŮ)
LXII/2 (2020)

Vydává Jednota klasických filologů.

Redakční rada:

Michal Cribor (editor),

Dagmar Muchnová a Jan Souček (výkonní redaktoři),

Lucie Pultrová, Lenka Jiroušková, Jan Kalivoda, Jana Kepartová, Ivana Koucká,

Matěj Novotný, Daniel Škoviera, Jiří Šubrt a Lenka Vacinová (členové).

Adresa redakce: AVRIGA – ZJKF,

Ústav řeckých a latinských studií FF UK,

Celetná 20, CZ-116 42 Praha 1, e-mail: auriga@ff.cuni.cz

Obálka a grafická úprava Markéta Jelenová

Sazba Jan Endrýs

Tisk tiskárna Nakladatelství Karolinum,

Pacovská 350, 140 24 Praha 4

Vydání první. Náklad 220 výtisků. Vychází dvakrát ročně. 126 stran.

ISSN 1211-3379

